

Koła naukowe - szkołą twórczego działania

NAUKI HUMANISTYCZNE

Koła naukowe
– szkołą twórczego działania

TOM 1

Koła naukowe – szkołą twórczego działania

Tom 1

Nauki humanistyczne

pod redakcją Małgorzaty Tańskiej i Patrycji Sosna

Olsztyn 2018

Recenzenci:

Dr Mateusz Bogdanowicz

Dr hab. Anita Frankowiak

Dr hab. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, prof. UWM

Dr hab. Jacek Pawlik, prof. UWM

Dr hab. Ewa Starzyńska-Kościuszko, prof. UWM

Dr hab. Krzysztof D. Szatrawski, prof. UWM

Redakcja techniczna:

Dr hab. inż. Małgorzata Tańska

Mgr inż. Patrycja Sosna

Mgr inż. Natalia Mikołajczak

Korekta:

Zespół

Projekt okładki:

Dr hab. Krzysztof D. Szatrawski, prof. UWM

Dr Izabela Szatrawska

Wydawnictwo ABADA, Olsztyn

ISBN 978-83-949066-0-3

Spis treści

Bochno Natalia	
Authorship as an aesthetic category of the film, based on the artistic achievements of David Lynch, Wes Anderson and Quentin Tarantino	5
Bulak Jan	
Wpływ bractwa religijnego na życie parafii na przykładzie bractwa św. Anny w zielonkach k. Krakowa w świetle dokumentu fundacyjnego z 1479 roku ..	15
Gawryś Karol	
Wróżbiarstwo – mit czy realne zagrożenie	31
Gocłowska Ewa	
„Terapeutyczna” funkcja sztuki w ujęciu Arystotelesa jako teoretyczna realizacja antycznego rozumienia teatru na przykładzie „Króla Edypa” Sofoklesa	43
Gorajczyk Marta	
Eksperymenty medyczne w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz – Birkenau	53
Gosk Przemysław	
Jeszcze o nazwach własnych w prozie Andrzeja Sapkowskiego z perspektywy praktyki translatorskiej	61
Groblińska Justyna, Kowalik Katarzyna	
Publikacja polsko-włoskiego czasopisma „ItaliAMO” jako innowacyjna metoda praktyki tłumaczeniowej.....	71
Kaczmarczyk Mateusz	
Ocena komunizmu w Polsce w świetle myśli sługi bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego	83
Kobylak Tomasz	
On selected metaphorical extensions of the lexeme brass from a cognitive perspective	97
Piekarowicz Adam	
Aktualność koncepcji ludzkiej cielesności w nauce Jana Pawła II.....	108
Pierzchała Magdalena	
Traveling vs confidence – report from research	118
Sierak Katarzyna	
Uwagi o tym, jak przekład może zmieniać kryteria wartościowania. Ironia w oryginale i niemieckim tłumaczeniu wiersza Wisławy Szymborskiej „Pierwsza Fotografia Hitlera”	126
Stendel Agata	
Zwycięstwo miłości nad nienawiścią na przykładzie męczeństwa o. Maksymiliana Marii Kolbego i ks. Jerzego Popiełuszki.....	136

Witkowska Zuzanna	
Uwagi o posługiwaniu się słowem i obrazem w perspektywie moralności ...	145
Wronowska Natalia	
Sprowadzanie człowieka do statusu przedmiotu na przykładzie	
eksperymentów w Auschwitz i zabiegu „in vitro”	156

Natalia Bochno

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Społecznych

Koło Aktywizacji i Wspierania Animatorów

Opiekun naukowy: dr Izabela Szatrawska

**AUTHORSHIP AS AN AESTHETIC CATEGORY OF THE FILM,
BASED ON THE ARTISTIC ACHIEVEMENTS OF DAVID
LYNCH, WES ANDERSON AND QUENTIN TARANTINO**

AUTORYZACJA JAKO KATEGORIA ESTETYCZNA FILMU W OPARCIU
O ARTYSTYCZNE OSIĄGNIĘCIA DAVIDA LYNCHA, WESA ANDERSONA
I QUENTINA TARANTINO

Introduction

Authorship constitutes every part of art. It is permanently bonded with writers, photographers, choreographers and even stars who wanted to keep their names in public. But the most evident right to authorship have fair and square directors, who play the most important part in the production process. Their own preferences and vision of the world are visible in every part of their work – form, style and convention. All that is derived from their known traditions, theories, and genres.

Authorship is not theory in itself, it is only a topic or theme and of course it might be performed well or badly. But the view of a director as an author has been always problematic. This belief consists of industrial basis of the film industry but also the film director as a creative type when authorship was getting embattled term. Authorism focuses primarily on style, examining a director's films for similarities that can enable the concept of authorship based firstly on a filmmaker's approach or a method of production which creates stylistic tendencies throughout all his/her films. Firstly, it was formulated by the French New Wave directors and later made popular in the United States (Verrone, *The Avant-Garde Feature Film:*

A Critical History, 2011, p. 47). Following the dictionaries authorism is *in film criticism, the theory according to which the primary creator of a film is the director, all of whose works are said to reflect to a certain degree the characteristics of a personal style* (Robbins, Sparks, Wason, *Webster's new world. College dictionary. Vth edition*). Sinking in this definition it is a whole spectrum of author's "overlays" which are characteristics for this one author. In every work of this author we can see affinities between each of them. In a film, it is an inherent part and mostly visible because we have many components for a whole – choice of music, vision of characters, costumes, frames and even a linearity of the story. The idea is to create a recognizable style.

This concept, called auteur theory, was discovered and named by Andre Bazin (the journalist of one of the most popular French film magazine *Cahiers du cinema*, founded in 1951), and Roger Leenhardt - French writer and filmmaker. This theory says that the director is the major creative force in a motion picture; he uses the film to express his feelings and thoughts about the significant subjects for himself. In this process, he can use all components of the film – lighting, frames, camerawork and even post-production by his own preferences.

The initial publication of New Wave in 1951, marked a crucial moment in the lives of many acclaimed French screenwriters and directors. In his belief in film as a highly intellectual art, Bazin was a meticulous academic of film who believed that cinema was far more than popular entertainment. Bazin's emphasis on the crucial role of a director, the artistic creator who implements his or her own aesthetic and narrative vision to the screen which was debated, interrogated and explored in various articles of *Cahiers du Cinéma*, specifically in an essay published in 1954 by François Truffaut titled *A Certain Tendency in French Cinema* (Parnell, *The French New Wave: Revolutionising Cinema*).

It has begun in 1950s in Paris, when Paris was becoming more and more Americanized as a part of modern cultural formation and was used as a kind of element of pop culture assess against *bourgeois* values intimated in one of the most popular modern magazine – *Cahiers du cinema* – showing excited, frequently over-heated subjectivism (Caughie, *Theories of authorship*, 2013, p. 48). *Cahiers'* function in the history of film criticism appears as a splash of cold water

of established modes. Not necessarily progressive in itself, *Cashiers* seemed to enable the progress. Insofar as there was a “critical revolution” it was a revolution within bourgeois film criticism, which made other critical revolutions possible and necessary. [...] the director was central of the work (with admitted exceptions) and the work expressed his personality; it had the close attention to the film’s *mise en scene* (expression used to describe the designing aspect of a theatre or a film; it is all what appears before the camera and its arrangement – composition, sets, props, actors, costumes and lighting); and it displayed a similar (though never exclusive) commitment to the American popular cinema and its undiscovered *auteurs* (Caughie, *Theories of authorship*, 2013, p. 38).

The irony of French fascination of American cinema is that French autorists’ could grow to the rank of the successful filmmakers because of Hollywood studios, which had dominated the marketplace in years between the world wars, collapsed, hence the major production companies were no longer in control of exhibition, censorship regulation was becoming liberalized and European art films started to play an influential role in the urban theatres. Additionally, the French New Wave perfectly suited in this time because it had lots in common with Italian neorealism which was tasteful, blithe and unusual in comparison to the old-fashioned Hollywood film industry.

Bazin, as a journalist chastised his younger associates for their habit of uncritical hero worship. He disapproved the tendency in ideas of the French New Wave, based on work of François Truffaut’s work. The French New Wave was a group of foremost directors who exploded onto the film scene in the late 1950s; revolutionising cinematic conventions by marrying the rapid cuts of Hollywood with philosophical trends. With an emphasis on refreshing cinematic narrative, French New Wave Cinema rejected traditional linear tropes of storytelling and created a new language of film. Inspired by both depictions of the common, lower class workers of Italian Neorealism and Hollywood’s beloved ‘Golden Age’, the French New Wave became a vibrant influence on international cinema which is still being felt today.

Originating from the artistic philosophy of ‘auteur theory’; a concept that acknowledges film as a product of the director’s absolute imaginative and inspired aesthetic vision, New Wave filmmakers encouraged the cult of the director

as an artistic icon on a par with writers and painters.

The philosophical importance of the French New Wave, and their role in the development of a theory of film, was in a large part due to one of the movement's most influential and pivotal creators, André Bazin. Bazin, a theorist of cinema and a renowned film critic, was the founding father of the French movie magazine *Cahiers du Cinéma* (Parnell, *The French New Wave: Revolutionising Cinema*).

Authorism allows for a close examination of certain stylistic trends (*mise – en- scene*, cinematography, editing) and thematic concerns that any director might have or use in his or her films. One reason why this idea of authorship may be useful to the world of the avant-garde is because the avant-garde filmmaker is essentially the sole creator, the visionary filmmaker who not only creates the scenario but often shoots it and edits it as well. This “mythic” power has been discussed – and debated – at the same time, but many of the best-know avant-garde artists might be readily analyzed based on their authorship. Perhaps, in none of the other type of the film (or genre) is there a better case made for the auteur than in an avant-garde film. Authorism gives credence to the cinematic artist, and an avant-garde film is an area that suggests both a collectivity of the artists and the romanticized ideal of the lone artist (Verrone, *The Avant-Garde Feature Film: A Critical History*, 2011, p. 48).

Authorism played a significant role in acknowledging film as an academic discipline, especially Hawks and Hitchcock, who were making their late films at the highest level of the movement, contributed to it. Firstly, authorism was assigned to the literature because of not taking film art as seriously as drama or art-history. However, some contributions into changing this statement was provided by Peter Wollen in his *Signs and Meaning in the Cinema*, who suggested that film study might be as important as a rest of dominant studies because of appreciation Hitchcock as a meaningful artist as novelists. But there were also some opponents to this kind of art – for example F.R. Leavis and Matthew Arnold who criticized mass culture and treated literature as a civilizing defense against industrial modernity.

In this situation, a battle started between two totally different camps. On the one hand there were advocates who were telling that we don't need to know

names of directors of some work to understand the stories on the screen or to construct a distinguished cinema's poetics. And on the other, New Critics, who discredit genteel, dusty, academic historicism and great writers' opinion; and said to always trust the tale, not the teller.

Description of the tests and the method used

The method of analyzing audiovisual sources was used to prepare a description of research and interpretation of results.

Quentin Tarantino's films are a perfect example of authorism and a typical postmodern cinematography, and thus - they are characterized by a specific group of features, including the so-called "shallowness of the story" - devoid of a deeper meaning, the linearity of the film. The scenes simply appear on one level of history, without a deeper meaning. A characteristic feature of Tarantino films is also music in movies, which gives the plot a proper track. In an instant, it conditions the characters' behavior, on the second scene it completely does not match the character of the scene. One of the examples of authorship in his films are the characteristic shots from the trunk. The camera being placed in the middle shows the silhouettes of the characters and a specific shot of the same part of the flap and lower part of the trunk. This shot appears sequentially in "Reservoir Dogs", "Pulp Fiction", "Jackie Brown", "Kill Bill" and is modified as "shot from the engine" in "Death Proof".

The characteristic feature of the scenes in the Quentin Tarantino's films is also the bar scene - the breakfast bar, which reigns with coffee from coffee machines in the film "Reservoir Dogs", shooting at the bar in "Pulp Fiction", the girls talking in the bar in "Death Proof" or club in which the stripteaser is named Santánico Pandemónium. In addition to bloody actions, the characters of Tarantino's films spend a lot of their time chatting in the bar.

Authorship resulting also from the author's direct preferences is an example of the transfer the Quentin Tarantino's foot fetish on the screen. For instance, in the Tarantino's movie "From Dusk till Dawn", one of the characters, Richard Gecko, is played by the director himself, and is drinking alcohol from the vampire Santánico Pandemonium's foot. Bare foot also appears in "Death Proof". Foot

massage is an important part of the movie "Pulp Fiction". Sequentially, a whole scene with Uma Thurman's feet appears in the movie "Kill Bill".

David Lynch is an artist who has really strong impact on movies, art and pop-culture. He created his own style and aesthetics which influence many artists around the world. Probably he is the best example of authorism in art, because of his care about every detail in his movies. Every detail like light, frames, colors, etc. matter for him and has its own different meaning. Lynch represents something more than just art, his whole artistic creation is a way of comprehending world and human consciousness. He often pictures the bizarre and incomprehensible worlds associated to dreams or pictures from our subconsciousness. Connotations should probably be the key word for understanding Lynch's movies and art. Furthermore, referring to tales and fables is common in his work, for example a fairy motive in movie "Wild at Heart". Lynch is moving between worlds, different states of mind and dimensions, he is taking his viewers on a trip to his mind.

Indisputably David Lynch is a director with his own very characteristic style and aesthetics with obvious association to dreams and subconsciousness. Surreal environments and situations are main features of Lynch's movies. All of his movies are more or less filled with the surreal elements like staying of Dale Cooper in the black lodge in "Twin Peaks" series or presence of the good fairy in "Wild at Heart".

David Lynch specializes with building tension in his movies by using relevant music and deep, disturbing noises. Therefore, music is also important part of his movies. He often uses unconventional and unexpected soundtrack like metal music in movie "Wild at Heart". The most known example of soundtrack is one from "Twin Peaks" where he uses just few melodies in whole series. The all episodes of the last season of "Twin Peaks" are ended with the different bands performing their songs. David Lynch is working with a composer Angelo Badalamenti who created the most of the original music used in Lynch's movies. Badalamenti created, among others, music for "Twin Peaks", "Mulholland Drive", "Blue Velvet" or "Wild at Heart".

Another characteristic part of Lynch's work is using relatively long and close-up shots on moving objects like in opening scene of "Blue Velvet" or many

times in "Twin Peaks" where he shows spinning fan or change of traffic lights. Many of those shots have no influence on the plot but are important for building tension and anxiety in viewers. David Lynch tries to raise the fear of viewers by presenting more and more evil characters then presenting them less and less, which make them mysterious; and by keeping his movies very brutal, which technique was used in the movies "Wild at Heart" and "Twin Peaks" series.

The aesthetics of Wes Anderson's films is based mainly on the convention of the "box" taken from the work of Joseph Cornell. This director makes experimental films, where the most important is the box itself, which creates the framework for the internationally *depicted scale, sets the horizon and perspective, enforces determining the relationship between what is inside, but also with what is outside. Cornell modeled the world in this way, while emphasizing its limitations. He composes his Anderson movies similarly. With a Cornell gesture, he delineates the boundaries of the screen reality (intentional artifice) - "Lovers from the moon" begins with a long camera ride through the Bishop's house looking like a doll house. In the first shot, "The Genius Clan" has the form of a book. At the beginning of "Rushmore", the curtain opens. These are all frames, just like Cornell's box frame (Oporska, Wes Anderson, Master of visual creation.).* We watch the characters as the dolls in this box - "dollhouse". What is characteristic for Wes Anderson, it is the imaging features in the film: balance, emphasis, perspective, and space. The attribute of the Wes Anderson's films is a specific exaggeration of the world and the characters. The world in his films is pastel, full of bright furniture and objects, elegant and pampered costumes, and the life of the characters themselves seems to be supernaturally arranged, lazy and, from the perspective of the viewer, boring, full of the same customs and rituals.

Due to the placement of the world in a box, the films by Wes Anderson are often "claustrophobic". The space portrayed in his films may seem "cramped", as in the case of the film "The Life Aquatic with Steve Zissou", about Jacques Costeau, a French traveler, explorer of the seas and filmmaker where the action takes place in a submarine. Although the story presented in the films of Wes Anderson is often sad, the director passes it in the form of a sugary, neat, but full of irony and often absurd, as in the case of "Moonrise Kingdom", where two lovers

of teenagers, escaped from their severe parents in the forests of New England to experience the adventure of life there or "The Life Aquatic with Steve Zissou" where main character cannot find sponsors for his documentary film.

Wes Anderson's films clearly show his specific pedantry and perfectionism in shaping the image. This is a feature that Wes Anderson takes from everyday life to the screen, which is clearly seen in the frames of his films and contours of the characters like in "Grand Budapest Hotel" where he hired a cartoonist to draw portraits of the film's characters, which he hung out in the hotel where the film crew was stationed, so that the actors could get more into the roles they were assigned, even outside the film set.

The world created by Wes Anderson is an exaggerated world. All characters are too emotional like Zero Moustafa in "Grand Budapest Hotel" or deprived of feelings Mr. Gustav H. in the same film. Dialogues written by Wes Anderson are often senseless in themselves, however when combined with the set design and actors, there is a sympathy for them and generally for the work of Wes Anderson.

Conclusions and summary

The ways of showing authorship in mass culture and above all in the film, are very individual and often result from the director himself.

Although most of the New Criticism died out, all of their theories have survived to nowadays. In the most significant film studies-book *Film Art* by David Bordwell and Kristin Thompson, they concluded that a film should be graded along formal lines, according to the internal criteria as unity, originality, coherence, intensity and complexity. Following this sentence, we can see that we didn't leave New Criticism's perception completely. But Authorism has departed from the New Criticism ideology not only by validating Hollywood but openly advocating authorship and an impulse toward a historical research.

Psychoanalysis, feminist theory, structuralism – all became the weapons of attack against the auteur theory. But the auteur theory has not gone away, hence its significance to avant-garde film. But this theory defends oneself as it is hard to argue that someone like, for example, Alfred Hitchcock is not an auteur (Verrone, *The Avant-Garde Feature Film: A Critical History*, 2011, p. 48).

French auteurism can exist for two decades but James Naremore has distinguished three lessons which auteurism teaches us:

1. The author is clearly visible as long as and the technical aspects of film let him. Critics, in grading directors, should consider their relations with institutions which let them make the film.
2. The study of authors is important for us to see differences between films. Of course, every kind of film we can tell apart but we cannot say that every Western or Comedy is the same; it has individual and typical attributes for its director.
3. The auteurism helps us usually to understand and evaluate the film and its and director's political aspects as well as his views and to show the different camps in a thing which he wants to show on the screen (Naremore [in:] Bordwell, Thompson, *Film Art. An Introduction*, 2008, p. 22).

Bibliography

1. Benshoff H., *Film and Television Analysis: An Introduction to Methods, Theories, and Approaches*, London, England 2015.
2. Bordwell D., Thompson K., *Film Art. An Introduction*, New York, USA 2008.
3. Cahill J., *Theories of authorship*, London, England 1981.
4. Grosvenor C., *Description of Film Genres*; article published: <http://movies.lovetoknow.com/about-movies/description-film-genres> (access 02.03.2018).
5. Oporska A., *Wes Anderson. Mistrz wizualnej kreacji*. <http://learningfromhollywood.pl/wes-anderson-mistrz-wizualnej-kreacji/> (access 02.03.2018).
6. Parnell L., *The French New Wave: Revolutionising Cinema*; article published: <https://theculturetrip.com/europe/france/articles/the-french-new-wave-revolutionising-cinema/> (access 02.03.2018).
7. Robbins E. L., Sparks A., Wason J., *Webster's new world. College dictionary*. Vth edition, Cleveland, USA 2014.
8. Tyson L., *Critical Theory Today: a user-friendly guide*, New York, USA 2006.
9. Verrone W. E. B., *The Avant-Garde Feature Film: A Critical History*, McFarland, USA 2011.

Summary

Authorship is an inseparable element of the work, often a feature from which the recipient does not realize. This article was created to reflect on this concept using as example the films by contemporary directors such as David Lynch, Quentin Tarantino and Wes Anderson. The first part of the article explains the concept of the authorship and its history, which is an inseparable element on the way to understanding this concept. The next part of the work is devoted to the role of the authorship in the film as an imperative of individual directors (on the given examples). The final part of the article presents conclusions and a summary of the common features of the authorship as well as the manner of showing the authorship in the films of David Lynch, Quentin Tarantino and Wes Anderson.

Streszczenie

Autorstwo jest nieodłącznym elementem dzieła, często cechą, z której odbiorca nie zdaje sobie bezpośrednio sprawy. Niniejszy artykuł powstał w celu odzwierciedlenia tego pojęcia na przykładzie filmów współczesnych reżyserów Davida Lyncha, Quentina Tarantino oraz Wesa Andersona. W pierwszej części artykułu wyjaśnione zostaje pojęcie autorstwa oraz jego historia, która jest nieodłącznym elementem w drodze do zrozumienia tego pojęcia. Kolejna część pracy poświęcona jest roli autorstwa w filmie jako imperatywu poszczególnych reżyserów na podanych przykładach. Końcowa część artykułu prezentuje wnioski oraz sposób ukazywania autorstwa w filmach Davida Lyncha, Quentina Tarantino oraz Wesa Andersona.

Jan Bulak

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Koło Naukowe „Phronesis”

Opiekun naukowy: dr hab. Marian Wolski

**WPLYW BRACTWA RELIGIJNEGO NA ŻYCIE PARAFII NA PRZYKŁADZIE
BRACTWA ŚW. ANNY W ZIELONKACH K. KRAKOWA W ŚWIETLE
DOKUMENTU FUNDACYJNEGO Z 1479 ROKU**

THE INFLUENCE OF A RELIGIOUS CONFRATERNITY ON THE LIFE
OF A PARISH – THE CASE OF CONFRATERNITY OF ST. ANNA IN ZIELONKI
NEAR KRAKOW IN THE LIGHT OF THE FOUNDATION DOCUMENT
FROM 1479

Wstęp

Jedną z najbardziej charakterystycznych form życia religijnego w średniowiecznym i nowożytnym Kościele katolickim były bractwa religijne. Pierwsze formy życia wspólnotowego w postaci stowarzyszeń o celach charytatywnych, dewocyjnych i ascetycznych pojawiły się przy kościołach już w IV w. (Litak, s. 501; Kumor, s. 504). W Polsce erygowane były przez władzę duchowną już od XIII w. na Śląsku, następnie stopniowo rozwijały się, by w okresie potrydenckim objąć swym występowaniem cały ogromny obszar I Rzeczypospolitej (Więcej: Litak, s. 501; Kumor, s. 504-508). Były całkowicie podporządkowane władzy religijnej, posiadały osobowość prawną, administrację, statuty i określoną strukturę organizacyjną (Kuźmak, 1976, kol. 1013; Rajman, 2008, s. 185). Stanowiły odpowiedź na naturalną dla człowieka potrzebę należenia do korporacji (Litak, s. 501). Celem nadrzędnym każdego bractwa było rozwijanie kultu publicznego swojego patrona w Kościele, pogłębienie i zaktywizowanie chrześcijańskiego życia członków oraz prowadzenie konkretnej działalności religijnej lub społecznej

(Kuźmak, 1976, kol. 1013-1014; J. Rajman, 2015, s. 185). Działalność konfraterni na płaszczyźnie religijnej wciąż czeka na całościowe opracowanie.

Niniejszy artykuł ma zarysować historię Bractwa św. Anny w podkrakowskiej parafii Zielonki oraz opisać jego wpływ na życie religijne tamtejszej wspólnoty wiernych w świetle dokumentu z 1479 r. Wystawiony wówczas przywilej odpustowy biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego przetrwał do czasów współczesnych w postaci odpisu i został umieszczony w aneksie niniejszej pracy. Wzmiankowana w XV wieku konfraternia z pewnością należy do najstarszych w byłej diecezji krakowskiej. Jak dotąd nie podjęto żadnej próby całościowego opisania jej dziejów, dlatego też autor żywi nadzieję, że praca ta będzie przyczynkiem i zachętą do szerszego ujęcia tematu.

W archiwum parafialnym w Zielonkach [dalej cyt.: APZ] nie można już odnaleźć oryginalnych dokumentów dotyczących powstania bractwa św. Anny. Pozostała jedynie pochodząca z XVIII w. *Xiążka bracka św. Anny*, która w latach 1779-1941 stanowiła spis osób wstępujących do bractwa. Na końcu księgi umieszczone zostały także odpisy dwóch najważniejszych przywilejów zieloneckiej konfraterni (z lat 1479 i 1689). Jako całość stanowi ona cenne źródło do badań życia religijnego parafii, a także zawiera informacje mogące być wykorzystane przez genealogów.

Cenne opisy działalności bractwa znajdują się także w kronice parafialnej prowadzonej przez proboszczów w latach 1878-1932 (APZ, Kronika 1-3) oraz w rękopiśmiennym opracowaniu dziejów parafii autorstwa ks. Wojciecha Karabuły (1893-1960) (APZ, W. Karabuła, Parafja zielonecka). W księdze wydatków na funkcjonowanie parafii (lata 1844–1903), która stanowi źródło niemal równorzędne wobec kroniki pod względem wartości, znaleźć można wpisy dotyczące świadczeń ze strony bractwa na bieżące potrzeby kościoła (APZ, Księga zawierająca). Wartościowy materiał zawiera także lektura inwentarzy kościoła parafialnego, w których znajduje się wiele informacji na temat majątku bractwa i ofiar składanych przez jego członków (APZ, Księga inwentarzy). Źródłami pozaparafialnymi, w których występują jeszcze wzmianki o zieloneckim bractwie, są akta wizytacji oraz parafialne przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej cyt. AKMKr] (AKMKr, AV 29, AV 55; Wizytacje dekanatu

bolechowickiego; APA 355), a także inwentarz kościoła zieloneckiego z 1825 r. przechowywany w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [dalej cyt. AUJ] (AUJ, SI 259).

O polskich bractwach okresu przedrozbiorowego napisano wiele, w większości przyczynkarsko lub pobieżnie analizując ogół zjawiska (Tu starsza literatura: S. Litak, s. 499-500). Wydaje się, że obecnie rozpoczyna się ten etap badań, który zaowocuje szerszym ujęciem zjawiska (Ponad dziesięć lat temu ukazała się rozprawa Jerzego Flagi: *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, Lublin 2004). Przede wszystkim jednak, z racji większej liczby źródeł, badania koncentrują się na okresie potrydenckim, gdy w ramach reformy katolickiej nastąpił rozkwit takich form pobożności. Związane to było faktem, iż 7 grudnia 1604 r. papież Sykstus V wydał bullę *Quecumque a Sede Apostolica*, co zaowocowało właśnie rozwojem konfraterni. Zagadnienie bractw zasługuje więc na całościowe opracowania, które na obecnym etapie jeszcze powstać nie mogą. Najważniejszymi pracami (zawężonymi do określonych obszarów), które dotyczą polskich konfraterni w okresie średniowiecza i wczesnej nowożytności, jest praca Władysława Bochnaka poświęcona diecezji wrocławskiej, która pozwala określić, kiedy powstały najstarsze bractwa na tym terenie (Bochnak). Formy pobożności brackiej w średniowiecznym Krakowie opisała także Hanna Zaremska (Zaremska). Podobnie Jan Wiśniewski, który opracował dzieje pomezkańskich bractw religijnych (Wiśniewski). Najistotniejsza wydają się prace: Stanisława Litaka – dotycząca bractw religijnych od XIII do XVIII w. (Litak) – ks. Bolesława Kumora (Kumor), Eugeniusza Wiśniowskiego skupiająca się na średniowieczu (Wiśniowski) oraz cały szereg prac Jerzego Flagi, choć te w większości skupiają się na okresie nowożytnym (Pełny wykaz dzieł Flagi: http://www.kul.pl/prof-dr-hab-jerzy-flaga,art_7077.html [dostęp: 3.02.2018 r.]). Autor niniejszej pracy podejmował, choć w wąskim zakresie, temat zieloneckiego bractwa w pracach dotyczących Bibic (Bulak, 2015) oraz życia codziennego w Zielonkach (Bulak, 2017). Mimo mnogości prac dotyczących różnych konfraterni, historiografia polska nadal nie doczekała się opracowania poświęconego wyłącznie dziejom Bractwa św. Anny.

Zarys historii Bractwa św. Anny w Zielonkach

Parafia Zielonki istnieje prawdopodobnie od 2. połowy XIII w. (Wyżga, s. 54). Składała się z prawie ośmiu wsi (właściwie siedmiu i pół), szacuje się, iż w połowie XIV w. liczyła 990 wiernych, co było liczbą przeciętną, jeśli wziąć pod uwagę najbliższe jej parafie (Wyżga, s. 53). W latach 1531-1878 kościół w Zielonkach był zależny od krakowskiego kościoła kolegiackiego p.w. św. Anny, a prawo patronatu nad zielonecką świątynią sprawowała wówczas Akademia Krakowska (AUJ, fasc. 466; *Conclusiones*, 1933, s. 182). Funkcję proboszcza pełnili początkowo dziekani, natomiast od 1783 r. – prepozyci tej kolegiaty. Od 1878 r. parafia jest jednostką samodzielną (APZ, Kronika 1, *passim*).

Bractwa, których patronką była św. Anna, powstawały i rozwijały się w średniowieczu w krajach Półwyspu Apenińskiego, na terenie dzisiejszych Niemiec oraz w Polsce. Główny jednak rozwój tegoż bractwa przypadł na wiek XVI, za panowania Stefana Batorego i Anny Jagiellonki. W 1578 r. przy kościele św. Anny w Warszawie abp lwowski Jan Dymitr Solikowski założył konfraternię św. Anny, która została zatwierdzona przez papieża Sykstusa V w 1581 r. Pod patronatem biskupa krakowskiego kardynała Jerzego Radziwiłła założone zostało bractwo w Krakowie, przy kościele św. Anny w 1590 r. (zatwierdzone w 1591 r.). W kolejnych latach stowarzyszenia te zakładano także w innych miastach Rzeczypospolitej. Charakter tych bractw był skierowany przeciwko heretykom, miały one obowiązek bronić doktryny katolickiej przed arianami i protestantami, ale także zwalczać wady społeczne (np. pijaństwo) (Kuźmak, 1973, kol. 626).

Jednym z najstarszych bractw św. Anny w Polsce była konfraternia w Zielonkach założona około 1479 r. W tym bowiem roku powstał pierwszy znany dokument dotyczący konfraterni św. Anny w Zielonkach – przywilej odpustowy wydany dlań przez biskupa Jana z Rzeszowa w 1479 roku. Kolejnym bractwem – jak podaje Jerzy Rajman – miałyby być konfraternia w Miechowie, o którym pierwsza wzmianka pochodzi z 1516 r. W swoim artykule poświęconym patrociniom Rajman wstępnie wnioskuje, iż bractwo miechowskie mogło być pierwszym takim w Polsce (Rajman, 2015, s. 66). Nic dziwnego, dokument zieloneckiego bractwa nie jest znany. Trudno jednak powiedzieć, dlaczego zarówno Rajman, jak i Litak uważają, iż bractw powstałych w XIII wieku w diecezji

wrocławskiej nie można zaliczyć do polskich (Litak, s. 519; Zob. Borcz, 1981, s. 84). Ks. Władysław Bochnak, autor opracowania dotyczącego bractw w diecezji wrocławskiej, wyszczególnił osiem wcześniejszych konfraterni tego wezwania: pięć założonych tam w wieku XIII i trzy w XIV (Bochnak, 1983, s. 84-87; Por. Wiśniewski, s. 56). Niewątpliwie zatem zieloneckie bractwo było przykładem (zapewne pośredniego) przeszczerpienia kultu św. Anny z Zachodu. Tę kwestię należałoby jednak zbadać szerzej.

Przez wieki bractwo działało przy kościele w Zielonkach, pełniąc rolę animatora życia religijnego, tym bardziej potrzebnego, iż proboszczowie parafii rezydowali w Krakowie i do wiejskiej świątyni przyjeżdżali wyłącznie na większe święta (APZ, Kronika 1, s. 53). Konfraternia pełniła wobec świątyni funkcję służebną, wspomagając proboszcza w organizacji odpustów ku czci św. Anny, animując życie religijne w parafii oraz łożąc datki na remonty świątyni lub restaurację paramentów liturgicznych. Propagowało kult św. Anny, integrowało społeczność parafialną czy stymulowało wiernych do myślenia o dobru publicznym. Niektóre bractwa św. Anny pełniły również posługi charytatywne, o czym przekonuje M. Surdacki (Surdacki, 2015, s. 351-352). Z zachowanych wpisów do zieloneckiego bractwa z lat 1779-1941 wiemy, iż konfraternia działała dość prężnie do końca XVIII w., gdyż rokrocznie przyjmowała co najmniej kilkunastu nowych członków. Widoczne załamanie nastąpiło po roku 1800, kiedy liczba nowych członków zmalała do zaledwie kilku rocznie (APZ, Xiązka, passim). W inwentarzu kościoła z 1825 r. wspomniano, iż [...] *Bractwo [...] teraz egzystuje jeszcze w osobie jednego włościanina zieloneckiego, który czasami odbywa kwesty na światło do nabożeństwa...* (AUJ, SI 259). Ożywienie działalności brackiej nastąpiło w 1838 r. prawdopodobnie z inicjatywy nowego proboszcza, ks. Jana Mastelskiego, lub nowego wikariusza, ks. Marcina Podgórskiego. Kolejni komendarze kontynuowali te zabiegi. Od 1874 r. notowano kolejny okres zamarcia działalności, kiedy władzę nad parafią sprawowali administratorzy i trwał proces oddzielania się świątyni zieloneckiej od krakowskiej kolegiaty. Wzmożenie aktywności konfraterni nastąpiło od 1886 r., gdy funkcję proboszcza sprawował ks. Jan Michalik, zasłużony w lokalnej społeczności działacz religijno-społeczny. Największy sukces odniósł w 1895 r., kiedy po specjalnych, ośmiodniowych

rekolekcjach założył w parafii Bractwo Szkaplerza Świętego i Bractwo Trzeźwości, do którego parafianie zapisywali się nadzwyczaj chętnie. Skorzystała i na tym konfraternia św. Anny, w skład której weszło 127 nowych członków. Podobnie podczas misji w 1902 r., kiedy wpisały się 74 osoby. Wyraźny zanik zainteresowania wpisami do bractwa nastąpił w latach 20. XX w., kiedy do stowarzyszenia wpisywało się rocznie zaledwie kilka osób. Ostatnia osoba wpisana do księgi brackiej to Agata Biernatowa z Pękowic przyjęta w 1941 r. (APZ, Xiążka... passim).

Po II wojnie światowej, na skutek zmian w rozporządzeniu *O stowarzyszeniach służących katolickim celom religijnym i wyznaniowym* od 3 listopada 1949 r. stowarzyszenia katolickie w Polsce de facto przestały istnieć (Ordon, 2002, s. 97-100), choć pewna, zupełnie nieformalna grupa działała jeszcze przez jakiś czas przy kościele. Po 1989 r. nie podjęto w Zielonkach próby odnowy konfraterni. Po tak znaczącym dla parafii w Zielonkach bractwie nie zostało właściwie nic. Jediną widoczną pamiątką po ich obecności jest dawny ołtarz św. Anny, którym bractwo miało zadanie się opiekować, oraz inskrypcje informujące o donacji konfraterni na ścianie zakrystii (z 1524 r.) i na jednym z lichtarzy. Obecnie zieloneccy wierni nie mają już wcale świadomości niegdysiejszego istnienia Bractwa św. Anny w ich parafii.

Dokument erekcyjny bractwa i przywilej odpustowy z 1479 roku

Przywilej ten wydał 24 stycznia 1479 r. biskup krakowski Jan z Rzeszowa (Rzeszowski) herbu Półkozic (1411-1488) (życiorys: Kiryk i in, s. 70-80). Tekst zawarty jest w Xiążce brackiej na stronach 215-222. Pod treścią przywileju Jana z Rzeszowa umieszczono odpis przywileju odpustowego biskupa Pawła, dominikanina sufragana diecezji krakowskiej i biskupa laodycejskiego, datowanego 15 stycznia 1480 r. Dokumenty te nie były dotąd publikowane, nie wymieniają ich opracowania dotyczące biskupa Rzeszowskiego, Bractw św. Anny, jak i te dotyczące odpustów w średniowiecznej Polsce.

W świetle pierwszego dokumentu zielonecki proboszcz Jan lub jego wikariusz obowiązani byli odprawiać w środy jedną mszę czytaną za grzeszników i drugą za zmarłych członków konfraterni (APZ, Xiążka, s. 216-217). Msza poprzedzona miała być czuwaniem, w którym także uczestniczył kapłan. Bracia

mieli obowiązek stawić się na tym nabożeństwie albo osobiście, albo delegować żonę lub kogoś innego z rodziny, złożyć ofiarę oraz odmówić dziesięć razy „Ojcze nasz”, dziesięć razy „Zdrowaś Maryjo” i raz *Credo* (APZ, Xiążka, s. 217). Każdy z członków bractwa musiał również pięciokrotnie odmawiać w intencji zmarłych modlitwy „Ojcze nasz”, „Zdrowaś Maryjo” i raz *Credo* (APZ, Xiążka, s. 217). Za śpiew podczas wigilii lub mszy należało wyasygnować sześć groszy z kasy brackiej niezależnie od stypendium mszalnego (APZ, Xiążka, s. 217). Intencja mszalna oraz całe czuwanie ofiarowane były zarówno za zmarłych członków bractwa, jak i ich dzieci, co wydaje się zrozumiałe w czasach o wysokiej śmiertelności niemowląt (APZ, Xiążka, s., 217). Ponieważ nałożone w przywileju obowiązki nie były zbyt obciążające, kapłan nie mógł się od nich wymówić ani też zmienić wysokości stypendium (9 groszy monety wspólnej) (APZ, Xiążka, s. 218). Członkowie natomiast byli zobowiązani do wypłacania w każdym roku półtorej grzywny plebanowi zieloneckiemu. W ten sposób wspierali utrzymanie parafii, a ich działalność była bardziej widoczna w lokalnej społeczności (APZ, Xiążka, s. 217).

Darczyńcy, którzy w swoim testamencie dokonali zapisu na cele brackie (w postaci pieniężnej lub daru rzeczowego) mogli wносить o pochowanie ich w kościele parafialnym. Niekoniecznie jednak musieli do tego bractwa należeć. W takim wypadku ofiarowane pieniądze miały być złożone do skarboxy i przechowywane w kościele przez proboszcza i dwóch członków bractwa (APZ, Xiążka, s. 218). Cztery grosze musiał zdeponować w skrzynce każdy starający się o przynależność do stowarzyszenia (APZ, Xiążka, s. 219). Każdy członek bractwa miał obowiązek płacić pół grosza w każdej z czterech pór roku, czyli raz na kwartał (APZ, Xiążka, s. 219). Uzyskane w ten sposób dwa grosze rocznie od każdego stowarzyszonego rzeczywiście dawały kwotę, za którą można było sprawić akcesoria do świątyni. Trzy oddzielne klucze do skrzynki znajdowały się w rękach proboszcza oraz dwóch wybieranych starszych członków bractwa, którzy byli najbardziej zdolni do tej funkcji (*magis idonei*). Otwarcie jej następowało tylko raz w roku lub w razie nagłej potrzeby. Zawsze wymagana była obecność proboszcza i pozostałych dwóch kluczników, ale także i innych powołanych do tego członków bractwa. Otwarcie skrzynki w razie nagłej potrzeby musiało być poprzedzone konsultacjami z bractwem oraz poinformowaniem wspólnoty o planowanym pobraniu pieniędzy

(APZ, Xiązka, s. 218-219). Składki przeznaczone były na renowację kościoła parafialnego.

W dokumencie wystawionym przez Jana z Rzeszowa udzielono bractwu także czterdziestu dni odpustu (APZ, Xiązka, s. 221; Por. Szymborski, s. 141-142). W wydanym rok później uzupełnieniu tego nadania przez ówczesnego krakowskiego sufragana Pawła z Krakowa dodano jeszcze 11 dni odpustu (APZ, Xiązka, s. 221).

Czasy późniejsze

Dnia 7 sierpnia 1689 r. powyższy przywilej został rozszerzony przez papieża Sykstusa V, o co wystarał się ówczesny dziekan kolegiaty i proboszcz Zielonek, ks. Andrzej Czyrzczykiewicz. W świetle tego przywileju członkowie konfraterni mieli obowiązek spowiedzi i przyjęcia komunii św., śpiewu koronki do św. Anny w każdą niedzielę i święta oraz wypełniania regulaminu brackiego. Obowiązki konfratrów obejmowały także łożenie sum pieniężnych na światło w kościele i kapy brackie. Cotygodniową mszę przeniesiono ze środy na wtorek i sprawowano ją za fundatorów, zaś w jeden czwartek miesiąca sprawowano mszę za zmarłych członków bractwa. W podobnej intencji odprawiano mszę w czasie Suchych Dni, czyli kwartalnych dni modlitwy i postu wiernych. Kładziono również nacisk na obchodzenie odpustu w święto św. Anny, które – poprzez związek z krakowską kolegiatą – tym bardziej stało się istotnym świętem patronalnym kościoła w Zielonkach (APZ, Xiązka, s. 1; Por. Bruździński, s. 114).

Określone wyżej zasady obowiązywały na pewno w momencie ich spisania w Xiązce przez (jak wnioskujemy z charakteru pisma) wikarego Adama Kwiatkowskiego w latach 60. XIX w. (Por. APZ, Księga zawierająca, s. 10-11). Nie zachowały się żadne źródłowe wzmianki, by prawo to miało się zmienić, zatem należy przypuszczać, iż dokumenty z XV i XVII w. obowiązywały aż do rozwiązania bractwa w 1949 r.

Jak wskazują wpisy dotyczące wydatków kościelnych, fundusze brackie stanowiły istotny wkład w sytuację materialną kościoła. Przykładowo w 1844 r. bractwo odnowiło ołtarz św. Anny, którym się opiekowało, sprawiło dużo sprzętów liturgicznych a wiele odnowiło. Z pieniędzy brackich wyasygnowano wówczas niebagatelną kwotę 482 zł reńskich [złr] (Por. APZ, Księga zawierająca... s. 1),

co przekraczało dwukrotność rocznego wynagrodzenia wikarych wynoszącego 210 złr. Należy pamiętać, że było to w okresie reaktywacji bractwa po latach zastoju, a więc w sytuacji, gdy konfraternia miała wielu członków, ponadto posiadała swój fundusz i miała przywilej pobierać opłaty od katafalków i kap w czasie pogrzebów (APZ, Księga zawierająca, s. 1). Kolejne wyzłocenie ołtarza bocznego w 1903 r. (czyli w szczytowym okresie działalności bractwa) było możliwe dzięki książeczce oszczędnościowej: proboszcz wyciągnął z niej 656 koron, zaś suma pozyskana ze skarbyńki wynosiła tylko 43 korony (APZ, Księga zawierająca... nlb). Klucze do skrzynki nadal dzierżyły trzy osoby: komendarz (od 1878 r. proboszcz), starszy bractwa oraz jego pomocnik zwany podstarszym (APZ, Xiążka, s. 28, 232). Dokonywano także, choć rzadko, legatów testamentowych, najczęściej ofiarowując korale, które następnie posługujący kapłan sprzedawał. Takich donacji dokonała na przykład zmarła w 1728 r. Anna Majkucianka (APZ, Księga inwentarzy, nlb, 1728 r.) czy Agata Mikosowa, która odeszła w 1883 r. (AKMKr, APA 355, k. 819, 820v, 821).

Zakończenie

Stowarzyszenie religijne funkcjonujące od XV do XX w. w Zielonkach stanowiło istotny wkład w działalność parafii, zarówno finansowy, jak i z dziedziny podnoszenia jakości życia religijnego. Jego działalność opierała się na przywilejach biskupich i papieskich. Artykuł ten poświęcony został przywilejowi odpustowemu biskupa krakowskiego Jana z Rzeszowa z 1479 r. Wynika z niego, iż zieloneckie bractwo jest najstarszym z dotychczas znanych w Małopolsce. Konfratryzy mieli spełniać określone warunki: uczestniczyć w mszach za zmarłych odprawianych co tydzień, łożyć pieniądze do specjalnej skarbyńki, a także odmawiać przepisane modlitwy, aby móc otrzymać odpust. Ogromny wkład bractwa w życie parafii i w kult św. Anny w Zielonkach powoduje, iż temat ten zasługuje na szersze opracowanie historyczne. W dalszej zaś kolejności należałoby pochylić się nad ogólnym rysem historycznym Bractw św. Anny w Polsce, gdyż te stanowiły aż 55 % wszystkich konfraterni poświęconych świętym w Polsce (Litak, s. 519).

ANEKS

I

Kraków, 24 I 1479

Biskup krakowski Jan z Rzeszowa nadaje przywilej odpustowy bractwu św. Anny w Zielonkach.

Or.: *nieznany.*

Kop.: *APZ, Xiążka bracka św. Anny, s. 215-221; papier; rękopis; jęz. łaciński.*

Wyd.: *nieznane.*

[s. 215]

In nomine Domini amen. Joannes de Rzeszow Dei gratia episcopus Cracoviensis. Ad perpetuam rei memoriam. Salvator Dominus noster Jesus Christus, ex hoc mundo discessurus ad pretium singulare ac fraternum suis discipulis memoriale reliquit dicens: mandatum do vobis ut diligatis invicem, innuens tam magnae, tam perfectae excellentiae vinculum dilectionis existere ut universarum basis atque fundamentum virtutum reputetur. Ad quod devoto cordis affectu amplectendum, omnes Christi fideles invitat sicut discipulos suos invitare dignatus est, confirmans mentes fidelium et corda omnes vere suos esse discipulos, qui in dilectione manerent, designaturusque immensam suae dilectionis clementiam, qua protoplastum et eius posteros, propter praevaricationem perditam, totum se pro homine in ara crucis Deo Patri, in reconciliationem obtulit et dirupto horreni exitii vinculo in aeternae [s. 216] beatitudinis revocavit mansionem, in eis per suam divinitatis gratiam figere repromisit. Qua invitatione nonnulli Christi fideles noster honorabilis magister Joannes plebanus in Zielonki et aliae spirituales personae, ac sui parochiani ecclesiae parochialis in Zielonki utriusque sexus nostrae diaecesis vitam misericordiae, tamquam dulci et benigna in cordibus penetralium suorum degustata ac indulcerata allecti cupientes omnipotenti Deo in expiationem suorum peccaminum obsequium praestare et accumulationem spiritualium praerogativarum salubrius efficaciusque promereri, vinculum fraternae dilectionis in domini nostri Jesu Christi nomine et ejus assistentia assumere et inire sub certis conditionibus rationabilibus et Deo acceptis decreverunt, quas nobis in scriptis exhibuerunt, volentes et ordinantes in primis: quod dictus Joannes plebanus in Zielonki per se aut vicarium suum unam missam pro peccatis

et aliam pro defunctis in remedium salutis animarum in dicta fraternitate intitulatorum seu intitulatorum in posterum qui decesserunt in qualibet septimana singulis annis pro certa [s. 217] die in ecclesia in Zielonki celebrabit et leget. Fratres vero huiusmodi fraternitatis, ut amplius appareant devoti dictae fraternitatis cultores et sacrificia huiusmodi devotionis impleant, unam cum media maris [!] singulis annis dicto Joanni plebano et suis successoribus solvent. Item quod quibuslibet quatuor partibus feria quarta dictus plebanus et sui successores per se, vel vicarios et ministerium, vigiliis et missam pro defunctis voce sonora decantabunt et celebrabunt, quibus quilibet frater de fraternitate huiusmodi per se, vel uxorem suam, aut aliquem ex pueris vel familia interesse personaliter et juxta devotionem a Deo inspiratam oblationem offerre, ac ibidem quilibet ex fraternitate huiusmodi, decem Pater Noster et totidem Ave Maria et unum Credo dicere et orare tenebitur. Pro cantu autem huiusmodi vigiliarum et missae praeter offertorium de pecunia fraternitatis huiusmodi, sex grossi tantum dabuntur. Item postquam aliquem fratrem dictae fraternitatis, seu eorum aliquem puerum, sive filium vel filiam, ex hac luce, decedere contigerit, et in remedium salutis animae, defuncti fratres vigiliis et missam [s. 218] decantari postulabunt, dictus Joannes plebanus in Zielonki et sui successores de novem grossis communis monetae pro completionem et cantu vigiliarum et missae debebunt contenti esse. Nec ultra illos amplius aliquid requirent in excusatione non completionis, vel cantationis vigiliarum et missarum praedictarum. Quilibet autem frater dictae fraternitatis, pro salute fratris vel sororis defunctae, sive spiritualis, sive saecularis, sive masculus, sive faemina quinq[ue] Pater Noster, totidemq[ue] Ave Maria et unum Symbolum dicere et orare tenebitur. Item si pia devotione aliqua testamenta in pecuniis aut rebus, aut animalibus ecclesiae praedictae in Zielonki per aliquem ex fratribus dictae fraternitatis aut alios in fraternitate non titulos facere contigerit, aut aliquis decedens ex fratribus dictae fraternitatis, vel alius dictae fraternitati non inscriptus sepeliri in ecclesia praedicta postulaverit et voluerit, pecuniae huiusmodi in ladulam, per dictum magistrum Joannem plebanum in Zielonki et fratres praedictae fraternitatis deponen[dae] et in ecclesia praedicta [s. 219] collocandae reponantur et conserventur. Pro cuius apertione tres claves diversae ordinentur quarum unam pro tempore plebanus ecclesiae praefatae et alias duas fratres seniores fraternitatis huiusmodi electi, qui magis idonei et qui etiam pro

petitoribus dictae ecclesiae reputabuntur habebunt, et illam non aperient nisi necessitate ingruente, et sub praesentia plebani et dictorum duorum fratrum seniorum electorum, et aliquo[rum] fratrum fraternitatis hujusmodi ad hoc vocandorum, et quoties necessitas imminebit, communicato communi, cum fratribus dictae fraternitatis consilio et tractatu pro necessitate et refectione praedictae ecclesiae impendent, et quod magis ac commodum arbitrabuntur reformationi ecclesiae fore, illud disponent, ordinabunt et impendent in reformationem ecclesiae praefatae. Item frater cupiens assumi in fratrem dictae fraternitatis in sua susceptione in fratrem quatuor grossos ad ladulam in sustentationem ecclesiae praedictae et ejus reformationem necessariam tenebitur conferre. Quilibet vero frater in quibuslibet quatuor temporibus annis quibuslibet, per medium grossum dare et solvere tenebitur, quibus necessitates vel fraternitatis, [s. 220] vel ecclesiae praedictarum supplebuntur et expedientur. Petebantq[ue] nos dictae fraternitatis fratres instantes et devote, quatenus hujusmodi conditiones et articulos in dicta fraternitate expressos et practicandos ratificare et approbare pro subsistentia sempiterna, ac indulgentias largiri dignemur. Nos igitur attenden[tes] devotionem eorum commendabilem et salubrem et Deo acceptabilem, volentesq[ue] eorum devotionis effici participes et orationem dictae fraternitatis conditiones et articulos descript[os] in omnibus et per omnia ratificandum duximus et ratificamus per praesentes, ipsisq[ue] fratribus et eorum cuilibet quoties conditiones et articulos vel aliquam conditionem, vel articulum dictae fraternitatis impleverint et peregerint, aut mortui fratris vel sororis, sive pueri alicujus eorum funus ad sepelien[dum] conduxerint, volentes eos ad majorem devotionem inducere, per munera spiritualia, qui vigiliis vel messis defuncti fratris [s. 221] interfuerint, aut eleemosynas de bonis sibi a Deo concessis largiti fuerint, de misericordia omnipotentis Dei et B[eatorum] Petri et Pauli Apostolorum ejus autoritate confisis, contritis, tamen et confessis 40 dies indulgentiarum impartimur et eis de injunctis penitentiis in Domino relaxamus perpetuis temporibus duratur[is]. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesen[tem] est appensum. Actum et datum Cracoviae, die 24 mensis Januarij. A[nn]o D[omi]ni 1479.

II

Kraków, 15 I 1480

Sufragan krakowski Paweł nadaje przywilej odpustowy bractwu św. Anny w Zielonkach.

Or.: *nieznany.*

Kop.: *APZ, Xiązka bracka św. Anny, s. 221; papier; rękopis; jęz. łaciński.*

Wyd.: *brak.*

Paulus Dei gratia episcopus Laodicensis et r[everendissi]mi in Christo patris et domini d[omi]ni Joannis, eadem gratia episcopi Cracovien[is] suffraganeus, orationum et fraternitatis praemissarum particeps esse cupiens, de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli Apostolor[um], ejus autoritate confisi omnibus vere contritis et confessis ea quaeq[ue] in praesen[te] littera continen[te] facientibus de injunctis eis paenitentiis misericorditer in D[omi]no XI dies indulgentiarum relaxamus praesen[tes] in perpetuum et in aevum duratur[is]. Datum Crac[oviae] die 15 men[sis] Januarij. A[nn]o D[omi]ni MCCCCLXXXm[o] sub sigillo nostro speciali.

Bibliografia

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMKr)

1. sygn. APA 355 – akta parafii Zielonki
2. sygn. AV 29 – akta wizytacji dekanatu skalskiego z 1748 r.
3. sygn. AV 55 – akta wizytacji dekanatów skalskiego i nowogórskiego z 1783 r.
4. b. sygn. – wizytacje dekanatu bolechowickiego (XX-XX w.)

Archiwum parafii Zielonki (APZ)

1. b. sygn. – Kronika parafii Zielonki, t. 1-3.
2. b. sygn. – Księga inwentarzy XVIII-wiecznych.
3. b. sygn. – Księga zawierająca spis sprawionych rzeczy do kościoła w wsi Zielonki oraz nakłady wyłożone na reparację budynków plebańskich.
4. b. sygn. – Wojciech Karabuła, Parafja zielonecka.
5. b. sygn. – Xiązka bracka św. Anny.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ)

1. sygn. SI 259 – Inwentarz kościoła św. Anny w Krakowie z 1825 r.
2. fasc. 466, nr 12291 – Documenta jurium privilegiorum, erectionum ac aliarum ordinationum

Źródła drukowane

Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab anno 1441 ad annum 1589, oprac. H. Barycz, Kraków 1933.

Opracowania

1. Bochnak W., Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 r., Wrocław 1983.
2. Borecz H., Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 28 (1981), z. 4, s. 77-90.
3. Bruździński A., Forms of piety among members of religious confraternities in Krakow of the early modern period, “Folia Historica Cracoviensia”, t. 21 (2015), s. 103-146.
4. Bulak J., Bibice w latach 1797-1918. Szkic historyczno-demograficzny, Kraków-Zielonki 2015 [maszynopis pracy licencjackiej przechowywany w Bibliotece Publicznej w Zielonkach].
5. Bulak J., Życie codzienne w parafii Zielonki w świetle osiemnastowiecznych akt wizytacji Zielonki 2017 [maszynopis przechowywany w Bibliotece Publicznej w Zielonkach].
6. Flaga J., Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w., Lublin 2004.
7. Kuryk F., Kurtyka J., Michalewiczowa M., Rzeszowski Jan [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992-1993, s. 70-80.
8. Kumor B., Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym [w:] Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce, red. M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 503-545.

9. Kuźmak K., Bractwa kościelne [w:] Encyklopedia katolicka, t. 2, Lublin 1976, kol. 1013-1016
10. Kuźmak K., Anna św. III. Bractwa [w:] Encyklopedia katolicka, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973, kol. 625-626.
11. Litak S., Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka, „Przegląd Historyczny”, t. 88 (1997), z. 3-4, s. 499-523.
12. Ordon M., Prawo o stowarzyszeniach jako instrument antykościelnej polityki władz komunistycznych w okresie Polski Ludowej – zarys problemu, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, t. 4 (2002), s. 91-108.
13. Rajman J., Pod monarszym patronatem [w:] Dzieje Kościoła w Polsce, red. A. Wienczek, Kraków 2008, s. 132-199.
14. Rajman J., Kościoły bożogrobców w Małopolsce. Z badań nad patrociniami i relikwiami (XII-XVI w.), „Folia Historica Cracoviensia”, t. 21 (2015), s. 45-77.
15. Surdacki M., Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku, Lublin 2015.
16. Szymborski W., Odpusty w Polsce średniowiecznej, Kraków 2011
17. Wiśniewski J., Pomezzańskie bractwa religijne (do 1821 r.), Olsztyn 2007.
18. Wiśniewski E., Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu, „Roczniki Humanistyczne” t. 18 (1969), z. 2, s. 51-81.
19. Wyżga M., W tej pięknej ziemi. Gmina Zielonki od średniowiecza do czasów współczesnych, Zielonki 2009.
20. Zaremska H., Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego, Warszawa 1977.

Streszczenie

Artykuł przedstawia zagadnienie funkcjonowania Bractwa św. Anny w parafii i jego wkład w życie wspólnoty na przykładzie parafii Zielonki nieopodal Krakowa. W badaniach oparto się na dokumencie fundacyjnym z 1479 r. wydanym przez biskupa krakowskiego Jana z Rzeszowa oraz przywileju krakowskiego sufragana Pawła z 1480 r. Przywileje te dotychczas pozostawały nieznane, toteż zostały dołączone do aneksu niniejszej pracy. Dzięki nim wiemy, iż zielonecka konfraternia św. Anny jest jedną z najstarszych tego rodzaju w Polsce.

Summary

The article is dedicated to the issue of functioning of Confraternity of St. Anna in a parish and its contribution to the life of a community on the example of Zielonki parish, near Krakow. The research was based on the foundation document from 1479 issued by the Krakow bishop Jan of Rzeszów and the privilege of from 1480 by Krakow suffragan Paweł. So far these privileges have remained unknown, hence they are included in the appendix to this article. It is thanks to them that we know that Confraternity of St. Anna in Zielonki is one of the oldest of its kind in Poland.

Karol Gawryś

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Teologów-Ekumenistów

Opiekun naukowy: Ks. dr Paweł Rabczyński

WRÓŻBIARSTWO – MIT CZY REALNE ZAGROŻENIE

DIVINATION – MYTH OR A REAL THREAT

Wstęp

Czas to podstawowy element ludzkiej egzystencji. Rodzimy się, dorastamy, rozwijamy umiejętności i talenty, chorujemy, tracimy siły, następnie starzejemy się i umieramy. Tak było, jest i póki co tak zostanie, gdyż na razie nie zapowiada się żadna eureka dotycząca ludzkiego egzystowania. Nieuniknione jest na pewno to, że u wielu rodzi się pokusa panowania nad czasem. Cokolwiek podnosi stan adrenaliny, może przynieść jakąś korzyść lub przyjemność, a także ułatwić życie, jest mile widziane. Podobnie jest z prezentowanym zagadnieniem w temacie. Mnogość licznych reklam, billboardów oraz programów telewizyjnych poświęconych przemysłowi ezoterycznemu powoduje, że człowiek nawet wbrew swojej woli spotyka się z pojęciem wróżbiarstwa. Wróżbiarstwo, a więc szereg czynności zmierzających do przewidywania przyszłości za pośrednictwem przedmiotów, wypracowanych metod lub też wykorzystywania sił nadprzyrodzonych to zjawisko, którego do dnia dzisiejszego nie da się do końca wyjaśnić. Żadne badania naukowe nie potwierdzają, że człowiek może dysponować taką siłą. Występowanie jasnowidzów, wrózek i proroków zapisało się na kartach historii chyba wszystkich znanych nam epok, lecz mimo takiego upływu czasu, naukowcom nie udało się wyjaśnić tajemnic związanych z tego typu praktykami. Niewątpliwy jest jednak fakt, iż wszystko, czego człowiek jeszcze nie wyjaśnił, nie zrozumiał, w pełni nie poznał, zawsze będzie czymś egzotycznym i niezwykle kuszącym. Nic dziwnego

więc, że przyszłość jest w polu ludzkiego zainteresowania, a możliwość jej poznania budzi w ludziach zarówno lęk, jak i fascynację, podziw i falę krytyki. Ta ambiwalencja uczuć wynika z tego, że wróżenie zaliczono zazwyczaj do praktyk czarodziejskich, które kojarzono z siłami nieczystymi, diabelskimi, duchowymi (Zięba, 2009, s. 34-36).

Los i fatum były obecne w mitologicznych i archetypowych opowieściach. Czy zatem wróżbiarstwo można włożyć między bajki? Sprawy nie można spłycać jednomyślnie do mitu opisującego wyjaśnienia sensu świata i ludzi w ich oświadczeniach zbiorowych. Jasnowidztwo to tematyka tabu, ale warta uwagi. Zwłaszcza dlatego, że w tej sprawie niejednokrotnie głos zabierał Kościół i jego najwyżsi przedstawiciele, włącznie z papieżami. Do głębszej refleksji zachęca także stanowczo skonstruowany przepis znajdujący się w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Ewidentnie można w nim dojrzeć, iż przyszłość leży w rękach Boga i to tylko on ją zna (KKK, 2012, nr 2115).

Wróżbiarstwo – co to takiego?

Wróżbiarstwo - jasnowidztwo

św. Augustyn z Hippony – filozof i teolog, zadał kiedyś pytanie, co takiego przejrzał i jakie miał widzenia wróżbita, że bierze na siebie odpowiedzialność twierdząc, że dana osoba umrze za 50 lat? W prosty sposób obrazuje nam, czym zajmuje się wróżbiarstwo, choć nie prezentuje naturalnie żadnych szczegółów (Hamman, 1989, s. 199). Wróżbiarstwo to sformułowanie bliskoznaczne z jasnowidztwem. Czym w istocie rzeczy charakteryzuje się to zjawisko? Celem wszelkich czynności oraz technik dywinacyjnych jest przyszłość. Sztuka ta polega na odkryciu, czegoś, co w rzeczywistości jeszcze nie miało miejsca, jest zakryte, ale prawdopodobnie ustalone lub zapisane. Co trzeba opanować, żeby znać bieg ludzkiej egzystencji 50 lat wprzód? Najprawdopodobniej czas. (Proja, 2006, s. 86-87). Wielu poetów pisało na temat czasu, a w tym polski dramatopisarz, prozaik oraz rysownik Sławomir Mrożek, który mówił, iż „Czas”, który płynie, nie może zostać „schwyty”, a niezmienny „czas”, który można by „schwytać” – nie istnieje (Mrożek, 2000, s. 301). Nie jesteśmy w stanie wytłumaczalnie uargumentować zjawiska przewidywania. Nauka potraktowałaby je raczej bezwzględnie jako coś,

co nie ma prawa bytu. Jasnowidz jednak ową umiejętność widzenia wizji z przyszłości ma rzekomo posiadać za pośrednictwem ponad rozumowych i nadmysłowych właściwości, które nie są szerzej opisywane (Proja, 2006, s. 86-87).

Wróżbiarstwo można uznać jako zjawisko magiczne. Magię należy włączyć do rzeczywistości, jaką jest szeroko pojęty okultyzm. (J. Zmorzonka, 2006, k. 794.) Okultyzm (z łac. *occulto* – ukrywać, trzymać w tajemnicy) jest zestawieniem gnozy i magii. Gnoza dotyczy tajemnej wiedzy, a magia konkretnej czynności, która korzysta z tej wiedzy w rytuałach (Posacki, 1996, s. 22-23). Magii nie należy utożsamiać z religią. Gdyż religia to system wierzeń i praktyk, które tworzą poprzez rzeczy święte tzw. sferę *sacrum*. Konfiguracja ta łączy wszystkich wyznawców w jedną wspólnotę zwaną kościołem. Spoiwami są zatem wiara i kult. Można także wyodrębnić 3 cechy definicji opisujących pojęcie religii. Są one zazwyczaj indukcyjne, empiryczne i istotne (Durkheim, 1990, s. 31). Natomiast, stanowisko Kościoła Katolickiego na temat magii oraz kwestii związanych z czarami jest jasne i zostało przedstawione w Katechizmie Kościoła Katolickiego. *Wszystkie praktyki magii lub czarów, przez które dąży się do pozyskania tajemnych sił, by posługiwać się nimi i osiągać nadnaturalną władzę nad bliźnim, nawet w celu zapewnienia mu zdrowia – są w poważnej sprzeczności z cnotą religijności. Praktyki te należy potępić tym bardziej wtedy, gdy towarzyszy im intencja zaszkodzenia drugiemu człowiekowi lub uciekanie się do interwencji demonów. Jest również naganne noszenie amuletów. Spirytyzm często pociąga za sobą praktyki wróżbiarskie lub magiczne. Dlatego Kościół upomina wiernych, by wystrzegali się ich. Uciekanie się do tak zwanych tradycyjnych praktyk medycznych nie usprawiedliwia ani wzywania złych mocy, ani wykorzystywania łatwowierności drugiego człowieka.* (KKK, 2012, nr 2117).

Jadwiga Zięba, kanonistka i dr nauk teologicznych, uważa, że zjawisko jasnowidztwa pochodzi od złego i nie służy człowiekowi. Autorka licznych tekstów nt. egzorcyzmów zwraca uwagę na występowanie licznych prorocत्व również w Biblii. Mówi o dużej różnicy między wróżbiarstwem, a charyzmatem prorocत्व. Prawdą jest, że Stwórca udzielał i nadal udziela darów prorocत्व. Ważne jest jednak to, że jego motywem nigdy nie było zaspokojenie ludzkiej ciekawości. Bóg zawsze

daje nam to, czego potrzebujemy. Proroctwa oświecone są zawsze Duchem Świętym i wskazują na pogłębienie relacji, której towarzyszy adoracja Jezusa Zmartwychwstałego. Wróżbici sądzą, że również działają na rzecz osób szukających wsparcia. Nierzadko jest tak, że są świadomi słabej kondycji psychicznej swoich klientów i dzięki temu mają łatwiejszy dostęp do partycypacji w różne sprawy. Zastępują Boga, gdyż klienci robią to, co usłyszą od jasnowidza, a w wyniku tego, wypełniają jego wolę. Łatwowierność tych ludzi może przynieść niebezpieczne konsekwencje. Św. Tomasz z Akwinu nie bez przyczyny upominał w XIII wieku, że tylko Bóg ma dostęp do wiedzy tajemnej, w której to zakres wchodzi wydarzenia z przyszłości. To on zna przyszłość i może tą wiedzą się dzielić, ale jedynie z tymi, których sam wybierze. Według tego scholastyka i dominikanina nie ma innej drogi. Podobne stanowisko prezentował wspomniany już św. Agustyn, żyjący na przełomie IV i V wieku. Uważał w myśl teologii, że niemożliwe byłoby posiadać wiedzę o przyszłości bez Bożej ingerencji, gdyż bezcelowy byłby wówczas Sąd Boży (Zięba, 2009, s. 34-37).

Wróżbiarstwo jako oblicze ezoteryzmu

Wróżenie, czy raczej wróżbiarstwo pochodzi od łacińskiego słowa „divinatio”. Można je przetłumaczyć w dwojaki sposób. Oznacza ono konkretne przeczucie sugerujące *przebieg przyszłych zdarzeń*. Nie można jednak zapomnieć, że w słownikach podawany jest również synonim, który objaśnia to słowo jako *dar proroczy*. Drugie znaczenie dużo bardziej wskazuje na powiązania tego zjawiska ze światem duchowym, ale i stricte religijnym, gdyż, proroctwa występowały w Biblii, a przede wszystkim w Starym Testamencie (Kumaniecki, 1957, s. 170).

Wróżbiarstwo zawiera się w ezoteryzmie. Ezoteryzm, czyli wszystko, co jest jawne w określonym kręgu osób oraz co nie może ujrzeć publicznie światła dziennego. Grupę tę tworzą jednostki, a zjawisko owiane jest krztą tajemnicy i sekretu, podobnie jak w przypadku magicznych sztuczek, których iluzjonista nigdy nie zdradza. Określając realną działalność ezoteryzmu, można porównać ją do metody wykorzystywania mocy dostępnej jedynie nielicznym osobom w odniesieniu do innych osób. W skład ezoteryzmu wchodzi wiele dostępnych w świecie rzeczy, takich jak np.: horoskopy, przejawy magii oraz iluzji, seanse

spirytystyczne, zaklęcia, starodawne obrzędy, rytuały (Climati, 2001, s. 7-8). Zagadnienia te od zawsze zajmowały wyobraźnię dzieci, ale i dorosłych. Stare bajki są przepełnione wrózkami, czarownicami i magią. Trzeba podkreślić różnicę między magią jako wytworem i częścią koncepcji artysty, a marketingiem czegoś, co nie jest sprawdzone. Istnieją podejrzenia, że przedsiębiorcy przemysłu ezoterycznego nawołują do praktykowania obrzędów duchowych. (Climati, 2001, s. 11). Kwestie ezoteryczne w zakresie parapsychologii ukazywane są czasem jako zupełnie nowe odkrycia. Ezoterycy tworzą nowe poznanie, skupiają się na odmiennym niż dotychczas postrzeganiu rzeczywistości, bardziej otwartym na rozwój duchowy. Poruszają tematykę dziedzin związanych typowo z duchowością, dość często odrzucaną w całości przez naukę. Nawiązują do przekazów ze starożytności. Nowe „odkrycia” ezoteryki znajdują swoje odpowiedniki już w ideach starożytnych filozofów (Iwanicki, 2006, s. 92).

Najbardziej znanymi przykładami mechanizmu wróżbiarstwa są: wróżenie z kart, najczęściej przepowiadanie za pomocą tarota (zależność ułożenia kart) albo chiromancja – czytanie przyszłości z ręki, czyli objaśnianie symboli na dłoni i właściwej interpretacji znaków w odniesieniu do konkretnej osoby (Climati, 2001, s. 18). O. Czesław Klimuszko sądził, że jasnowidzenie jest *specyficzną zdolnością widzenia rzeczy i wydarzeń przez materię, przestrzeń i poza granicą czasu bez udziałów zmysłów* (Zwoliński, 2008, s. 7). Wiąże się z nim ściśle wiedza uprzednia, inaczej prekognicja. Jest to inaczej wizja przyszłego wydarzenia. W parapsychologii jasnowidzenie określa się psychometrią. Innymi słowy określa się to jako czasową miarę ciała i duszy. Wyróżnia sposoby wnikania w przyszłość, co odnosi się do tzw. ESP, czyli percepcji ponadzmysłowej. Nad ESP pracował Amerykanin J. Rhine, żyjący w XX wieku. Badał przenoszenie informacji w procesie jasnowidzenia (Zwoliński, 2008, s. 8).

Badacze prekognicji mówią o jej 3 głównych rodzajach: racjonalnej, intuicyjnej i twórczej. Racjonalna charakteryzuje się umiejętnością budowania hipotez, które mają dość duże prawdopodobieństwo w kwestiach przyszłości. Bazuje na danych naukowych i wszelkich możliwych między nimi zależnościach. Tak powstawały prognozy pogody, schematy rozwoju demograficznego, czy diagramy o rozwoju ekonomicznym państw. Dr Max Kemmerich w 1914 r.

wydał dzieło: „Das Kausalgesetz der Weltgeschichte”, w którym udowodniał, że w historii są mutacje, które można ustalić przez analogię, dzięki czemu można wyczytać prawdopodobne wydarzenia przyszłe z wydarzeń przeszłych. Na przykład rozwój społeczeństwa (Zwoliński, 2008, s. 10-11). Prekognicja intuicyjna to inaczej rodzaj widzenia pozarozumowego. Ustalenia przedstawia się bez dających się logicznie wyjaśnić przesłanek. Najbardziej popularną wśród 3 rodzajów jest prekognicja twórcza – prorocstwa. Owe prorocstwa gromadzą w sobie mnóstwo symboli i zagadek. Takie przepowiednie zyskują rzeszę zwolenników (Zwoliński, 2008, s. 12).

Przykłady wizjonerów

Niewiele osób decyduje się na publiczne wystąpienia przed kamerą podając swoje prawdziwe dane. Historia zna przypadki osób, które bezgranicznie wierzyły, że mają dar. Wśród osób ze środowiska kościelnego znane są zapewne postaci św. O. Pio lub wspomnianego zakonnika o. Czesława Klimuszki. Mieli oni zdolność widzenia przeszłości. Potrafili zrekonstruować konkretne wydarzenia. Innym przykładem, bardziej grupy niż jednostki, są stoicy za czasów Zenona z Kition, przedstawiciele z około III wieku p. n. e. Wierzyli oni, że są ludzie uzdolnieni do głoszenia przepowiedni. Nietypowy „dar” posiadał rzekomo także Rafał Schermann - wybitny grafolog. Rekonstruował charakter pisma dzięki zobaczeniu konkretnej osoby realnie lub podobizny na zdjęciu. Zaś Maria Duval to kobieta, która reklamuje się w czasopiśmie kobiecych jako specjalistka od numerologii. Cyceron w rozprawie „De Divinatione” stwierdził, że lud Rzymu i inne narody uznały niewyjaśnioną zdolność dywinacji u poszczególnych, wyjątkowych osób. Powyższe przykłady świadczą o tym, iż wróżbiarstwo pojawiało się w różnych epokach historycznych, w których podejścia względem tego pojęcia nieustannie się kreowały i zmieniały. (Zwoliński, 2008, s. 9).

Wróżbiarstwo jako mit

Wróżbiarstwo współistniało najczęściej z religią. Potwierdzają to zapiski historyczne, które mówią, że tak było za czasów starożytnych Babilończyków, Egipcjan, Kananejczyków, Greków, Rzymian, Celtów, Słowian oraz wśród ludów

zamieszkujących Afrykę, Australię i obie Ameryki (Salij, 2000, s. 23).

Dowodem na to, że opisywane zjawisko można porównać do mitu, a więc błędnego przypuszczenia, przesądu jest to, że propagatorzy magii w większości to wykształcone osoby, które wykonują tę pracę jako zawód. Ks. Andrzej Zwoliński, polski duchowny zajmujący się przeciwdziałaniem ezoteryzmowi, mówi między innymi o tym, że wróżbici są zarejestrowani na liście Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, dzięki czemu zakładają liczne strony internetowe w celu uzyskania jak największych korzyści majątkowych. Oferty rzucenia klątwy lub ustalenia daty śmierci wyceniane są jako usługa. W Polsce szacuje się, że legalnie działających wróżbitów jest około 100 tysięcy, a we Włoszech prawie cztery razy więcej. Biznes ezoteryczny nieustannie się rozrasta, mimo że, metody wykorzystywane w tej branży nadal nie są uzasadnione naukowo, a w niektórych przypadkach stanowią potencjalne zagrożenie duchowe (Zwoliński, 2008, audio).

Jasnowidztwo jako termin wykorzystywany w ogólnodostępnym biznesie oparte jest na iluzji. Nie jest to bezpośredni twór demoniczny. Zjawisko to w dużej mierze stworzył człowiek, bazując na naiwności oraz ciekawości, korzystając ze znajomości psychologii i wykorzystywania przeróżnych metod manipulacyjnych. Wróżbiarstwo w tej odsłonie wywołuje podległość rzeczywistości materialnej. Dzięki temu wróżbici mogą urzeczywistnić wykreowany przez siebie świat magii. W trakcie wywiadu z klientem, jasnowidz dokładnie obserwuje jego zachowanie, emocjonalność, pyta o przeszłość i obecne problemy, rozpoznaje typ charakteru. Mając kilka istotnych informacji, nie będzie miał problemu z przewidywaniem i ustaleniu konkretnych rzeczy. Istnieje też grupa ludzi wkraczających w świat duchowy poprzez groźne praktyki okultystyczne. Ich działalność może przynieść poważne skutki zdrowotne (Proja, 2006, s. 89).

Wróżbiarstwo jako realne zagrożenie

Thomas Merton zauważył, że obecna kultura i powszechnie panujący kult człowieka sprawiły, że świat duchowy zanika, jest wypierany. Zabobony są traktowane jako elementy zabaw dla dzieci związanych z przyjemną rozrywką. Ksiądz Merton sądzi, że ci, którzy mają jawne związki z ezoteryzmem korzystają

z sił wyższych, najprawdopodobniej wrogo nastawionych do człowieka. Duchowny wskazuje, że tak działa zły duch, upadły anioł – szatan. Zapewnia, że Lucyfer jest specjalistą w fałszywej mistyce (Merton, 1998, s. 9). Zjawisko jasnowidztwa należy analizować z perspektywy duchowej. Dokumenty biskupów niejednokrotnie poruszały tematykę magii i jednoznacznie wskazywały na elementy demoniczne w tych praktykach (Posacki, 1996, s. 139). Podejmowanie tych czynności i branie w nich czynnego udziału naraża człowieka na akt apostazji, a więc porzucenia wiary (Pwt 13,6). Wyrażają one nieposłuszeństwo, czyli bunt. Objawem wkroczenia na tę ścieżkę będzie odrzucanie Słowa Bożego (1 Sm 15,23). Korzystanie z jasnowidztwa to wyraźny grzech przeciwko pierwszemu przykazaniu, co prowadzi do grzechu bałwochwalstwa. W konsekwencji jest to odrzucenie prawdziwej Miłości, tj. Boga. Grzech bałwochwalstwa otwiera człowieka na działanie złego ducha. Pismo św. surowo przestrzega przed tym grzechem: *Nie będziesz się zwracał do wywołujących duchy ani do wróżbitów. Nie będziesz zasięgać ich rady... Ja jestem Pan, Bóg wasz* (Kpł 19,31).

Istotnym niebezpieczeństwem jest ingerencja bytów duchowych. Mowa oczywiście o siłach demonicznych. Konsekwencje takiego kontaktu ze sferą dotąd nieznaną mogą skończyć się poważnymi problemami ze zdrowiem psychicznym, ale często także fizycznym. Działanie demoniczne u człowieka może uwidaczniać się na płaszczyźnie duchowej i fizycznej (Zięba, 2009, s. 45). Na płaszczyźnie duchowej wyróżnia się: pokusy zachęcające do zła, duże trudności w modlitwie oraz nieczyste myśli. Ponadto, niechęć do sacrum, w tym: awersja wobec Boga, osób wierzących, duchownych i konsekrowanych, agresywne zachowania na tle religijnym i społecznym, niemożność przystępowania do sakramentów, uczestniczenia w Eucharystii. Na płaszczyźnie psychicznej wyróżnia się: nagłe zmiany zachowań, depresje, próby samobójcze, samookaleczenia, zboczenia płciowe i perwersje seksualne. Występuje również profanacja sakramentów oraz miejsc, ikon i przedmiotów poświęconych Bogu. (Dębiec, 2000, s. 79-82)

Biblia także przestrzega przed praktykami wróżbiarskimi. Natchnieni autorzy Pisma Świętego mówią, że pod pozornym szczęściem i rzekomą wiedzą tajemną

kryje się tak naprawdę droga do autodestrukcji, a w skutku do śmierci. Przykładem jest przerażający akt kultu bałwochwalczego, jakim było dzieciobójstwo. Bóg rozgniewał się na króla Manassesesa, który na ofiarę bożkowi Molochowi złożył swojego syna. Król uprawiał czary i wróżby, co miało na niego ogromny wpływ (2 Krl 21,6). Autor Księgi Izajasza z jeszcze większą wyrazistością podkreśla, że wszelkie zamiary jasnowidzów to jedynie próba ucieczki od śmierci, od ognia płonących (Iz 47,9.13n). Późniejsi prorocy potępiali astrologię i jasnowidzenie (Jr 27,9; Mi 3,7; Za 10,2). Księgi apostołskie są w pełni zgodne w tym zakresie do Starego Testamentu. W Liście do Galatów napisano, że czary wykluczają człowieka z Królestwa Bożego (Gal 5,20). Apokalipsa zestawia je z takimi przestępstwami jak: kradzież, nierząd czy zabójstwo (Ap 9,21).

Nie można zapomnieć o jednym z poważniejszych zagrożeń, czyli uwikłaniu się w pychę. Człowiek zaczyna świadomie unikać wskazówek pochodzących od Boga, aby zająć Jego miejsce. Na tym przecież tak bardzo zależy demonowi. Według o. Aleksandra Posackiego osoby, korzystające z usług jasnowidzów, kierują się złymi motywami. Pragną samozadowolenia, a w rzeczywistości przeciwstawiają się pokorze, przez co popadają w główny grzech, jakim jest pycha. Jest to niewątpliwa oznaka tego, że pod iluzją dobrobytu i szczęścia, ludzie ci doprowadzają do degradacji życia duchowego i komunii z Bogiem. Uleganie przepowiedniom wróżbitów prowadzi kolejno do lęku, uczucia bezradności, a ostatecznie do chorób psychicznych (Posacki, 1996, s. 22-23).

Stanowisko Kościoła w tej sprawie wyraźnie ukazuje zapis znajdujący się w Katechizmie Kościoła Katolickiego. *Należy odrzucić wszystkie formy wróżbiarstwa: odwoływanie się do Szatana lub demonów, przywoływanie zmarłych lub inne praktyki mające rzekomo odsłaniać przyszłość. Korzystanie z horoskopów, astrologia, chiromancja, wyjaśnianie przepowiedni i wróżb, zjawiska jasnowidztwa, posługiwanie się medium są przejawami chęci panowania nad czasem, nad historią i wreszcie nad ludźmi, a jednocześnie pragnieniem zjednania sobie ukrytych mocy. Praktyki te są sprzeczne ze cziąg i szacunkiem – połączonym z miłą bojaźnią – które należą się jedynie Bogu (KKK, 2012, nr 2116).*

Podsumowanie

Ekspansja nurtów ezoterycznych we współczesnym świecie, a zwłaszcza zagadnienia omawianego, a więc wróżbiarstwa, to znak, że w wielu środowiskach wartości religijne odchodzą na drugi plan. Powrót do magii nie może być uznany za nic dobrego. Świadczy on jedynie o regresie społeczeństw oraz podupadaniem dziedzictwa kulturowego, jak i niejako podważaniem autorytetu nauki. Problem okazuje się być zdecydowanie poważniejszy niż nam się wydaje. Boży zakaz kontaktów z okultyzmem nie stracił na swej aktualności. Wróżbiarstwo przekreśla drogę chrześcijańskiego rozwoju i świętości. Propagując determinizm i fatalizm, unieważnia konsekwencje wyboru dobra lub zła. Czary, w jakiegokolwiek formie by się nie przedstawiały, należą do czynów, które wyłączają z dziedzictwa Królestwa Bożego. Wszyscy, którzy podejmują działalność na tym obszarze, poddają się pod wpływ złego, a nawet mogą popaść w stan zniewolenia lub opętania. Wróżbiarstwo stanowi zatem niebezpieczeństwo. Era chrześcijan XXI wieku to kolejne wyzwanie do tego, by świadczyć swoją trwałością i systematycznością w wyznawaniu wiary i głoszeniu Dobrej Nowiny oraz sprzeciwiać się praktykom niepotwierdzonym naukowo i niezgodnym z nauczaniem Kościoła.

Lekarstwem na pokusę poznawania przyszłości jest modlitwa i życie sakramentalne prowadzące do coraz głębszego zawierzenia Bożej Opatrzności. Zbawienną radą są słowa św. Jana Pawła II: *Nie ulegajcie fałszywym iluzjom i chwilowym modom, po których nierzadko pozostaje tragiczna pustka duchowa! Adoracja prawdziwego Boga jest formą autentycznego oporu wobec bałwochwalstwa jakiegokolwiek rodzaju. Adorujcie Chrystusa: On jest Skałą, na której możecie zbudować swoją przyszłość* (Jan Paweł II, 2005, Orędzie na XX Światowy Dzień Młodzieży w Kolonii).

Bibliografia

1. Benedykt XVI, Kościół potrzebuje waszej wiary, idealizmu i wielkoduszności, „L'Osservatore Romano”, s. 31.
2. Climati C., Młodzi i ezoteryzm. Magia, satanizm i okultyzm – oszustwo ognia, który nie spala, tłum. K. Czuba, Kielce 2001, s. 7-8, 11, 18.

3. Dębiec J., Opętanie. Próba psychopatologicznego ujęcia problemu, Kraków 2000, s. 79-82.
4. Divinatio, w: Słownik łacińsko-polski, oprac. K. Kumaniecki, Warszawa 1957, s. 170.
5. Durkheim E., Elementarne formy życia religijnego: system totemiczny w Australii, Warszawa 1990, s. 31.
6. Ferdek B., Postmodernizm – irracjonalizm – sekty, „Horyzonty Wiary” 9 (1998), s. 49-51.
7. Iwanicki J., Współczesna ezoteryka i motywy religijne w świetle filozofii Platońskiej, Poznań 2006, s. 92.
8. Jan Paweł II, Przybyliśmy oddać mu pokłon (Mt 2,2), Orędzie na XX Światowy Dzień Młodzieży, Kolonia 2005.
9. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2012, nr 2115.
10. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2012, nr 2116.
11. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2012, nr 2117.
12. Magia, w: Magia, okultyzm, wróżbiarstwo – cała prawda, red. J. Zięba, Wrocław 2009, s. 45.
13. Merton T., Drogowskazy. Fałszywa mistyka, mistycyzm, Wrocław 1998, s. 9.
14. Moc okultyzmu, w: Magia, okultyzm, wróżbiarstwo – cała prawda, red. B. Ferdek, Wrocław 2009, s. 124.
15. Mrożek S., Małe Listy, Szwajcaria 2000, s. 301.
16. Nota Duszpasterska Konferencji Biskupów Toskanii na temat magii i demonologii, w: A. Posacki, Okultyzm, magia, demonologia, Kraków 1996, s. 139.
17. Posacki A., Okultyzm, magia, demonologia, Kraków 1998, s. 127.
18. Posacki A., Okultyzm, magia, demonologia. Podstawy chrześcijańskiej walki duchowej, Kraków 1996, s. 22-23.
19. Proja G. B., Ludzie, demony, egzorcyzmy. Prawda o świecie okultyzmu, tłum. J. Chapska, Kraków-Ząbki 2006, s. 86-87, 89-90.
20. Salij J., Wróżby, czary, opętanie, Poznań 2000, s. 23.
21. Św. Augustyn, w: A.G. Hamman, W Afryce północnej w czasach św. Augustyna, Warszawa 1989, s. 199.

22. Wróżbiarstwo, w: Magia, okultyzm, wróżbiarstwo – cała prawda, red. J. Zięba, Wrocław 2009, s. 34-37.
23. Zmorzonka J., Magia, w: Encyklopedia Katolicka, t. XI, Lublin 2006, k. 794.)
24. Zwoliński A., Astrologia, wróżby, jasnowidzenie i wywoływanie duchów, Kraków 2008, s. 7-12, 48.
25. Zwoliński A., Magia w komputerze, w: Magia – cała prawda, Częstochowa 2008, audio.

Streszczenie

Wróżbiarstwo zajmuje się przewidywaniem przyszłości. Trudno doszukać się w nim elementów nauki. Zdaniem wielu osób oparte jest na manipulacji ludzką psychiką i zwykłym oszustwie. Zjawisko należy analizować z perspektywy duchowej. Jest źródłem zagrożeń duchowych, gdyż związane jest z ingerencją demoniczną. Kościół przestrzega przed takimi praktykami. Powierzenie swojego życia tajemnym siłom może doprowadzić do poważnych problemów na tle psychicznym. Popularność wróżbiarstwa jest wyzwaniem dla chrześcijan. Powinni odrzucić magię i w pełni zaufać Bogu.

Summary

Divination predicts the future. It is difficult to find elements of science in it. According to many people, it is based on the manipulation of the human psyche and ordinary cheating. The phenomenon should be analyzed from a spiritual perspective. It is a source of spiritual threats, because it is associated with demonic interference. The church warns against such practices. Entrusting your life to secret forces can lead to serious mental problems. The popularity of divination is a challenge for Christians. They should reject magic and trust God completely.

Ewa Gołowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Filozoficzne

Opiekun naukowy: ks. dr Zdzisław Kieliszek

**„TERAPEUTYCZNA” FUNKCJA SZTUKI W UJĘCIU
ARYSTOTELESA JAKO TEORETYCZNA REALIZACJA
ANTYCZNEGO ROZUMIENIA TEATRU NA PRZYKŁADZIE
„KRÓLA EDYPA” SOFOKLESA**

"THERAPEUTIC" FUNCTION OF THE ART IN THE ARISTOTLE'S
CONCEPTUALISATION AS A THEORETIC IMPLEMENTATION
OF THE ANCIENT UNDERSTANDING OF THE THEATRE USING
SOPHOCLES' "OEDIPUS THE KING" AS THE EXAMPLE

Wprowadzenie

Starożytni, zwłaszcza Grecy, kochali i cenili sztukę, w tym sztukę słowa, którą określali pojęciem „poezja”. Nawet Platon, który uważał ją za nieprzydatną w procesie kształtowania charakterów obywateli idealnego państwa, wielokrotnie ujawniał swą fascynację poezją; na przykład wtedy, gdy pisał: „Tak jest przyjacielu – czy i Ty nie czujesz uroku poezji, szczególnie jeśli patrzysz na nią poprzez Homera?” (*Podbielski, 1989, s. XXXI*) Słowo „poezja” zostało tu użyte w znaczeniu, jakie nadali mu starożytni, nie w znaczeniu współczesnym. Poezja jest rozumiana jako twórczość, powołanie z niebytu do istnienia. Z zarzutami i obiekcjami mistrza zmierzył się najzdolniejszy z jego uczniów – Arystoteles, który cenił przede wszystkim tragedię, bowiem uważał ją za formę sztuki odpowiadającą naturze człowieka.

Arystoteles, którego *Poetyka* jest przedmiotem zainteresowania w niniejszym referacie, tak definiuje tragedię: „Tragedia jest to naśladowcze przedstawienie akcji

poważnej, skończonej i posiadającej odpowiednią wielkość, wyrażone w języku ozdobnym, odmiennym w różnych częściach dzieła, przedstawienie w formie dramatycznej, a nie narracyjnej, które przez wzbudzenie litości i trwogi doprowadza do oczyszczenia (katharsis) tych uczuć.” (Arystoteles, 1989, s. 19) Ceni ją wyżej niż sztukę epicką, co wyraża w rozdziale XXVI *Poetyki*. (por. tamże, s. 101)

W swojej definicji tragedii Arystoteles wskazuje na katartyczne znaczenie sztuki. W kontekście tematu niniejszego referatu katharsis staje się pojęciem kluczowym, ponieważ łączy się z „terapeutyczną” funkcją sztuki.

Jak rozumieć „terapeutyczną” funkcję sztuki? Powołując się na greckiego poetę Hezjoda, który opisuje w *Teogonii* niezwykle, można nawet powiedzieć symboliczny, moment spotkania z Muzami. Wtedy właśnie otrzymuje dar poetyckiego tworzenia. Uważa, że poezja (w rozumieniu starożytnych, zatem dotyczy także tragedii) przynosi zapomnienie trosk, łagodzi napięcia, konflikty społeczne, pozwala zrozumieć sens ludzkiego istnienia. (Podbielski, 1989, s. XX)

Tak rozumiana „terapeutyczna” funkcja sztuki – uzdrawiającej człowieka, oczyszczającej go ze złych emocji – realizowana jest przede wszystkim w tragedii, właśnie za sprawą katharsis, które doskonale realizował Sofokles w swoich tragediach, a teoretycznie opracował Arystoteles w *Poetyce*. W tym miejscu można zaryzykować tezę, że mamy tu do czynienia z odwróceniem klasycznego porządku – najpierw teoria, potem praktyka. W przypadku katharsis sytuacja wygląda następująco: Sofokles realizuje „oczyszczenie” w tragedii przed Arystotelesem, który nadaje mu postać teoretyczną, zresztą wielokrotnie powołując się na *Króla Edypa*. Związki Arystotelesa z Sofoklesem oraz podobieństwa w ujęciu katharsis (u obu twórców) w kontekście „terapeutycznej” funkcji sztuki są przedmiotem rozważań w niniejszym referacie.

Rozważania i refleksje dotyczące wskazanego zagadnienia zostaną przeprowadzone według następującego planu: w pierwszej kolejności zostaną ukazane zasługi Sofoklesa dla teatru i tragedii; dalej, ukazana zostanie postać Arystotelesa – reformatora, twórcy idealnego modelu tragedii; następnie zaprezentowane zostaną argumenty dotyczące katharsis w sferze fabuły i kreacji charakterów w *Królu Edypie* Sofoklesa oraz *Poetyce* Arystotelesa. W podsumowaniu ukazane zostaną wnioski wynikające z analizy obu wyżej wymienionych tekstów.

Zaslugi Sofoklesa

Sofokles urodził się pod Atenami we wsi Kolonos około roku 496 p.n.e., zmarł w roku 406 p.n.e. Tradycja starożytna podkreśla, że poza talentem dramatycznym szczylił się wykształceniem muzycznym i zdolnościami aktorskimi. Jako tragediopisarz zdobył powodzenie bardzo prędko – mając zaledwie 28 lat odniósł zwycięstwo w zawodach dramatycznych. Pokonał wtedy samego Ajschylosa. Zazwyczaj wygrywał, trzeciego miejsca nie przyznano mu nigdy. Dziwi fakt, że za *Króla Edypa*, który uchodzi za najwybitniejsze dzieło Sofoklesa, otrzymał drugie miejsce. Trzeba tu podkreślić, że nagrodę dostał za całą tetralogię, a pozostałe dwie tragedie i dramat satyrowy nie są znane.

Sofokles był nowatorem w dziedzinie techniki dramatycznej. Wprowadził na scenę trzeciego aktora, tym samym ograniczył rolę chóru (jednocześnie zwiększył liczbę chórzystów z dwunastu do piętnastu). Rozbudowane dialogi w tragediach Sofoklesa marginalizują rolę chóru. Pieśni chóru stanowią u Sofoklesa całość same w sobie, ale równocześnie zostają oderwane od dramaturgii. Sofokles nie tylko rozszerzył dialog, ale też rozbudował akcję, zaproponował precyzyjną ekspozycję w prologu, zastosował dekoracje sceniczne, poruszał kwestie etyczne w odniesieniu do konkretnych postaci, co wiązało się z pogłębieniem ich psychologizmu. W centrum swoich tragedii zawsze stawiał człowieka, który zмага się z fatum. Sofokles napisał około 120 tragedii i dramatów satyrowych, do dnia dzisiejszego zachowało się siedem tekstów.

Arystoteles – reformator, twórca idealnego modelu tragedii

Arystoteles jest tym, który otwiera nowy rozdział w kwestii teorii poetyckiej. To dzięki Arystotelesowi teoria literatury staje się dziedziną naukową. To Arystoteles odkrywa prawidłowości w sztuce. Mają one stanowić pomoc w kształtowaniu i rozwijaniu kunsztu poetyckiego, więc są rodzajem normy. „Przez długie wieki dostrzegano w niej [*Poetyce*] przede wszystkim zbiór obowiązujących przepisów, które stanowiły kryterium wartościowania utworów według zasady, że dobre są te utwory, które realizują formalne wskazówki sformułowane przez Arystotelesa. Obecnie dostrzega się raczej wymiar epistemologiczny jego poetyki. Zespół sformułowanych w niej norm jest bowiem równocześnie wyrazem postawy

filozoficznej. (...) Można zatem powiedzieć, że konstrukcja idealnego niejako modelu tragedii, któremu tyle miejsca poświęca w swym wykładzie Arystoteles, jest konstrukcją dla celów poznawczych. Poznawcza wartość modelu tragedii sprawdza się wówczas, jeśli skonstruowany według jego norm utwór spełni swe zadanie, czyli wywoła katartyczne przeżycie uczucia litości i trwogi.” (*Podbielski, 1989, s. XXXII-XXXIII*) Jest to ściśle związane z teleologiczną koncepcją filozofii Arystotelesa, który patrzy na rzeczywistość jako organiczną i funkcjonalną konstrukcję.

W celu przedstawienia modelu tragedii stworzonego przez Arystotelesa konieczne jest wyjaśnienie pojęcia katharsis, co równocześnie oznacza zmierzenie się z trudnościami w jego interpretacji.

Po pierwsze, miało ono ścisły związek z kultem i rytuałem religijnym, którego celem było oczyszczenie miasta z „sił nieczystych” przez specjalne ofiary lub wydalenie złoczyńców. Takim właśnie wydalonym złoczyńcą, który opuszcza miasto – Teby – aby uwolnić je od klątwy i przywrócić płodność, jest Edyp. Gdy Kreon przynosi wieści od Pytii, z których wynika, że tak długo będą ginęły Teby, jak długo będzie w nich przebywał zabójca Lajosa, Edyp podejmuje decyzję. Obiecuje, że znajdzie mordercę króla i uwolni od niego miasto, nie przez śmierć, ale przez banicję.

Po drugie, katharsis używano w sensie terapeutycznym w odniesieniu do ciała. Platon tym terminem określa oczyszczenie jako stan zdrowia fizycznego i wiąże je ze sztuką lekarską. Twierdzi też, że zdrowemu ciału oczyszczenie nie jest potrzebne.

Arystoteles pojęciu katharsis nadał w *Poetyce* nowy wymiar. Tu pojawia się trudność, o której wcześniej wspomniano, a wynika ona z faktu, że mamy do czynienia z przekładem *Poetyki*. Czy katharsis to oczyszczenie uczuć (litości i trwogi)? Czy katharsis to oczyszczenie (czyli pozbycie się) od litości i trwogi? Precyzyjnie wyjaśnia to profesor Tadeusz Sinko we wstępie do *Trzech poetyk klasycznych* pisząc, że ostatnie zdanie definicji tragedii oznacza: „Przez litość i trwogę tragedia uwalnia widzów od tego rodzaju niepożądanych lub nadmiernych afektów” (*Sinko, 1951, s. XIX*), czyli pełni funkcję terapeutyczną.

Widz przychodzi do teatru, aby poczuć litość i trwogę (osiąga je dzięki

rozwojowi akcji i budowie charakterów), inne uczucia są niepożądane. Litość i trwoga wzrastają aż do punktu kulminacyjnego, potem następuje katharsis, czyli uwolnienie od tych uczuć. Razem z nimi widza opuszczają inne emocje, jest pusty w znaczeniu uwolniony.

Katharsis w sferze fabuły w *Królu Edypie* Sofoklesa oraz teorii Arystotelesa

1. Bolesne zdarzenia spowodowane przez osoby sobie bliskie.

W Rozdziale XIV Poetyki Arystoteles mówi: „Litość i trwogę może więc wzbudzić albo widowisko, albo też – co jest rzeczą doskonalszą i świadectwem wyższego talentu poetyckiego – mogą być one wynikiem samego układu zdarzeń. Fabuła dramatyczna powinna być bowiem tak ułożona, aby nawet nie oglądając sztuki w teatrze słuchacz odczuwał trwogę i litość w wyniku samego rozwoju zdarzeń. Takich właśnie uczuć doznajemy przy słuchaniu fabuły dramatycznej Edypa (...) Spróbujmy zatem określić, jakie zdarzenia są zdolne obudzić w nas lęk, a jakie litość. Tego rodzaju akcja musi z natury rzeczy rozgrywać się bądź między osobami bardzo sobie bliskimi, bądź wrogimi, lub też między osobami, których nie łączy ani przyjaźń, ani wrogość. Jeśli więc wróg wystąpi przeciw wrogowi, to ani sam jego czyn, ani też zamiar wykonania tego czynu nie wzbudzi litości, chyba że wzbudzi ją samo cierpienie. Nie wzbudzają jej też czyny ludzi sobie obojętnych. Kiedy natomiast bolesne zdarzenia są spowodowane przez osoby sobie bliskie i na przykład brat zabija lub zamierza zabić brata, syn ojca, matka syna, czy też syn matkę, albo popełnia się jakiś inny tego rodzaju czyn, są to sytuacje których należy poszukiwać dla tragedii.” (*Arystoteles, 1989, s. 45-47*)

Wyraźnie widzimy, że w ujęciu Arystotelesa zdarzenia tworzące fabułę powinny rozgrywać się w gronie osób, które się znają, a nawet są sobie szczególnie bliskie. Tylko wtedy widz odczuwa litość.

W *Królu Edypie* sytuacja dramatyczna rozgrywa się w rodzinie, pomiędzy osobami spokrewnionymi: przede wszystkim Edypem a Jokastą – która jest jednocześnie matką i żoną bohatera; ale przecież dotyczy również czworga dzieci z tragicznego związku, dla których Edyp jest ojcem i bratem, a Jokasta matką i babką. Jest też w przeszłości, chociaż wcale nie w tle, zabójstwo ojca.

1. *Hamartia – wina tragiczna.*

Aby wywołać litość i trwogę, a potem uwolnić od nich widza, musi być wina tragiczna, wina niezawiniona – czyli hamartia. Pojęcie to do teorii literatury z etyki wprowadza Arystoteles. Musi być zbłądzenie, nieświadomość czynu i winy. Bohater jest winny, błędzi, ale nieświadomie.

Problem winy jest widoczny i bardzo skomplikowany w tragediach Sofoklesa, a zwłaszcza w *Królu Edypie*. W tragedii antycznej mamy do czynienia z błędem bohatera, z winą, która jest nieunikniona, wpisana w fatalizm ludzkiego losu. Nie ma możliwości uniknięcia jej, a co gorsze, nie ma świadomości popełniania błędu, winy. Bohater błędnie rozpoznaje sytuację i fałszywie ją ocenia. W nieświadomości popełnia czyny, które jeszcze bardziej komplikują jego i tak zagmatwane życie, na przykład, Edyp, jako bardzo młody człowiek, udaje się do wyroczni delfickiej i podejmuje próbę poznania prawdy o rodzicach. Kiedy wyrocznia nie odpowiada na zadane pytanie, ale przepowiada tragiczną przyszłość, błędnie interpretuje jej słowa i opuszcza dom w Koryncie. Popełnia błąd. Czyli, gdyby nie wystraszył się i nie uciekł z Koryntu, nie doszłoby do zabicia ojca i ślubu z matką? Niestety, nie. Bez względu na to czy opuści Korynt, czy nie, Edyp zabije ojca i będzie żył z matką, bo takie jest jego fatum. Tragedia Sofoklesa rozpoczyna się w momencie, kiedy z Delf przybywa posłaniec (Kreon) i oznajmia, że trzeba ukarać zabójców Lajosa, czyli to, co najstraszniejsze w dziejach Edypa, już się dokonało. Pozostaje poznanie prawdy lub życie w nieświadomości. Tego wyboru dokonuje Edyp i znów nieświadomie. Tu pojawiają się dwie równorzędne racje: dobro własnej rodziny i dobro Teb. Edyp wybiera dobro Teb, nie wiedząc, że w ten sposób skazuje rodzinę na dramat prawdy. Dochodzenie do prawdy o samym sobie krok po kroku jest osią konstrukcyjną *Króla Edypa*. Takie zawiłości nieuniknionego losu zdaniem Sofoklesa i Arystotelesa budzą litość.

2. *Nieświadomość więzów łączących bohaterów.*

Kolejna kwestia, którą zajmuje się Arystoteles za Sofoklesem, to nieświadomość więzów łączących bohaterów. Arystoteles pisze o tym w następujący sposób: „Istnieje możliwość, że postacie dokonują takich czynów, ale są nieświadome, iż popełniają straszną zbrodnię i dopiero później poznają łączące

ich z ofiarą więzy pokrewieństwa, tak jak Edyp Sofoklesa (...) Lepiej jest przy tym, jeśli czynu dokonuje ktoś nieświadomy łączących go z ofiarą więzów i rozpoznanie następuje dopiero po czynie. Nie ma bowiem w tym nic odrażającego, a rozpoznanie sprawia wstrząsające wrażenia.” (*tamże*, s. 47-49)

Edyp zabija człowieka, ale nie wie, że to jego ojciec. Jest winny śmierci podróżnego, obcego, spotkanego w drodze. Zabił i ma świadomość tego czynu, ale zabić ojca to przekleństwo. Edypowi ta myśl odbiera spokój, sen. Błędnie rozpoznaje sytuację, boi się przyszłości, nie wie, że to, co go przeraża, już się stało. W dalekim Koryncie żyje ten, którego ma za ojca i którego istnienie stanowi (jego zdaniem) zagrożenie. Żeni się z kobietą starszą od siebie, królową, ale nie wie, że to jego matka. Są to czyny mające miejsce poza akcją dramatu, ale to właśnie one pokazują nieświadomość więzów łączących bohaterów.

3. Nieświadomość tożsamości bohatera

Zdaniem Arystotelesa, nieświadomość łączących bohatera z ofiarą więzów wiąże się ściśle z nieświadomością własnej tożsamości. Edyp niemal do końca, do rozwiązania, nie wie, kim jest. Jokasta już to wie, i dlatego prosi, aby nie badał sprawy, nie szukał zabójcy Lajosa. Rozpacza, a wtedy Edyp mówi: „Odwagi! Nic ci nie ujmie, chociażbym z dziadów i ojców pochodził niewoli.” (*Sofokles*, 2003, s. 51) Myśli, na chwilę przed katastrofą, że jest synem pastucha, nie mężem własnej matki.

Katharsis w sferze kreacji charakterów w *Królu Edypie* oraz teorii Arystotelesa.

Zdaniem Arystotelesa, w kwestii charakterów trzeba mieć na uwadze cztery sprawy: szlachetność, stosowność, podobieństwo, konsekwencję.

1. Szlachetność

W Rozdziale XIII *Poetyki* mówi Arystoteles: „Nie należy pokazywać ani ludzi nieposzlakowanych popadających ze szczęścia w nieszczęście, gdyż to nie wzbudza litości ni trwogi, a tylko oburzenie, ani też zmiany losu ludzi niegodziwych, z nieszczęścia w szczęście, bo nic nie jest bardziej obce duchowi tragedii niż taka właśnie struktura; nie spełnia ona w ogóle warunków tragiczności, skoro nie sprawia ani przyjemności, ani nie wzbudza litości i trwogi. Podobnie też człowiek zbyt

niegodziwy nie powinien popadać ze szczęścia w nieszczęście. Takie przedstawienie może wprawdzie dostarczyć przyjemności, nie wzbudza jednak litości ni trwogi, gdyż litość wzbudza w nas nieszczęście człowieka niewinnego, trwogę natomiast nieszczęście człowieka, który jest do nas podobny. Los człowieka niegodziwego nie może więc budzić ani litości ani trwogi. Pozostaje zatem wybór kogoś pośredniego między nimi. Takim bohaterem jest więc człowiek, który nie wyróżnia się osobliwie ani dzielnością i sprawiedliwością, ani też nie popada w nieszczęście przez swą podłość i nikczemność, lecz ze względu na jakieś zbłądzenie. Należy on przy tym do ludzi cieszących się wielkim szacunkiem i powodzeniem.” (*Arystoteles, Poetyka, Wrocław 1989, s. 41-42*) Litość budzi w nas nieszczęście człowieka niewinnego, szlachetnego, o dobrych intencjach, które obracają się przeciw niemu.

2. Stosowność

Stosowność Arystoteles rozumie jako zgodność postępowania postaci z uznaną dla ich klasy normą. Łączy się to z postulowaną zasadą prawdopodobieństwa. Cechą charakteru może być na przykład męstwo „ale przecież nie jest stosowne dla kobiety być mężną lub uczoną”. (*tamże, str. 50-51*)

3. Podobieństwo

Przyjmujemy, że pisząc o podobieństwie Arystoteles wskazuje na podobieństwo do tradycyjnego wzorca, do charakteru danej postaci w przekazach mitycznych, bądź na podobieństwo zachowania się postaci dramatu do zachowań ogólnoludzkich. Bardziej prawdopodobna wydaje się druga możliwość, bowiem tu zarysowuje się płaszczyzna psychicznego porozumienia między postacią tragiczną a widzom w teatrze, co jest szczególnie ważne w kontekście katharsis.

4. Konsekwencja

Arystoteles podkreśla ważność konsekwencji w postępowaniu postaci. Dopuszcza możliwość niekonsekwencji w charakterze bohatera, ale wtedy musi być on „konsekwentnie niekonsekwentny”.

5. Edyp – podstawą Arystotelesowskiej teorii charakterów.

Postać Edypa posłużyła Arystotelesowi do sformułowania teorii charakterów. Edyp pochodzi z rodziny królewskiej, ale jest podobny do widza (stąd możliwość utożsamiania się). Podobieństwo tkwi w charakterze. Edyp ma więcej cech

pozytywnych niż negatywnych, a tak właśnie widz myśli o sobie. Jest szlachetny, ma dobre intencje, które obracają się przeciwko niemu. Obiecuje, jako dobry i odpowiedzialny władca, że znajdzie i ukarze zabójcę Lajosa. Jako śledczy jest uczciwy i inteligentny, skrupulatny, drobiazgowy i konsekwentny w decyzjach i działaniu, ale jednocześnie gwałtowny i porywczy. Grzeszy hybris (pychą), gdy grozi wróżbicie i myśli, że może oszukać bogów, fatum, kierować własnym losem, że uniknie tego, co złe. Pycha w tragedii antycznej zawsze ściąga zły los, jest prowokowaniem bogów. Z takim Edypem widz może się utożsamiać. Przez swój charakter przypomina każdego, a to już budzi trwogę. Jeśli jego bogowie tak potraktowali, mogą to samo uczynić mnie.

Podsumowanie

Arystoteles nazwał i usystematyzował to, co starożytni tragediopisarze, w tym Sofokles, realizowali na scenie teatru. Ostatecznym celem tragedii, mówi Arystoteles, do którego ona zmierza, jest katartyczne przeżycie litości i trwogi. Warto zauważyć, że chociaż autor *Poetyki* pisze, że litość budzi w nas nieszczęście niewinnego człowieka, a trwogę podobnego do nas, widzimy, że to fabuła i jej składowe prowadzą do wywołania w widzu litości, a konstrukcja charakterów – trwogi. Katharsis jest uwolnieniem od tych uczuć w momencie następującym po największym napięciu emocjonalnym. Jeśli w teatrze zapadnie cisza, zanim posypią się oklaski, to znaczy, że widz doświadczył fenomenu katharsis.

Bibliografia:

1. Arystoteles, 1989 *Poetyka*, Wrocław.
2. Podbielski H., 1989, *Wstęp do: Arystoteles, Poetyka*, Wrocław.
3. Sinko T., 1951, *Trzy poetyki klasyczne*, Wrocław.
4. Sofokles, 2003, *Król Edyp*, Kraków.

Streszczenie

Artykuł składa się z sześciu części. W pierwszej przedstawiona jest Arystotelesowska definicja tragedii, kwestie związane z rozumieniem pojęcia katharsis, do którego prowadzą wzbudzone w widzu uczucia litości i trwogi.

W drugiej i trzeciej zostają kolejno przedstawione zasługi Sofoklesa oraz sylwetka Arystotelesa jako reformatora teatru, twórcy idealnego modelu tragedii. W czwartej i piątej części ukazano, w jaki sposób osiąga się katharsis poprzez sferę fabuły i kreacji charakterów bohaterów, na przykładzie „Króla Edypa” Sofoklesa oraz „Poetyki” Arystotelesa. Z analizy obu tekstów wynika, że Arystoteles nazwał i usystematyzował zasady, które Sofokles wcześniej stosował na scenie teatru w celu wywołania u widza uczuć litości i trwogi. Okazuje się (mowa o tym w ostatniej części artykułu), że wywołaniu trwogi służą przede wszystkim odpowiednio zbudowane charaktery, a litości układ zdarzeń tworzących fabułę.

Summary

The article is composed of six parts. The first part presents Aristotelian definition of tragedy, issues related with the understanding of the catharsis term, to which the feelings of pity and trepidation evoked in the viewer lead. The second and third parts respectively present Sophocles' merits and the portrait of Aristotle as the reformer of the theatre, the creator of the ideal model of tragedy. In the fourth and fifth parts it has been shown how catharsis is achieved through the sphere of the storyline and creation of the protagonists' characters, using Sophocles' "Oedipus the King" and Aristotle's "Poetics" as examples. It follows from the analysis of the both texts that Aristotle named and systematised the rules which Sophocles had previously utilised at theatre stage in order to evoke in the viewers the feelings of pity and trepidation. It emerges (this is discussed in the last part of the article) that it is mainly the appropriately build characters that serve to provoke trepidation, and the arrangement of events creating the storyline that provokes pity.

Marta Gorajczyk

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, WHiDK

Studencko – doktoranckie koło naukowe Phronesis

Sekcja Historii Mówionej

Opiekun naukowej: dr Marcin Chorążki

EKSPERYMENTY MEDYCZNE W NIMIECKIM OBOZIE KONCENTRACYJNYM AUSCHWITZ – BIRKENAU

MEDICAL EXPERIMENTS IN THE GERMAN CONCENTRATION CAMP AUSCHWITZ - BIRKENAU

Wstęp

Niemiecki obóz koncentracyjny Auschwitz – Birkenau wszystkim kojarzy się jednoznacznie. Była to perfekcyjnie zorganizowana maszyna do zabijania, fabryka śmierci. Ludzie umierali tam na najróżniejsze sposoby, doświadczali tortur i poniżenia o jakich przed wojną niewielu miało pojęcie. W książce Jana Masłowskiego *Oświęcim Cmentarz świata* zamieszczone jest zdanie: *Byliśmy w piekle-mają prawo powiedzieć ich więźniowie-a oprócz nas nikt nie jest w stanie pojąć głębi, cośmy tam widzieli i przeżyli* (Masłowski, 1995, s. 7). Porównanie do piekła jest jak najbardziej zasadne i pojawia się w wielu pozycjach literackich i wspomnieniach ocalałych więźniów. O takie postrzeganie tego miejsca starali się również sami funkcjonariusze pełniący tam służbę. Karl Fritzsch, kapitan SS, nowo przybyłych więźniów witał słowami: *Przyjechaliście tutaj nie do sanatorium, tylko do niemieckiego obozu koncentracyjnego, z którego nie ma innego wyjścia jak tylko przez komin. Jeśli się to komuś nie podoba, to może zaraz pójść na druty. Jeśli są w transporcie Żydzi, to nie mają prawa żyć dłużej niż dwa tygodnie. Jeżeli są księża, mogą żyć jeden miesiąc, reszta trzy miesiące.* To powitanie pokazuje jaki stosunek do mordowania niewinnych ludzi mieli SS-mani (Masłowski, 1995, s. 7).

Należy jednak pamiętać, że sama śmierć, paradoksalnie, w obozie wcale nie była najgorsza, niektórzy decydowali się na nią dobrowolnie, mowa tutaj o legendarnym „pójściu na druty”. Prawdziwym piekłem było wszystko to, czego doświadczali więźniowie przed śmiercią. Jednym z największych koszmarów osadzonych były selekcje i eksperymenty medyczne przeprowadzane przez nazistowskich lekarzy traktujących więźniów jak „króliki doświadczalne”. Z wyjątkowego okrucieństwa słynął Josef Mengele, doktor medycyny i filozofii, współpracownik Instytutu Cesarza Wilhelma do spraw Antropologii, Nauki o Dziedziczeniu i Eugeniki. Próbował on udzielić odpowiedzi na pytanie: jak zwiększyć zdolność rodzenia bliźniąt przez Niemki, jak w naturalny sposób zwiększyć liczebność narodu niemieckiego. Jego badania obejmowały również zagadnienia skarlenia oraz innych defektów genetycznych. Więźniów odpowiadających jego potrzebom wylapywano z nowoprzybyłych transportów lub z terenu obozu. Eksperymenty przez niego przeprowadzane można podzielić na dwa etapy. Pierwszy obejmował badania, które można przeprowadzić na żywym człowieku, tj. pobieranie krwi, mierzenie wszystkich kończyn, drugi na przeprowadzaniu sekcji zwłok (Masłowski, 1995, s. 7).

Jego eksperymenty wyszły znacznie dalej niż początkowo zakładano, bardzo szybko przestały dotyczyć jedynie badań nad mnogimi ciążami. Mengele zaczął testować pseudonaukowe pomysły. Próbował zmieniać kolor oczu, zszywał bliźniaki, robiąc z nich syjamskie rodzeństwo. Przeprowadzane przez niego eksperymenty były niezgodne z deontologią lekarską. Bliźniaki jako grupa docelowa jego badań byli najbardziej narażeni na trafienie na blok eksperymentalny. Mengele testował na nich szalone pomysły. Wspomniany wyżej przypadek zszycia dzieci opisany został przez Very Alexander, w jej wspomnieniach z pobytu w obozie: *przyszedł esesman i zabrał z polecenia Mengelego dwoje dzieci. Byli to moi ulubieńcy, Guido i Nino, lat około 4. Jeden z nich był garbaty. W dwa albo trzy dni później esesman przyniósł ich z powrotem w strasznym stanie. Byli oni jak bliźnięta zszyci. Garbaty był przyszyty do drugiego dziecka plecami i nadgarstkami. Mengele połączył ich żyły. Rany ich ropiały, ponieważ były brudne. Czuć było straszny smród gangreny. Dzieci krzyczały całą noc* (Czech, 1995). Nie był to jedyny przypadek zszycia dzieci, Mengele robił to dość często. Zdarzało się, że zarażał jednego z bliźniąt tyfusem, a po jego śmierci

porównywał skutki choroby ze zdrowym dzieckiem. Oczywistym było, że dzieci nie umrą w jednym czasie dlatego z reguły drugi było po prostu zabijane.

Poza wymienionymi już grupami Mengele najchętniej eksperymentował na kobietach. Przez więźniów nazywany był „Aniołem śmierci”. Mówiły tak o nim zwłaszcza więźniarki, które zgodnie twierdzą, że był on bardzo przystojnym mężczyzną. W porównaniu do reszty załogi obozu zawsze był miły i kulturalny, zachowywał nienaganne maniery. Żadna z nich początkowo nie wierzyła, że mógłby on wyrządzić komukolwiek krzywdę. Teofilia Silbeering przyznała, że początkowo chętnie szła na blok doświadczalny. Tłumaczy to tym, że tam obiecywano większe racje żywnościowe, osobne koje z dwoma kocami oraz wodę. W jej relacji woda była czynnikiem decydującym. Jak sama mówiła, gdy tylko zobaczyła, że nikt nie ogranicza dostępu do niej, poczuła się jak w niebie. To uczucie trwało do czasu, aż na bloku pojawił się lekarz i wszystkim kobietom tam przebywającym coś wstrzyknął. Zaraz potem więźniarki dostały 40 stopniowej gorączki. Pani Teofilia dowiedziała się, że zainfekowano je tyfusem (Minorowicz-McBride, 2008).

Inny projekt zrealizował na więźniarce Ruth Elias. Kobieta w momencie przybycia do obozu była już w trzecim miesiącu ciąży. Gdy urodziła dziewczynkę Mengele kazał obwiązać jej piersi tak, aby nie mogła dziecka karmić. Potem patrzył ile noworodek jest w stanie przeżyć bez jedzenia. Więźniarka wspomina, że karmiła dziewczynkę tym co sama dostawała, ale dziecko wciąż płakało z głodu. Pewnej nocy opiekująca się nią czeska pielęgniarka przyniosła jej zastrzyk z fenolem i nakazała wstrzyknąć córeczce. Ruth zrobiła to dopiero nad ranem, ale do dzisiaj ma koszmary związane ze śmiercią pierwszego dziecka (Minorowicz-McBride, 2008).

Wszystkie badania prowadził w porozumieniu z Instytutem Badań Antropologicznych i Biologiczno-Rasowych. Ciała niektórych zamordowanych przez niego więźniów były konserwowane, wykonywano z nich preparaty medyczne, czasami konserwowano w słojach całe głowy.

Inny lekarz obozowy Carl Clauberg, w odróżnieniu od Mengelego, który prowadził badania nad wywoływaniem ciąży mnogich, masowo sterylizował kobiety. Robił to na rozkaz samego Heinricha Himmlera, który w ten sposób chciał ograniczyć rozród narodów podbijanych, dążąc do ich całkowitej likwidacji. Sam

szeft sztabu personalnego Himmlera, Rudolf Brandt zeznał podczas procesów w Norymberdze: *Himmler był w największym stopniu zainteresowany opracowaniem taniej i szybkiej metody sterylizacyjnej, którą można by było zastosować przeciwko wrogom rzeszy Niemieckiej, jak Rosjanom, Polakom i Żydom. Spodziewano się, że w ten sposób da się wroga nie tylko pokonać, ale także zniszczyć. Siła robocza osób sterylizowanych mogła być przez Niemcy wykorzystana, podczas gdy rozrodczość tych ludzi byłaby zniesiona* (Sehn, 1958, s. 8). Początkowo te doświadczenia miały być przeprowadzane na terenie kobiecego obozu Ravensbruck, jednak na prośbę samego Clauberga, który podczas wojny prowadził praktykę lekarską w Chorzowie, udostępniono mu obóz koncentracyjny Auschwitz – Birkenau. Eksperymenty rozpoczęto w 1942 roku w bloku nr 10, który został specjalnie opróżniony. Lekarz do swoich badań wybierał kobiety pomiędzy 20 a 30 rokiem życia. Szczególnie interesowały go kobiety, które już wcześniej rodziły dzieci. Według oryginalnych wykazów zatrudnienia więźniów w bloku medycznym – był to blok 10 – przebywało stale 200-395 kobiet zarejestrowanych jako „więźniowie do celów doświadczalnych” (Sehn, 1964, s. 85).

Przed rozpoczęciem zabiegu lekarz robił wywiad z kobietą, po czym siadała ona na krześle ginekologicznym. Tam sprawdzana była drożność jej jajowodów. Po stwierdzeniu, że wszystko jest dobrze, więźniarka biegała chwilę po pokoju, siadała znów na krześle, a lekarz wstrzykiwał jej do jajowodów płyn spreparowany wspólnie z chemikiem zakładów Schering - Werke, doktorem Johannesem Goeblem. Wstrzykiwano prawdopodobnie roztwór formaliny. Środek ten po upływie 6 tygodni miał spowodować niedrożność jajowodów. Na badaniu kontrolnym stwierdzano, że zabieg się udał (Sehn, 1964, s. 86).

Po serii prób Clauberg doniósł, że jeden wyuczony w tym procederze lekarz, posiadający ok. 10 pomocników medycznych i przystosowany do sterylizacji gabinet, byłby w stanie w ciągu jednego dnia przeprowadzić mniej więcej kilkaset zabiegów. Wszystkie dane dotyczące badań prowadzonych w tym zakresie były ściśle tajne, a liczba współpracowników dra Clauberga ograniczona. Jeden z więźniów obecny podczas przeprowadzania eksperymentów, dr Samuel, ginekolog z Kolonii, jako niebezpieczny świadek został zagazowany. Testy przeprowadzano głównie na Żydówkach, które po zakończeniu eksperymentu i tak miały zostać

zabite. Straszne jest to, że często kobiety nie były świadome co dokładnie z nimi robiono (Sehn, 1964, s. 87).

O ile Claubreg „pracował” jedynie na kobietach inny lekarz Horst Schumann, eksperymentował zarówno na więźniarkach jak i więźniach. Można powiedzieć, że Ci drudzy stanowili grupę docelową jego badań. Schumann sterylizował poprzez naświetlanie organów rodnych promieniami Rentgena. W zeznaniach więźniarki Kazimiery Topór znajduje się dokładny opis aparatu i metod jakie stosował: *Urządzenie do doświadczeń ze sterylizacją składało się z dwóch aparatów identycznych z zewnątrz ustawionych naprzeciw siebie. Aparaty te pomalowane były na kolor jasno kremowy, nie miały wyglądu normalnych aparatów Roentgena, jakie widziałam, i doświadczenia odbywały się przy świetle dziennym. Aparatura była chłodzona wodą, bowiem z aparatów wyciekała cienkimi rurkami woda do odpływów. Agregat składał się z rodzaju kolumny ustawionej stałe na szerokiej podstawie. Do kolumny przymocowany był kulisty aparat, poruszany za pomocą pokrętła w kształcie koła. Z kulistej części aparatu wystawała na odległość ok. 35 cm mniejsza część w kształcie prostokąt o wymiarach 25 cm x 20 cm. Prostokąt ten miał kuliste zakończenia i to kuliste zakończenie było barwy czarnej. Przy sterylizacji mężczyzn na te kuliste zakończenia dr Schumann zakładał coś w rodzaju pudełek zrobionych z dykty. Więzień rozebrany do naga ustawiony był bokiem między obydwie aparaty, tak aby wystające części kulistej aparatury przylegały bezpośrednio do ciała – u mężczyzn w okolicy genitali, u kobiet w okolicy jajników - i aby te części były naświetlane z przodu i z tyłu jednocześnie. Kobiety były ustawiane przez dr Schumana bezpośrednio na podłodze z betonu, zaś mężczyźni ustawiał na niskim krzeselku. Po ustawieniu więźnia dr Schumann zamykał się w specjalnej kabinie – kabina była betonowa i miała osłony z ołowiu oraz miała dwa małe okienka z grubego szkła ołowianego. W kabinie na całej długości ustawiony był pulpit sterowniczy z licznymi gałkami i skalami. Czas naświetlania jednej osoby trwał 15 – 20 minut. Kabina była zawsze po zakończeniu doświadczeń zamykana przez dr Schumana i klucz zabierał ze sobą. Doświadczenia prowadzone były prawie każdego dnia z niewielkimi przerwami zwykle rozpoczynał doświadczenia między 8 a 9 rano, w jednym dniu naświetlał od 40 – 60 więźniów wyłącznie albo kobiety albo mężczyzn. Czas naświetlania zmieniał się z czasem trwania eksperymentu.*

Naświetlane organy były usuwane i poddawane badaniom laboratoryjnym. Więźniowie bardzo cierpieli podczas całego procesu, promienie powodowały oparzenia, które z braku środków i zainteresowania ze strony dr Schumana oraz personelu medycznego, prowadziły często do śmierci. Więźniowie pracujący na obozowym rewirze w składanych po wojnie zeznaniach zgodnie twierdzą, że lekarz był informowany o problemach osób biorących udział w eksperymencie jednak nic z tym nie robił. Po śmierci więźniów na ich zwłokach przeprowadzana była sekcja zwłok.

Ale badania Schumana to nie tylko naświetlania. Zajmował się on również żywotnością plemników w spermie. W tym celu więźniowie zmuszani byli do czynności seksualnych – inaczej mówiąc masturbacji. W zeznaniach dr Stanisława Kłodzińskiego, które złożył 6 listopada 1968 w Krakowie przed Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich, znajduje się fragment w którym opisana jest cała czynność. *Widziałem na bloku 20, na Sali numer 4 pobieranie od więźniów spermy, uzyskiwanej przez masaż gruczołu krokowego. Te zabiegi miały na celu badanie żywotności plemników spermy. Czynności związane z pobieraniem w ten sposób spermy dokonywali sanitariusze – więźniowie.* Ten opis jest bardzo zdawkowy. W zeznaniach innych więźniów znaleźć można dokładne wypunktowanie jakich narzędzi używano, kto pomagała i w jakich męczarniach niekiedy wszystko się odbywało.

Badania nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, zabiły natomiast prawie wszystkich naświetlanych, bo jeśli już więźniowi udało się przeżyć powikłania często dobijany był zastrzykiem z fenolem lub zabijany w komorach gazowych. Sam Schuman po złożeniu sprawozdania z przeprowadzanych doświadczeń przeniósł się do obozu Ravensbruck, gdzie kontynuował badania na cygańskich dzieciach.

Po przeanalizowaniu powyższych przykładów można stwierdzić, że eksperymenty medyczne przeprowadzane w obozie koncentracyjnym były sprzeczne z zasadami zawartymi w kodeksach etyki lekarskiej. Niemieccy lekarze zapomnieli o najważniejszej zasadzie medycyny tj. *Primum non nocere – po pierwsze nie szkodzić.* O ile jeszcze badania Schumanna i Clauberga miały podłoże ideologiczne, można powiedzieć, że były zleczone przez Rzeszę Niemiecką, o tyle eksperymenty Mengelego były czystym okrucieństwem.

Nie ma logicznego wyjaśnienia, nawet patrząc na doświadczenia pseudomedyczne przeprowadzone w innych obozach np. w Dachau, dla zsywania dzieci, manipulowania przy kolorze oczu, czy też wprowadzaniu innych defektów. Nikt normalny nie wszczepia drugiemu człowiekowi chorób zakaźnych, nie sterylizuje go, albo co gorsza nie każe patrzeć ile dni potrzebuje jego nowonarodzone dziecko, aby umrzeć z głodu. Niewielu więźniów przeżyło próby „bawienia się w Pana Boga” przez niemieckich lekarzy. Ci, którym udało się przeżyć, wśród nich byli więźniowie zatrudnieni jako personel medyczny, po wojnie złożyli wstrząsające świadectwa. Należy jednak pamiętać, że skutki eksperymentów ciągnęły się za więźniami latami, czasem do końca życia. Nikt kto przeżył pseudomedyczne pomysły lekarzy niemieckich nigdy nie wyzdrowiał, bo o ile można było wyleczyć niektóre z nich jak np. zarażenie tyfusem, to wszystkie pozostawiały głębokie zmiany w psychice potęgując KZ Syndrom¹ na który cierpieli prawie wszyscy ocaleni.

Bibliografia

1. Czech D., Zagłada [w]: Auschwitz 1940- 1945. Węzłowe zagadnienia z dziejów obozu, praca zbiorowa, Oświęcim 1995.
2. Dwork D., R.J. von Pelt, Auschwitz. Historia miasta i obozu, Warszawa 2011.
3. Masłowski J., Oświęcim Cmentarz świata, Warszawa 1995.
4. Piper F., Nazistowska polityka eksterminacyjna, [w:] Auschwitz nazistowski obóz śmierci, pod red. F. Pipera, T. Świebockiej, Oświęcim 1993.
5. Piper F., Warunki życia i pracy jako środek wyniszczania więźniów, [w:] Auschwitz nazistowski obóz śmierci, pod red. F. Pipera, T. Świebockiej, Oświęcim 1993.
6. Piper F., Eksterminacja, [w:] Oświęcim. Hitlerowski obóz masowej zagłady, Warszawa 1981.

KZ Syndrom jest zespołem zaburzeń psychicznych, który dotykał ludzi, którzy przetrwali obozy koncentracyjne, więzienia czy inne formy prześladowania. Drugą funkcjonującą nazwą tego schorzenia to zespół obozu koncentracyjnego. Syndrom polega na braku umiejętności przystosowania się do norm społecznych panujących w czasach powojennych. U wyzwolenców wszystko się zmieniło, przewartościowaniu uległ ich system moralny, sposób postrzegania świata oraz wartości, jakimi się kierowali.

7. Piper F., Metody bezpośredniego zabijania więźniów, [w:] Auschwitz nazistowski obóz śmierci, pod red. F. Pipera, T. Świebickiej, Oświęcim 1993.
8. Sehn J., Obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka (Auschwitz-Birkenau), Warszawa 1964.

Dokumenty filmowe:

M. Minorowicz-McBride, Anioł Śmierci, [film z 2008 r. Wojciech Szumowski].

Streszczenie

Artykuł dotyczy eksperymentów pseudomedycznych przeprowadzanych w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz – Birkenau. Analizie poddane zostaną protokoły przesłuchań świadków zagłady (przeprowadzane w latach 60'). Wykorzystane również zostaną spisane lub nagrane wspomnienia byłych więźniów. Przedstawione zostaną eksperymenty dokonywane przez dr Jozefa Mengelego, Carla Clauberga oraz Horsta Schumana. Artykuł ma na celu zobrazowanie okrucieństwa niemieckich lekarzy i wskazanie konsekwencji, jakie za sobą niosły.

Summary

The article will deal with pseudomedical experiments taking place in the German concentration camp Auschwitz-Birkenau. The reports on interrogation of witnesses to extermination will be analyzed (carried out in the 1960s). Recorded or recorded memories of former prisoners will also be used. Experiments will be presented by Dr. Jozef Mengele, Carl Clauberg and Horst Schuman. The article aims to depict the cruelty of German doctors and to point out the consequences they have caused.

Przemysław Gosk

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Studenckie Koło Naukowe Młodych Germanistów

Opiekun naukowy: dr Tomasz Żurawlew

**JESZCZE O NAZWACH WŁASNYCH W PROZIE
ANDRZEJA SAPKOWSKIEGO Z PERSPEKTYWY
PRAKTYKI TRANSLATORSKIEJ**

**MORE ABOUT THE PROPER NAMES IN ANDRZEJ SAPKOWSKI'S PROSE
FROM THE TRANSLATOR'S PERSPECTIVE**

Wstęp

Referat jest kontynuacją wcześniej podjętych przeze mnie analiz, które stanowią przedmiot mojej publikacji, zamieszczonej w tomie studenckich prac naukowych będącym pokłosiem XLV Międzynarodowej Konferencji Kół Naukowych „Koła naukowe – szkołą twórczego działania” (Gosk, 2016, s. 107-111). Temat mojej pracy związany był z problematyką przekładu nazw własnych, a źródłem przypadków translatorskich stały się opowiadania o *Wiedźminie* Andrzeja Sapkowskiego w niemieckim przekładzie Erika Simona. Problem tłumaczenia określeń występujących w cyklu *Wiedźmin* jest na tyle obszerny, że opisanie go w ramach tylko jednej publikacji nie było możliwe. Celem niniejszej refleksji metodologicznej jest przedstawienie kolejnych problemów translatorskich, z jakimi musiał zmierzyć się tłumacz oraz określenie metod, jakie w procesie translacji zostały zastosowane.

O autorze cyklu *Wiedźmin* i problematyce jego twórczości

Andrzej Sapkowski jest znanym polskim pisarzem obrazującym świat *fantasy*. Jego utwory cieszą się popularnością nie tylko w Polsce, ale także

za granicą. Twórca był wielokrotnie nagradzany za swoje osiągnięcia literackie, a jego powieści zostały przetłumaczone na blisko dwadzieścia języków.

Rozpoczynając nasze rozważania na temat problematyki książek Sapkowskiego, należy wyjaśnić terminy takie jak *nazewnictwo literackie* i *fantasy*. Według Macieja Szelewskiego *nazewnictwo literackie* jest to „ogół występujących w dziele [...] określeń mających charakter nazwy własnej. W skład materiału leksykalnego wchodzi wówczas nazwy osobowe, geograficzne, urbanonimy, zoonimy, chematonimy, ergonimy, ideonimy, mitonimy, chrononimy, kosmonimy i anemonimy. Wiele z wymienionych grup onimów zawiera w sobie bardzo różnorodne nazewnictwo. Przedmiotem analizy mogą być także apelatywne równoważniki, bądź też peryfrazy nazw własnych, tzw. deskrypcje jednostkowe oraz zbiorowe, spełniające funkcje analogiczne do tych, jakie pełnią typowe nazwy własne” (Szelewski, 2005, s. 8-9).

Z kolei termin *fantasy* według nowej encyklopedii PWN oznacza magiczną, awanturniczą odmianę fantastyki, nawiązującą do mitów, legend i baśni wspólnych wielu kręgom kulturowym (NE PWN).

Encyklopedia internetowa „Internautica” podaje, iż *fantasy* to również „odmiana twórczości literackiej zaliczana do gatunku science-fiction, akcja utworu; rozgrywa się ona w nieokreślonej historycznie scenerii, zazwyczaj nawiązującej do świata baśni (smoki, potwory, wiedźmy itp.)” (Encyklopedia Internautica).

Fantasy zalicza się do kanonu gatunków literackich o bardzo specyficznych cechach, przez co jest bardzo interesujące pod względem badawczym. Określenia, które są przedmiotem moich analiz, są nazwami istot zamieszkujących świat wykreowany przez Sapkowskiego. Problem przekładu tych nazw rozstrzyga tłumacz, ponieważ to on musi się zagłębić w treści nazewnictwa literackiego wykreowane przez Sapkowskiego. Autor pierwowzoru posługuje się licznymi nazwami własnymi, które pełnią określoną funkcję literacką – wpisują się w kanon języka artystycznego o wyjątkowej warstwie semantycznej (Szelewski, 2005, s. 139).

Warstwa onomastyczna utworów Sapkowskiego składa się z nazw autentycznych oraz nieautentycznych. Twórca opowieści o *Wiedźminie* wprowadza też mnóstwo własnych pomysłów onomastycznych, tworząc nowe kanony nazewnictwa. Pomysły czerpał jednak także z różnorodnych źródeł kulturowych np.:

celtyckich, słowiańskich oraz skandynawskich. Autentyczne nazwy osobowe oraz neologizmy występują w twórczości Sapkowskiego zazwyczaj na zasadzie przypadkowości. Zdaniem Szelewskiego sporadycznie możemy jednak dostrzec prawidłowości, które mają odzwierciedlenie w procesach zachodzących w historii autentycznych języków (Szelewski, 2005, s. 135).

Mimo stosowania licznych nazw nieautentycznych Sapkowski tworzy świat barwny, który wydaje się niezwykle naturalny. Natomiast w nazewnictwie o charakterze realistycznym autor wykazał się dbałością o podobieństwo onimów do nazw autentycznych, ale także pomysłowością i inwencją twórczą w stosowaniu własnych lub zapożyczonych od innych autorów (np. Johna Ronalda Reuela Tolkiena) konwencji nazewniczych. Nazwy autentyczne mające zróżnicowaną etymologię są znakiem rozpoznawczym prozy Andrzeja Sapkowskiego. Warto też zauważyć, że treści antroponimiczne w twórczości polskiego autora są bardzo zróżnicowane pod względem stylistycznym. Wiele nazw własnych określających nie tylko stworzenia, ale również nazwy geograficzne lub postacie mogą posiadać po kilka określeń np.: Geralt – Biały wilk – Gwynbleidd – Rzeźnik z Blaviken.

Autorem niemieckojęzycznego przekładu prozy Sapkowskiego jest Erik Simon - znany redaktor i pisarz. Jest to jedyny tłumacz, który podjął się tłumaczenia całego cyklu pt. *Wiedźmin* i opublikowania go na niemieckim rynku wydawniczym (Szelewski, 2005, s. 134-135).

Kilka uwag z zakresu przekładu literackiego

Przekład literacki zarówno od strony teorii, jak i praktyki jest bardzo ciekawą dziedziną, sytuującą się na pograniczu językoznawstwa i literaturoznawstwa. Niewątpliwie sprawia on nawet najbardziej doświadczonym tłumaczom różnorodne problemy, a wiele z nich wynika z konieczności dotarcia do sensu danego dzieła literackiego, które ma zaistnieć w innym języku, odmiennej kulturze i tradycji. Każdy utwór wymaga zrozumienia jego podłoża historycznego i kulturowego, ale także wnikliwego zagłębienia się w daną tematykę tekstu wyjściowego, językowe i pozajęzykowe szczegóły, bo to w gruncie rzeczy stanowić będzie o jakości przekładu. Tłumacz podejmujący się translacji tekstów artystycznych zdaje sobie sprawę z tego, że przekładając nie tłumaczy tylko tekstu, ale każdy element

kulturowy zawarty w oryginale (Dąbska-Prokop, 2000, s. 189).

Sfera kulturowa języka ma bardzo duże znaczenie dla tworzenia narracji dzieł prozatorskich, co dla tłumaczy literatury stanowi często trudną do pokonania barierę, gdyż elementy kultury wyjściowej mogą być całkowicie obce kulturze docelowej. Tłumacz stoi wtedy przed dużym dylematem i musi rozstrzygać pomiędzy wprowadzaniem do przekładu elementów obcości a adaptacją, która z kolei może czasem budzić wątpliwości związane z niedochowaniem wierności oryginałowi.

W stronę przekładu *Wiedźmina*

Niewątpliwie jednym z najtrudniejszych problemów translacji cyklu opowiadań o Wiedźminie był dla Erika Simona przekład nazw własnych. Jak już wspomniałem są to unikalne określenia, które częściowo mają swoje korzenie w mitologii, dawnych kulturach lub zostały przez autora oryginału stworzone *ad hoc* w ramach możliwości słowotwórczych, jakie stwarza język polski. Cykl opowiadań o *Wiedźminie* jest niezwykle bogatą kopalnią występujących w nim nazw własnych. Sapkowski stworzył bowiem świat fantasy wypełniony potworami, przeciwko którym muszą walczyć wiedźmini. Większość wykreowanych przez niego w opowiadaniach o Geralcie z Rivii stworzeń ma swoje źródło w różnych legendach oraz wierzeniach ludów całego świata. Autorowi jednak to nie wystarczyło. Kanon potworów, z którymi muszą mierzyć się ich płatni zabójcy – gdyż taka właśnie jest profesja wiedźmińska – uzupełnił o kolejną ilość istot wykreowanych przez siebie na potrzeby narracji. To pociągnęło za sobą konieczność ich nazwania, a posłużyły mu neosemantyczne formacje – nierzadko o charakterze hybrydalnym. Niejeden tłumacz, który w procesie przekładu musiał się zmierzyć z neosemantyzmami, ma świadomość, jak dużego wysiłku i językowej kreatywności wymaga od niego przetransponowanie takich określeń w obszar języka, na jaki tłumaczy dane dzieło.

Pierwszym przykładem, który chciałbym omówić, jest transpozycja nazwy *południca*, będącej określeniem jednego ze stworzeń prozy Sapkowskiego. Według wierzeń słowiańskich jest to upiór grasujący na polach w porze letniej, kiedy ludzi zajmują prace agrarne. *Południca* jest znana także pod innymi nazwami: *przypołudnica*, *żytnia*, *rżana baba* lub też *baba o żelaznych zębach*. Według wierzeń południcami stawały się kobiety, które zmarły tuż przed, w trakcie lub po ślubie.

Wygląd południcy przypomina upiorną zjawę, najczęściej młodą kobietę, ubraną w białe płótno. Przypisywano jej winę za śmierć śpiących na polach ludzi, porywanie małych dzieci z krańca pola lub doszukiwano się w jej postępowaniu przyczyn udaru słonecznego (Strzelczyk, 1998, s. 168-169).

Tę kulturowo bogatą nazwę Erik Simon przetłumaczył jako *Mittagsbraut*. Niemiecki ekwiwalent jest nominalnym neosemantyzmem złożonym z dwóch rzeczowników: *Mittag* (południe - jako pora dnia) oraz *Braut* (panna młoda). W procesie recepcji niemiecki odbiorca czyta więc o stworzeniu, które wyglądem przypomina pannę młodą, i które zwykle można spotkać południową porą. Możemy dojść do wniosku, że tłumacz w swoim rozwiązaniu zachował komponent 'południa', jednakże jego propozycja jest w stosunku do oryginału semantycznie ekspansywna – mamy do czynienia z nieobecny w tekście wyjściowym komponentem *Braut*, który wprawdzie dochowuje wierności rodzajowi żeńskiemu polskiej nazwy *południca*, jednakże wprowadza w tok narracji tekstu docelowego semantyczny element, którego brak w tekście wyjściowym. Warto jednak zauważyć, że tłumacz, decydując się na tę transformację, musiał skorzystać z wiedzy mitologicznej, w której południca, jak wyżej wspominałem, przedstawiana jest jako kobieta zmarła w czasie przypadającym na uroczystość jej zaślubin. Drogą dedukcyjnych dociekań możemy więc wywnioskować, że rozwiązanie tłumacza jest funkcjonalnie adekwatne.

Kolejną istotą zamieszkującą wykreowane przez autora uniwersum jest *Mantikora*. Stworzenie to ma swoje korzenie w mitologii perskiej. Nazwa perska brzmi *Martyaxwar*. Określenie składa się z dwóch elementów: *martya*, co znaczy *człowiek* oraz *xwar* - ten leksem w języku perskim znaczy *jeść*. Z wyglądu *Mantikora* przypomina Sfinksa (mitologia egipska) lub też chimere (mitologia grecka). Ciało *Mantikory* wygląda jak lew z ludzką głową, posiada skrzydła smoka lub nietoperza oraz ogon skorpiona (Internet 2).

Polska nazwa została zapożyczona z języka łacińskiego *mantichora* - tę zaś jednostkę przejęto z greckiego *mantikhoras*. Trudno jest określić, czy niemiecki tłumacz, proponując ekwiwalent *Mantikor*, przejął nazwę z języka polskiego, czy też posłużył się innymi wskazanymi źródłami. Z całą pewnością możemy jednak stwierdzić, że rozwiązanie Simona funkcjonuje w przekładzie

podobnie jak w oryginale.

W narracji Sapkowskiego natrafimy także na bardzo popularną w wielu kulturach nazwę własną – *gryf*, określającą kolejno stworzenie w prozie Sapkowskiego. Wiedzy o tej istocie dostarcza kultura grecka i mitologia, jednak jej pochodzenie sięga o wiele bardziej odległej przeszłości. Pierwsze ślady obecności *gryfa* w kulturze znajdujemy w przekazach pochodzących z czasów antycznej Mezopotamii. W tym samym okresie jego motyw pojawił się także w Egipcie (Bonnet, 2000, s. 262).

Na przestrzeni wieków zmieniał się w różnorodnych przekazach wygląd tego stworzenia, przeważnie jednak miało ono duże skrzydła, ciało lwa i głowę drapieżnego ptaka. W czasach średniowiecza motyw gryfa był często używany jako herb, gdyż stworzenie to symbolizowało odwagę oraz potęgę (Cancic i Schneider, 1998, s. 117). Współcześnie motyw ten jest obecny w wielu kulturach – także w kulturze niemieckiej, w której występuje pod nazwą *Greif* i tym właśnie określeniem posłużył się tłumacz w przekładzie. Jest to ekwiwalent w pełni zgodny z obecnym w oryginale sensem tej nazwy. Warto wspomnieć, że w języku starowysokoniemieckim słowo to miało formę *Gryphon* (Duden, 2001, s. 301).

Inną nazwą własną, na którą chciałbym zwrócić uwagę w kontekście analizy niemieckojęzycznego przekładu, jest *dziewica moru*, określana przez Sapkowskiego także jako *morowa dziewczica*. W jednym z fragmentów prozy czytamy: „*Oto w kilku wsiach w okolicach Aldersbergu dojrane krowy zaczęły nagle strzykać z wymion krwią, a o świcie widziano we mgle Dziewicę Moru, zwiastunkę straszliwej zagłady*” (Sapkowski, 2014a, s. 10).

W mitologii słowiańskiej stworzenie to jest personifikacją *morowego powietrza*, czyli zarazy. Wygląd *dziewicy moru* przypomina chudą, chorobliwą kobietę, odzianą w białe płótno (Zych i Vargas, 2012, s. 130). W przekładzie niemieckim mamy do czynienia z określeniem *Pestjungfer*. Obserwujemy, że ekwiwalent ten jest złożeniem składającym się ze słów *Pest* (*zaraza, dżuma*) oraz *Jungfer* – już w staroniemieckim leksem ten oznaczał *panienkę, pannę, młodą kobietę*. Erik Simon po raz kolejny stosuje w przekładzie rozwiązanie, którego źródłem stały się odniesienia do mitologii słowiańskiej, kojarzącej to, co morowe, z zarazą. Tłumacz szuka więc językowych rozwiązań w dawnych tekstach kultury

i w ten sposób uwiarygodnia swoje translatorskie strategie. Jego tłumaczenie *dziewicy moru* należy uznać za w pełni ekwiwalentne.

Bazyliszek to kolejny bohater prozy Sapkowskiego. Jest o nim mowa w opowiadaniu *Granica możliwości* zawartym w tomie *Miecz przeznaczenia*. Czytamy: „- Tam, w lochach, siedzi bazyliszek, zapomnieliście wójtce? Kto tam wchodzi, ten już przepadł. Mało to ludzi tam poginęło?” (Sapkowski, 2011, s. 3). To stworzenie, podobnie jak *gryf*, ma swoje korzenie w wielu kulturach. W języku greckim było określane mianem *basiliskos*, w języku łacińskim natomiast jako *regulus*. Powstało o tej istocie wiele opowiadań i legend. W polskiej kulturze jest najbardziej znana legenda o bazyliisku warszawskim. Jego wygląd różni się w zależności od kultury. W jednej jest przedstawiany jako wielka jaszczurka, a w innej jako gigantyczny jadowity wąż. Bazyliiskowi przypisuje się umiejętność „spojrzenia, które zamienia w kamień” (Zych i Vargas, 2012, s. 16) (fachowa nazwa tej niezwykłej umiejętności to petryfikacja), podobnie jak meduzie z greckiej mitologii. Nazwa własna *bazyliszek* posiada w języku niemieckim swój bezpośredni ekwiwalent *Basilisk* i z dokładnie takim określeniem mamy do czynienia w przekładzie.

Niewątpliwie interesującą nazwą, z którą musiał sobie poradzić tłumacz, jest *mglak*. W oryginale czytamy: „*Pięćdziesiąt za mglaka, którego zabił [Geralt z Rivii – P.G.] na zlecenie wójta z wioski pod Carreras*” (Sapkowski, 2014a, s. 19). Jest to stworzenie czysto fikcyjne, wymyślone przez autora na potrzebę cyklu *jego opowiadań*, nie posiadające żadnego podłoża mitologicznego. W swojej narracji Sapkowski nie umieścił zbyt wielu informacji na temat tego stworzenia, co nie ułatwia procesu przekładu na język docelowy. Polski czytelnik niewątpliwie kojarzy *mglaka* z takimi predykatami jak *mgła* lub czymś, co można określić jako *mgliste*. W przekładzie obserwujemy, że również tłumacz miał podobne skojarzenia. W obszar kultury docelowej *mglak* został przetransponowany jako *Nebling*. Niemiecka forma ma więc swoje źródło w słowie *Nebel*, co w języku polskim oznacza *mgłę*. Tłumaczowi udało się więc nie tylko zachować rodzaj męski tej nazwy, ale także w pełni adekwatnie odzwierciedlić asocjacje, jakie budzi to stworzenie w oryginale. Możemy stwierdzić, że bazujący na konotacjach semantycznych przekład tej nazwy jest pod względem sensotwórczym adekwatny

w stosunku do oryginału.

Zainterесowała mnie także nazwa stworzenia, które w opowiadaniu pod tytułem „Ziarno prawdy” określane jest jako *zjadarka*. Czytamy: „*Mówili mi o zjadarce, króra gdzieś w tutejszych ma swoją kryjówkę, domek na pazurzastym kurzym trójnogu*” (Sapkowski, 2014b, s. 67). Stworzenie to znane jest, podobnie jak *południca*, z wierzeń słowiańskich. W ten sposób określano wiedźmę, która pożerała małe dzieci. Niemieckie tłumaczenie tej nazwy brzmi *Verschlinger*. Mamy więc do czynienia z formą derywowaną od niem. *verschlingen* (*pochłaniać, połykać*). Nasuwa się wniosek, że autorowi przekładu udało się odzwierciedlić intencjonalny sens nazwy obecnej w oryginale, choć stwierdzić trzeba, że tłumacz zdecydował się na zastosowanie rodzaju męskiego zamiast żeńskiego. Jest to więc ekwiwalent pośredni, mimo to pod względem sensotwórczym pozostaje on w pełni akceptowalny.

Zwróćmy uwagę na jeszcze jedną nazwę z prozy polskiego pisarza. Tym razem chodzi o stworzenie określane jako *kościej*, o którym czytamy: „*Kościej był blisko. Szeroko rozpostarł łapy, zębate szczypcy rozwarły się. Mikula widział obracające się na słupkach oczy potwora i zgrzytające pod nimi półksiężycowate szczęki. Pełznąć, kościej syczał rytmicznie – tss, tss, tss...*” (Sapkowski, 1990, s. 16). Jest to postać występująca w legendach wschodniosłowiańskich, w których ukazana jest jako stary, złośliwy mężczyzna lub czarnoksiężnik (Internet 1). W prozie Sapkowskiego uosabia jednak potwora przypominającego pająka, na co zresztą wskazuje przytoczony powyżej cytat. Samo słowo *kościej* polski czytelnik niewątpliwie skojarzy z takimi predykatami jak *kość* lub z czymś, co można by określić jako *kościste*. Kościej w niemieckim tłumaczeniu to *Koschtschei*. Tłumacz zdecydował się na bardzo osobliwe rozwiązanie, bo przetransponował na grunt niemiecki warstwę prozodyczną polskiej jednostki, otwierając przed czytelnikiem perspektywę jego własnej inwencji interpretacyjnej. *Koschtschei* to tzw. sformułowanie *ad hoc*, które w płaszczyźnie morfologicznej języka niemieckiego nie znajduje swoich źródeł. Trzeba jednak przyznać, że pełni ono ważną rolę w budzeniu wyobraźni niemieckiego czytelnika, który korzeni tego słowa winien szukać w językach słowiańskich.

Podsumowanie

Z powyższej refleksji wynika, że niemiecki tłumacz stosował zapożyczenia z innych języków i dobierając ekwiwalenty korzystał ze źródeł mitologicznych. Decydował się także na rozwiązania kreatywne, tzn. podobne pod względem brzmieniowym do nazwy oryginału, niemające jednak ugruntowania semantycznego w języku docelowym. W mojej ocenie przeanalizowane nazwy własne funkcjonują w przekładzie zgodnie z celem, jaki im przyświecał w oryginale. Nieprzekładalność, która jest atrybutem w zasadzie wyłącznie tekstów literackich, w przypadku tłumaczenia nazw własnych prozy Sapkowskiego uznaję za pojęcie niestanowiące dla Erika Simona przeszkody w kreowaniu w tekście docelowym istotnych sensów oryginału.

Bibliografia

1. Bonnet H., 2000: Greif, [w:] Lexikon der ägyptischen Religionsgeschichte, Hamburg, s. 262.
2. Cancic H., Schneider H.. 1998, Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike, Stuttgart, s. 117.
3. Dąmbska-Prokop U., 2000, Mała encyklopedia przekładoznawstwa, Częstochowa, s. 189.
4. Duden, 2001, Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Überarbeiteter Nachdruck der 3. Auflage, Mannheim, s. 301.
5. Encyklopedia Internautica, <http://encyklopedia.interia.pl/szukaj?q=fantasy>, [dostęp: 14.02.2017]
6. Gosk P., 2016, Problem przekładu nazw własnych na język niemiecki na podstawie sagi „Wiedźmin” A. Sapkowskiego, [w:] Gryglik M, et. al. (red.), Koła naukowe – szkołą twórczego działania, tom I, sekcja humanistyczna, sekcja nauk teologiczno–kanonistyczno–familiologicznych, Olsztyn, s. 107-111.
7. NE PWN, Nowa Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.interia.pl/szukaj?q=fantasy>, [dostęp: 14.02.2017]
8. Sapkowski A., 1990, Droga z której się nie wraca [w:] Wiedźmin, Warszawa, s. 16.
9. Sapkowski A., 2014a, Warszawa, Czas pogardy, s. 19.

10. Sapkowski A., 2011, *Miecz przeznaczenia*, Warszawa, s. 3.
11. Sapkowski A., 2014a, *Czas Pogardy*, Warszawa, s. 10.
12. Sapkowski A., 2014b, *Ostatnie życzenie*, Warszawa, s. 67.
13. Strzelczyk J., 1998, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań, s. 168-169.
14. Szelewski M., 2005, *Nazewnictwo literackie w utworach Andrzeja Sapkowskiego i Nika Pierumowa*, Warszawa, s. 8-9, 134-135, 139.
15. Zych P., Vargas W., 2012, *Bestiariusz słowiański rzecz skrzatach, wodnikach i rusałkach*, Olszanica, s. 16, 130.

Źródła internetowe

1. http://www.encyklopediafantastyki.pl/index.php?title=Ko%C5%9Bciej_Nie%C5%9Bmiertelny, [dostęp 09.03.2017]
2. <http://www.bestiarium.pl/viewtopic.php?f=30&t=207>, [dostęp 09.03.2017]

Streszczenie

Celem mojej refleksji jest określenie sposobu, w jaki tłumacz poradził sobie z przekładem nominalnych określeń (nazw własnych) występujących w opowiadaniach o *Wiedźminie*. W relacji do niemieckojęzycznego tłumaczenia opowiadań Sapkowskiego analizuję osiem przykładów tych nazw, stosując metodę porównawczą. Przybliżam również sylwetkę samego twórcy *Wiedźmina* oraz przedstawiam krótki zarys fabuły tekstów, które posłużyły mi do przeprowadzenia badań translatorskich.

Summary

The objective of this article is to investigate the manner in which the translator manages to render the proper names present in The Witcher stories to the German language. In order to achieve that, I have analysed and compared 8 examples of proper names in Polish and German versions of the aforementioned narratives. What is more, the article serves as a brief introduction to the texts I have referred to, and gives a broad outline of Andrzej Sapkowski, the author of The Witcher series.

Justyna Groblińska, Katarzyna Kowalik

Zakład Italianistyki, Instytut Romanistyki

Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki

Studenckie Koło Naukowe Italianistów „ItaliAMO”

Opiekun naukowy: prof. nadzw. dr hab. Artur Gałkowski

**PUBLIKACJA POLSKO-WŁOSKIEGO CZASOPISMA
„ItaliAMO” JAKO INNOWACYJNA METODA PRAKTYKI
TŁUMACZENIOWEJ**

PUBLICATION OF THE POLISH-ITALIAN MAGAZINE "ItaliAMO"
AS AN INNOVATIVE METHOD OF TRANSLATION PRACTICE

1. Wstęp

Polsko-włoskie studenckie czasopismo „ItaliAMO” publikowane jest od roku akademickiego 2013/2014 z inicjatywy członków koła naukowego o tej samej nazwie. Działająca od kwietnia 2012 r. przy Zakładzie Italianistyki Uniwersytetu Łódzkiego kilkunastoosobowa grupa wyszła wówczas z inicjatywą poszerzenia swojej dotychczasowej naukowo-promocyjnej działalności o stworzenie cyklicznej dwujęzycznej publikacji, której autorami mieli być sami studenci. Pomysł spotkał się z dużym zainteresowaniem przyszłych italianistów oraz został pozytywnie zaopiniowany przez wykładowców łódzkiej filologii włoskiej, którzy podkreślali przewidywane wymierne korzyści tego ponadobowiązkowego zadania w procesie kształcenia językowego.

Przed przystąpieniem do prac nad pierwszym wydaniem członkowie redakcji uznali, że zawartość czasopisma będzie w naturalny sposób kształtowana poprzez indywidualne zainteresowania studentów. Zakres tematyczny tekstów jest zatem niezwykle szeroki. Akceptowane są wszystkie pomysły, które w choć niewielkim stopniu wiążą się z Włochami. W dotychczasowych wydaniach periodyku pojawiły

się w konsekwencji teksty o języku, tłumaczeniach, literaturze, muzyce, kinie, teatrze, fotografii, sporcie, turystyce, rynku pracy, historii, tradycjach czy modzie. Studenci są zachęceni przede wszystkim do pisania artykułów o charakterze popularnonaukowym, ale mile widziane są także inne formy: wywiady, wspomnienia z podróży czy felietony. Autorami tekstów mogą być ponadto nie tylko studenci italianistyki, ale także wszystkie inne osoby zainteresowane kulturą włoską.

Do tej pory powstało kilkanaście wydań czasopisma, w tym numery specjalne towarzyszące ważnym wydarzeniom organizowanym przez Zakład Italianistyki UŁ. Jedno z nich (Sowińska 2015), poświęcone recepcji twórczości Umberta Eco, zostało przygotowane z okazji nadania tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Łódzkiego słynnemu włoskiemu uczonemu i pisarzowi. Kolejne (Sowińska 2014) podejmowało różnorodne aspekty związane z Unią Europejską i stanowiło wkład studentów filologii włoskiej w obchody dziesięciolecia akcesji Polski do UE. W ostatnich latach nową tradycją stało się natomiast przygotowywanie numerów specjalnych towarzyszących ogólnopolskiej konferencji naukowej „Translatoryka i Translacje” – ważnemu dla środowiska tłumaczy corocznemu wydarzeniu, które umacnia rolę Zakładu Italianistyki UŁ jako dynamicznie rozwijającego się ośrodka badań nad przekładem.

Głównym celem „ItaliAMO” jest promowanie kultury włoskiej oraz dydaktyki tłumaczeniowej na Wydziale Filologicznym UŁ. Praca na rzecz czasopisma jest bowiem doskonałym uzupełnieniem programu kierunku. Studenci mogą w oryginalny sposób zaprezentować innym osobom swoje zainteresowania, a jednocześnie rozwijać też kompetencje językowe i tłumaczeniowe.

2. Innowacyjna metoda „treningu” tłumaczeniowego w postaci dwujęzycznego czasopisma

Od początku istnienia „ItaliAMO” niezmienną zasadą czasopisma jest dwujęzyczność tekstów. Każdy artykuł powstaje w wersji polskiej i włoskiej. Wydawać się może, że znacząco ogranicza to szanse na publikację prac studentów początkowych roczników, którzy zaczynają uczyć się bardziej intensywnie dopiero intensywnie uczą się języka włoskiego i nie mają jeszcze wystarczającego zasobu słownictwa oraz wiedzy gramatycznej, aby poprawnie przełożyć swój polski tekst.

W takim przypadku artykuł może oczywiście zostać przetłumaczony przez członków redakcji. W praktyce jednak wszyscy studenci są namawiani w pierwszej kolejności do samodzielnej próby przekładu. Twórcy czasopisma wychodzą bowiem z założenia, że takie zadanie stanowi formę doskonałego treningu tłumaczeniowego i nawet jeśli końcowy efekt tłumaczenia nie jest całkowicie poprawny, to każde kolejne doświadczenie tego typu procentuje w przyszłości.

Przede wszystkim autorzy tekstów poszerzają swoje kompetencje leksykalne. Szczególnie istotny jest przy tym fakt, że dzięki możliwości samodzielnego wyboru zagadnienia wzbogacają słownictwo w zakresie interesującej ich dyscypliny, co ułatwia jego zapamiętywanie i zastosowanie w wypowiedzi pisemnej i ustnej. Niektórzy autorzy decydują się na podzielenie się zdobytymi informacjami w formie dołączonego do artykułu glosariusza najtrudniejszych pojęć. Ponadto studenci wykorzystują podczas opisywanej aktywności wiedzę zdobytą na zajęciach z teorii tłumaczenia. Uczą się w praktyce między innymi wykorzystywania słowników jedno- i dwujęzycznych oraz wyszukiwania danych w korpusach równoległych. Kształtują oczywiście także kompetencje pisemne w języku polskim i obcym (O zaletach ćwiczeń tłumaczeniowych w dydaktyce języków obcych por. Dunin-Dudkowska A. (2016) [za:] Prejbisz A. (1979)).

Należy podkreślić, że dydaktyczny element działalności na rzecz „ItaliAMO” nie kończy się w momencie przekazania tekstu redakcji. Kolejnym etapem jest kilkukrotna korekta, przeprowadzana przez członków redakcji, później ponownie przez autorów artykułów, a w ostatecznej fazie – przez rodzimych użytkowników języka włoskiego. W dalszej pracy nad gotowym już materiałem uczestniczy zawsze profesjonalny grafik. Dzięki temu końcowy rezultat pracy członków „ItaliAMO” to kilkunastostronicowe wydanie papierowe oraz wersja elektroniczna.

3. Analiza poszczególnych etapów pracy nad wydaniem czasopisma w kontekście doskonalenia warsztatu tłumacza

Kilkuletnie doświadczenie w redagowaniu czasopisma pozwoliło grupie „ItaliAMO” na zgromadzenie bogatego materiału dotyczącego korzyści wynikających z przyjętego modelu pracy oraz strategii podejmowanych w korekcie

prac w zależności od typu błędu. W niniejszej części szczegółowo omówione zostaną właśnie praktyczne aspekty tworzenia tekstów oraz ich przygotowania do druku.

3.1. Tworzenie tekstu własnego w dwóch językach

„ItaliAMO” wyróżnia się na tle innych czasopism możliwością, a wręcz koniecznością (jest to jeden z warunków dopuszczenia tekstu do druku) opublikowania tekstu w dwóch językach – ojczystym (polskim – jak już zostało wcześniej wspomniane, autorami tekstów są przeważnie polscy studenci italianistyki, choć zdarza się również, że są nimi Włosi – wtedy językiem podstawowym tekstu jest włoski) i obcym – włoskim (w przypadku Włochów – polskim). Jest to niepowtarzalna okazja do publikacji dla autorów w czasach coraz większej unifikacji tekstów pod względem wydawniczym (ograniczona ilość znaków, zwykle pół arkusza wydawniczego); w zasadzie nie mają oni ograniczeń związanych z objętością artykułów, a jednocześnie mają możliwość przetłumaczenia ich na język obcy. To innowacyjne podejście do nauki pisania tekstów, ich tłumaczeń oraz podejmowanie pierwszych prób dziennikarskich. Zazwyczaj czasopisma (zarówno studenckie, doktoranckie, jak i te *stricte* naukowe) gromadzą teksty w jednym języku. Niekiedy publikacje te są wielojęzyczne, ale dotąd redakcja „ItaliAMO” nie spotkała się z formułą własnego tłumaczenia tekstu w jednym wydaniu czasopisma (tłumaczeń tekstów i ich publikacji dokonuje się oczywiście, gdy tekst ma zostać przedrukowany za granicą, ale jest to już odrębne wydawnictwo). Przyczyn sięgnięcia przez członków redakcji po taką niespotykaną strategię jest wiele. Przede wszystkim należy podkreślić korzyść płynącą z możliwości tłumaczenia tekstu własnego przez młodego tłumacza. Nie dysponuje on jeszcze wszystkimi narzędziami, jakie wykorzystuje bardziej doświadczony tłumacz, ale ma za zadanie wykonywać różnorodne ćwiczenia przekładowe, które przygotowują go do przyszłego zawodu. Jednym z nich jest przetłumaczenie własnego tekstu. Ułatwia to studentowi zrozumienie tekstu wyjściowego (gdyż sama go stworzyła) i dokładniejsze oddanie jego sensu w tekście docelowym. Ponadto, jak już zostało wcześniej wspomniane, autorzy „ItaliAMO” zachęceni są do wyboru interesujących ich tematów. W ten sposób piszą i tłumaczą z zaangażowaniem, a co najważniejsze w tej metodzie – z większą łatwością uczą się obcych struktur leksykalno-

gramatycznych, którymi posługują się w trakcie tworzenia tekstu docelowego. Niejednokrotnie autorzy nie kończą pracy nad tekstami na tym etapie. Są oni bowiem zachęceni przez redakcję do tworzenia krótkich glosariuszy do tekstu, dzięki którym zdobywają umiejętność trafnego wyszukiwania słów-kluczy, a także ich dosłownego i kontekstowego tłumaczenia, co pozwala im na utrwalenie zdobytej wiedzy oraz poznanie istoty tłumaczenia kontekstowego.

Korzyści płynące z tworzenia tekstów w dwóch językach nie są jednostronne – odnoszą je redaktorzy i korektorzy (por. 3.2. i 3.5.), a także czytelnicy. Osoba czytająca i analizująca artykuł napisany w dwóch wersjach językowych ma możliwość wyszukiwania różnic i podobieństw, lepszego zrozumienia treści oraz śledzenia zabiegów tłumaczeniowych wykorzystanych do próby jak najbardziej precyzyjnego oddania myśli w języku obcym.

3.2. Korekta tekstu przez redakcję (w dwóch językach)

Równoczesna lektura mająca na celu sprawdzenie jednego tekstu w dwóch językach pozwala na odnotowanie błędów wynikających z wzajemnych wpływów jednej wersji na drugą. Korektor, zauważając błąd w jednej wersji, ma możliwość natychmiastowej konfrontacji pomyłki z drugim wariantem językowym i ocenienia, czy nieprawidłowość występuje jedynie w jednym tekście czy w obydwu, oraz czy błąd jest autonomiczny, czy też wynika on z analogicznego sformułowania. W czasopiśmie „ItaliAMO” najczęściej pojawiającymi się błędami, wynikającymi z wpływu włoskiego tekstu wyjściowego, są:

- łamanie łączliwości leksykalnej – np. błędne polskie sformułowanie *W stanie pogodnym Linus (...)* to efekt dosłownego przeniesienia włoskiej konstrukcji *In uno stato di serenità Linus (...)*, którą należałoby raczej przetłumaczyć posługując się imiesłowem – np. *Mając dobry humor, Linus(...)* czy *Będąc w dobrym humorze, Linus(...)* (warto w tym przykładzie zwrócić również uwagę na leksykalną kalkę *stato – stan*, która okazuje się niefortunna, gdyż w języku polskim *jesteśmy w pogodny nastroju* lub *mamy pogodny nastrój*, a nie *stan*, natomiast pomyłka dla osoby znającej obydwa języki jest zrozumiała, gdyż wynika z eliptycznego sformułowania włoskiego *stato (d'anima) – stan ducha*,

nastrój; (Cytowane przykłady pochodzą z wydania specjalnego czasopisma – „Ec(c)o ItaliAMO”).

- zbędne użycie lub pominięcie zaimka zwrotnego – np. błędne niezastosowanie zaimka zwrotnego w polskim czasowniku *Po latach twarzą »Fistaszków« stał niewątpliwie Snoopy (...)* zamiast *Po latach twarzą »Fistaszków« stał się niewątpliwie Snoopy (...)* – jest to wpływ budowy będącego ekwiwalentem czasownika włoskiego *diventare* (a nie *diventarsi*) – *Con il passare degli anni il volto dei Peanuts è diventato indubbiamente Snoopy (...)*;
- kalki składniowe – np. błędne użycie czasownika w formie bezokolicznika jako podmiotu *Zachęcić ludzi (...) dało (...)* zamiast *Zachęcenie ludzi (...) dało (...)* – to efekt przeniesienia włoskiej konstrukcji bezokolicznikowej *Incoraggiare la gente (...) è stato (...)*.

Błędami wynikającymi z wpływu polskiego tekstu wyjściowego są interferencje:

- gramatyczne – np. błędne przeniesienie rodzaju gramatycznego wyrazu wyjściowego na wyraz docelowy (...) *tantissimi università (...)* zamiast (...) *tantissime università (...)* – wpływ rodzaju męskoosobowego polskiego rzeczownika uniwersytety na żeński rodzaj włoskiego wyrazu *università* – końcówka fleksyjna rodzaju męskiego *-i* błędnie zastąpiła końcówkę fleksyjną rodzaju żeńskiego *-e*;
- leksykalne – tzw. fałszywi przyjaciele tłumaczy – np. (...) *di educazione sanitaria (...)* zamiast (...) *d'istruzione sanitaria (...)* – w tekście wyjściowym użyto sformułowania (...) *o edukacji sanitarnej (...)*, natomiast w języku włoskim *educazione* oznacza ‘wychowanie’, a zatem nie jest to właściwe tłumaczenie mimo podobieństwa formalnego wyrazów; chodziło oczywiście o użycie wyrazu *istruzione* ‘edukacja’;
- ortograficzne – np. (...) *Democrazia Christiana (...)* zamiast (...) *Democrazia Cristiana (...)* – wpływ pisowni polskiej przymiotnika *chrześcijańska* (pochodzącego od *Chrystus*) mającego podobny ekwiwalent w języku włoskim zapisywany jednakże bez litery h – *cristiana*.

Możliwość sprawdzania jednego tekstu w dwóch wersjach językowych to szansa na zdobycie wiedzy, którą można (a nawet należy) wykorzystać w pracy dydaktycznej. Ucząc języka włoskiego Polaków lub języka polskiego Włochów

i mając doświadczenie w porównawczej korekcie tekstów, można zarówno uprzedzić studentów o możliwych interferencjach, jak i szybciej oraz bardziej świadomie je odnajdywać. Jest to umiejętność przydatna szczególnie w dydaktyce kompetencji pisemnych, ustnych i tłumaczeniowych.

3.3. Korekta tekstu przez redakcję (w każdym z języków z osobna)

Redaktorzy i korektorzy czasopisma „ItaliAMO” nie tylko dokonują równoległego sprawdzenia tekstów skoncentrowanego w większym stopniu na ich porównaniu i weryfikacji jednolitego ujęcia tematu, ale także odczytują teksty w każdym z języków oddzielnie. Dzięki takiej lekturze mogą lepiej ocenić stylistyczny poziom tekstu oraz jego adekwatność w danym rejestrze i języku. Dzięki takiemu podejściu do sprawdzanego tekstu można z większą łatwością odnaleźć w nim niedoskonałości. Z doświadczeń korektorów sprawdzających teksty na tym etapie wynika, iż autor w fazie tworzenia wersji tekstu w obcym dla siebie języku często popełnia błędy wynikające z próby oddania sensu fragmentu wyjściowego poprzez dokładne przełożenie struktury składniowej we fragmencie docelowym, co nie tyle zaburza znaczenie, ile przede wszystkim przybiera nienaturalny stylistyczno-formalny kształt, który najlepiej zostanie skorygowany przez rodzimego użytkownika języka (por. pkt 3.4.). Błędy poprawiane na tym etapie korekty często mają ten sam charakter, co te omawiane w pkt 3.2., jednakże sprawdzający skupiony na jednej wersji językowej przede wszystkim zwróci uwagę na nietypowe (na różnych poziomach) zabiegi w danym języku. Zjawiskiem wielokrotnym i łatwo zauważalnym jest nieprawidłowa interpunkcja. Przykładowo osoby tworzące tekst najpierw w języku włoskim, a następnie w polskim, często stawiają dwukropek w miejscu półpauzy (co przeważnie okazuje się niepoprawne), podczas gdy autorzy tworzący artykuły w odwrotnej kolejności stawiają przecinek przed włoskim spójnikiem *che* ‘który’ (co również zazwyczaj okazuje się zabiegiem niezgodnym z normami włoskiej interpunkcji). Zarówno w polskich, jak i włoskich wersjach artykułów zauważa się również silny wpływ elementów komunikacji internetowo-eseemesowej (zapośredniczonej) (Herring 1996 i 2004), do których należą między innymi: emotikony, małe litery na początku zdania, zaburzona interpunkcja, brak polskich znaków diakrytycznych lub akcentów nad głoskami włoskimi itp. Z reguły

tego typu błędy są poprawiane, jednakże w przypadku użycia emotikonów niekiedy redakcja robiła wyjątki i nie usuwała ich z tekstu w celu podkreślenia chęci autora zmniejszenia dystansu między nim a czytelnikiem oraz do utrzymania tekstu na poziomie języka młodzieżowego (prawdopodobnie ze względu na studencki charakter czasopisma).

3.4. Korekta tekstów przez rodzimych użytkowników języków

Powyżej opisane zabiegi redakcyjno-korektorskie nie są jednak ostateczne. Redakcja od początku konsekwentnie wydaje kolejne numery czasopisma, nie dopuszczając do druku wydania bez uprzedniej korekty rodzimych użytkowników języków. Ponieważ redakcję na stałe tworzą Polacy, którzy wielokrotnie czytają teksty, istotne jest znalezienie włoskiego korektora lub zespołu włoskich korektorów. To nieodzowny element pracy nad każdym numerem. Dzięki niemu teksty pisane w języku Dantego stają się bardziej naturalne. Wielokrotnie rodowici Włosi wskazują fragmenty tekstów napisane poprawnie pod względem gramatycznym i teoretycznie zrozumiałe, które jednak po ich korekcie nabierają lekkości stylistycznej. Często dokonywane przez nich zmiany sprawiają, że włoskie wersje tekstu stają się bardziej precyzyjne, gdyż osoba ucząca się języka włoskiego może mieć skłonność do posługiwania się prostszymi i bardziej uogólniającymi sformułowaniami, które po doprecyzowaniu przez Włocha celniej opisują dane zjawisko w określonym kontekście. Dzięki temu etapowi młodzi autorzy, porównując tekst przed korektą i po niej, odnotowują i uczą się języka obcego, co pozwala im w znaczący sposób podnieść ich kompetencje językowe (Hejrowski 2004: 162).

3.5. Korekta ostatecznej wersji wydania po składzie

Korektorzy i redaktorzy czasopisma „ItaliAMO” przywiązują dużą wagę do poprawności publikowanych tekstów i starają się zminimalizować ryzyko pojawienia się błędów w druku. Dlatego też każdy numer czasopisma poddawany jest ostatecznej korekcie jeszcze po składzie wydania. To zazwyczaj niespotykane zjawisko, jednakże umotywowane jest ono chęcią wydania możliwie wzorcowych tekstów, które pełnią również funkcję edukacyjną.

W celu weryfikacji słuszności wykonywania korekty po składzie wydania przeprowadzono analizę ostatecznej korekty numeru specjalnego czasopisma zatytułowanego „Ec(c)o ItaliAMO” (Sowińska 2015). Korektor naniósł łącznie 259 poprawek. 35,9% z nich to błędy edytorskie, do których należą występujące najczęściej zbędne spacje, zastosowanie niewłaściwego rodzaju cudzysłowu czy tzw. wiszące spójniki. Pozostałe 64,1% to błędy interpunkcyjne (najczęściej złe umieszczenie przecinka lub jego brak, a także stosowanie dwukropka w tekstach polskich na wzór interpunkcji włoskiej w miejscach, w których interpunkcja polska zwykle przewiduje półpauzę, co jest przykładem interferencji językowej, o czym szerzej mowa w sekcji 3.2.), gramatyczne (najczęściej nieprawidłowa fleksja lub składnia), ortograficzne (głównie w części włoskiej powtarzająca się trudność zapisu geminant – zarówno pojawiały się głoski podwojone w miejscach, gdzie spółgłoska była pojedyncza, jak i głoski pojedyncze w miejscach, gdzie wyraz zawierał spółgłoskę podwojoną) i niekiedy merytoryczne. Do przyczyn znajdowania różnorodnych błędów na tym etapie pracy nad publikacją należy zaliczyć czynniki: techniczne (zła konwersja pliku, niewłaściwe przygotowanie edytorskie tekstu itp.), komunikacyjne (w dobie przyspieszonej wymiany informacji, w której często jakość komunikatu jest mniej istotna od jego sensu i prędkości, z jaką zostanie przekazany, także tworzenie tekstów oficjalnych narażone jest na pomyłki wynikające z pośpiechu i nieuwagi), merytoryczne (niewystarczający zasób wiedzy dotyczącej poprawnego pisania i redagowania tekstu), niesprecyzowane (trudne do jednoznacznego scharakteryzowania, np. tzw. literówki).

Analiza ostatecznej korekty jednego z wydań udowodniła potrzebę weryfikacji tekstów do ostatniego momentu składu wydania. Mając taką wiedzę, redakcja stara się podkreślać wagę poprawności tekstów zarówno wśród autorów, jak i korektorów tekstów. Ponadto zwraca się uwagę na popełniane uprzednio błędy i dążenie do niepowielania ich w kolejnych artykułach. Uważna praca korektorska na ostatnim etapie przygotowania czasopisma do druku pozwala osobie sprawdzającej na zdobycie wiedzy i doświadczenia, a także minimalizuje ryzyko znalezienia błędów w tekstach przez czytelników.

3.6. Publikacja czasopisma

Kilkanaście dotychczasowych wydań czasopisma „ItaliAMO” potwierdziło, że podjęcie przez koło naukowe tej dodatkowej działalności wywarło niebagatelny wpływ na rozwój naukowy i zawodowy studentów italianistyki. Poza korzystnymi efektami dydaktycznymi, które zostały wskazane wcześniej, warto wspomnieć o nabywanych w trakcie wykonywania zadania kompetencjach miękkich – umiejętności pracy w zespole czy organizacji czasu. Regularna współpraca z redakcją czasopisma jest bez wątpienia cenną zaletą w kontekście przyszłej kariery. To z pewnością doświadczenie na miarę obowiązkowych praktyk studenckich, które warto zamieścić w życiorysie.

Aktywność w ramach „ItaliAMO” pozwala również na postawienie pierwszych kroków w naukowym świecie. Warto podkreślić, że wszyscy obecni doktoranci Zakładu Italianistyki UŁ od początku działalności czasopisma byli członkami redakcji lub na stałe z nią współpracowali, a obecnie wciąż angażują się w tę inicjatywę jako koordynatorzy, tłumacze i korektorzy tekstów. Kilkuletnia praca w czasopiśmie znacząco przyczyniła się do wykrystalizowania się ich naukowych zainteresowań, a praktyka związana z dostosowywaniem się do podstawowych wymogów redakcyjnych ułatwiła im przystosowanie się do analogicznego etapu pracy w przypadku pierwszych publikacji w tomach pokonferencyjnych oraz czasopismach o charakterze już ściśle naukowym.

4. Podsumowanie

Mimo upływu kilku lat od wydania pierwszego czasopisma autorzy „ItaliAMO” wciąż mają pomysły na kolejne inicjatywy. W najbliższych miesiącach redakcja będzie pracować nad publikacją dwóch nowych numerów. Pierwszy z nich stanowi konsekwencję zorganizowanego przez koło naukowe na przełomie 2017 i 2018 r. uczelnianego konkursu na najlepsze recenzje współczesnych włoskich dzieł literackich. Złożą się nań między innymi nagrodzone prace studentów oraz wywiady z wykładowcami Zakładu Italianistyki, którzy w swojej dotychczasowej pracy naukowej zajmowali się różnymi aspektami związanymi z najnowszą włoską literaturą. Drugi numer, zaplanowany na wrzesień 2018 r., zostanie w całości poświęcony Rzymowi i będzie towarzyszył międzynarodowej konferencji naukowej

„Et in Arcadia Ego. Rzym jako miejsce pamięci w kulturach europejskich”. Biorąc pod uwagę te ambitne projekty, nie ma wątpliwości, że czasopismo wciąż będzie się rozwijać, a w przyszłości być może przekształci się ewoluując nawet w czasopismo o charakterze naukowym.

„ItaliAMO” z całą pewnością zdobyło już spore uznanie wśród miłośników Włoch i języka włoskiego. Wszystkie numery w formie drukowanej bądź elektronicznej docierają do coraz liczniejszego grona czytelników: studentów i wykładowców Uniwersytetu Łódzkiego, uczniów szkół ponadgimnazjalnych, członków instytucji kulturalnych i przedstawicieli biznesu w Łodzi i województwie łódzkim, a także do akademickich środowisk italianistycznych w całej Polsce. W 2016 r. czasopismo zostało zaprezentowane na prestiżowej międzynarodowej konferencji naukowej „Horyzonty Italianistyki”, organizowanej na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Wydawnictwo było promowane także za granicą, między innymi w Regionalnym Instytucie Studiów Europejskich regionu Friuli–Wenecja Julijska oraz na międzynarodowych kursach kultury włoskiej Uniwersytetu Mediolańskiego.

Wszystkie osoby zainteresowane ideą dwujęzycznego periodyku popularnonaukowego „ItaliAMO” mają możliwość lektury numerów archiwalnych. Wersje pdf czasopisma można znaleźć na stronie internetowej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego pod adresem http://filolog.uni.lodz.pl/?page_id=2571.

Bibliografia

1. Dunin-Dudkowska A. (2016), Tłumaczenie profesjonalne i dydaktyczne a dydaktyka, [w:] E. Lipińska, Seretny A. (red.), Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym kształceniu językowym, Kraków.
2. Hejwowski K. (2004), Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu, Warszawa.
3. Herring S. (1996), Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives, Amsterdam.
4. Herring S. (2004), Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior, [w:] S. A. Barab, R. Kling, J.H. Gray (red.).

- (2004), *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning*, New York, s. 338-376.
5. http://filolog.uni.lodz.pl/?page_id=2571.
 6. Prejbisz A. (1979), *Rola tłumaczenia w nauczaniu języków obcych*, [w:] F. Grucza (red.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945-1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej*, Warszawa, s. 357-376.
 7. Sowińska A. (red.) (2015), *„Ec(c)oItaliAMO”*, Łódź.
 8. Sowińska A. (red.) (2014), *„EuroItaliAMO”*, Łódź.

Streszczenie

Jedną z licznych form działalności Studenckiego Koła Naukowego Italianistów UŁ „ItaliAMO” jest redagowanie dwujęzycznego czasopisma popularnonaukowego, którego autorami są studenci filologii włoskiej ze specjalizacją tłumaczeniową. Kilkuletnie doświadczenie w pracy nad przygotowaniem periodyku pozwoliło członkom koła na zaobserwowanie pozytywnego wpływu tej ponadobowiązkowej dla studentów działalności na kształtowanie się i rozwój różnorodnych kompetencji językowych i tłumaczeniowych. W artykule przedstawione zostaną informacje na temat metodologii pracy nad kolejnymi wydaniem pisma, praktycznej realizacji tych założeń oraz uzyskanych efektów kształcenia w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw.

Summary

Students' Scientific Circle of Italianists of University of Lodz "ItaliAMO" is the editing of a bilingual popular science magazine, whose authors are Italian philology students with specialization in translation. Several years of experience in working on the preparation of the periodical allowed members to observe the positive impact of this extra-obligatory activity on the forming and development of various linguistic and translation competences. The article will present information on the methodology of work on subsequent issues of the magazine, the practical implementation of these assumptions and the learning outcomes achieved in the field of knowledge, skills and attitudes.

Mateusz Kaczmarczyk

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Filozoficzne

Opiekun naukowy: Ks. dr Zdzisław Kieliszek

OCENA KOMUNIZMU W POLSCE W ŚWIETLE MYŚLI SŁUGI BOŻEGO KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

THE ASSESSMENT OF COMMUNISM IN POLAND IN THE LIGHT OF
THOUGHT THE SERVICE OF GOD'S CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI

Wstęp

Osoba kardynała Stefana Wyszyńskiego jest bardzo ważna we współczesnej historii Polski. Dążył on do wolności uciśnionego przez komunistyczny system narodu. Jego celem było również uwolnienie człowieka również w jego sferze duchowej. Opierało się to na walce z rządem komunistycznym, który dążył do ograniczenia wpływów Kościoła oraz zastąpienia religii własną ideologią. Warto tym bardziej zastanowić się nad tą bardzo ważną postacią, ponieważ jest ona bardzo realnym kandydatem do wyniesienia na ołtarze.

Historia komunizmu w Polsce

Warto na samym początku stworzyć rys historyczny systemu komunistycznego w Polsce. Wskazać można dwa istotne dla niego okresy, tj. Polska w planach Lenina oraz Stalina. Trzeba zauważyć, że w tych dwóch okresach, w rozgrywce o Polskę brały udział dwie grupy polskich komunistów: jedna, która przebywała w Rosji i druga, która działała w kraju. Zauważalne jest wierne podporządkowanie się komunistów polskich planom i interesom bolszewików. Widoczne jest również to, że w obu tych okresach dominowała grupa „zagraniczna” (Żenczykowski, 1983, s.9).

Warto zauważyć, że po klęsce Niemiec w II wojnie światowej to Sowietci narzucali Polsce siłą zbrodniczy system komunistyczny wersji leninowsko – stalinowskiej wraz z władzą ludową. Opór obrońców wolności, suwerenności i niepodległości Polski kończył się ich mordowaniem (Wichrowski, 2009, s. 1).

Początek komunizmu z inicjatywy Józefa Stalina datować można na 22 lipca 1944 roku. Wtedy to ogłoszono manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, który składał się z komunistów i działał pod kontrolą dyktatora sowieckiego (Żenczykowski, 1983, s. 116). W Polsce powstawały partie polityczne stanowiące pozorną opozycję, a ich struktury funkcjonowały na emigracji oraz w konspiracji w kraju. 31 grudnia 1944 roku Stalin chcąc zmniejszyć wpływ Rządu Polskiego na uchodźstwie przekształcił PKWN w Rząd Tymczasowy, na czele którego stanął Edward Osóbka – Morawski. Kolejnym krokiem było ustalenie na konferencji w Jałcie (4 – 11 lutego 1945) polskiej wschodniej granicy na linii Curzona. Rząd Tymczasowy przekształcił się w Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, którego uznania, kosztem Rządu RP, dokonały 6 lipca 1945 roku dotychczasowi sojusznicy Rzeczypospolitej: Wielka Brytania i Stany Zjednoczone.

Ustrój komunistyczny

Stalinowi zależało na umocnieniu potęgi Związku Sowieckiego nie tylko w Europie, ale i na świecie. Polska, z racji geograficznego sąsiedztwa, stanowiła przeszkodę, którą napotkał na swojej drodze. Józefem Stalinem prowadziła również chęć odwetu za klęskę z roku 1920. Dlatego zależało mu, podobnie jak Leninowi, na podporządkowaniu Polski Moskwie. Miało to być krokiem do zwycięstwa komunizmu w Europie (Żenczykowski, 1983, s. 51).

Ustrój ten postuluje zniesienie prywatnej własności środków produkcji oraz likwidację wszelkich różnic pomiędzy ludźmi. Chciano stworzyć doskonałą wspólnotę. Jest to ideologia totalitarna, związana z ateizmem, którą odrzuca Kościół Katolicki (KKK 2425). Papież Pius XI w encyklice *Divini Redemptoris* ukazuje, że komunizm chce nadać swojej nauce rangę nowej ewangelii, która ma być zbawcza i jednoczyć ludzi. Jest to jednak w jego ocenie „system pełen błędów i sofizmów, sprzeciwiających się tak objawieniu, jak i zdrowemu rozumowi; niszczący wszelki ład społeczny, podważający jego podwaliny; zapoznający prawdziwe pochodzenie

i naturę i istotny cel państwa; odmawiający w końcu człowiekowi prawa, godności i wolności” (Pius XI, 1937, 14). Papież Pius XI jasno ukazuje, że idea komunizmu, którą rzekomo było uwolnienie i zjednoczenie ludzi, jest nieprawdziwa i daleko niszcząca ludzką godność.

Tę krótką refleksję nad ustrojem komunistycznym warto podsumować fragmentem rozmowy polskiego działacza komunistycznego Stanisława Staszewskiego z polską dziennikarką Teresą Torańską z 1985 roku: „Ale czym jest [komunizm], nie w teoretycznym, a w praktycznym wydaniu? Władzą mniejszości nad większością. Przebudową społeczną wbrew woli ludności. Zmuszaniem do wyznawania oficjalnej doktryny, jako jedynie słusznej i wszystkich obowiązującej. Absolutnie nietolerancyjnym stosunkiem do innych koncepcji społecznych i politycznych. Wreszcie komunizm oznacza pozbawienie wolności, podstawowych wolności obywatelskich ludzi oraz odebranie im możliwości decydowania o losie swoim i losie społeczeństwa, w którym żyją. Te zasady zaczął wprowadzać Lenin, a następnie Stalin system ten rozwinął, umocnił, może nawet zmodyfikował (...)”. Osoba, która działała w tym systemie i była jego istotną częścią, potwierdza wskazane wcześniej słowa papieża Piusa XI, który mówił o kłamstwie systemu komunistycznego. Komunizm, zamiast przywracać obiecaną wolność, zabierał ją społeczeństwu w coraz większym stopniu.

Teologia narodu Sługi Bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego

Znamienną postacią w walce polskiego narodu z komunizmem jest Sługa Boży kardynał Stefan Wyszyński. Urodził się on 3 sierpnia 1901 roku w Zuzeli nad Bugiem. W 1920 roku zdał maturę w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku, a następnie kontynuował naukę w tamtejszym Wyższym Seminarium Duchownym. Świecenia prezbiteratu przyjął 3 sierpnia 1924 roku, zostając wikariuszem we wrocławskiej katedrze (Żaryn, 2015, s. 2). Sakrę biskupią przyjął w marcu 1946 roku, stając się ordynariuszem lubelskim oraz najmłodszym członkiem Episkopatu Polski. Warto zaznaczyć, że z zaprzestaniem działań wojennych, kardynał otworzył w 1945 roku Seminarium Wrocławskie. Starał się w swych działaniach pozostawać przede wszystkim pasterzem i ojcem (Jarra, 1957, s. 5). Mówił tak sam o sobie, gdy tłumy witały nowego prymasa:

„Nie jestem ci ja ani politykiem, ani dyplomata, ani działaczem, ani reformatorem. Jestem natomiast ojcem waszym duchowym i pasterzem” (Jarra, 1957, s. 6).

W swej posłudze poruszał zagadnienia, które zostały narzucone mu poprzez kontekst społeczny, w którym się znajdował. Ujmowanie przez niego kwestii narodu rozwijało się w zależności od sytuacji historycznej. Początkowo zajmował się samą ideą społeczności. Podejmował różne katolickie teorie społeczne: chrystianizm społeczny, „katolicyzm społeczny”, korporacjonizm, solidaryzm oraz personalizm). Po wybuchu II wojny światowej te ogólne problemy zeszły na dalszy plan, a prym zaczęła wieść problematyka wolności, ojczyzny oraz umacniania ducha narodu. Gdy Stefan Wyszyński został biskupem lubelskim, a później metropolitą gnieźnieńskim i warszawskim (2 listopada 1948), stając się jednocześnie Prymasem Polski, dominującym elementem jego teologii narodu stała się idea socjalna i patriotyczna (Bartnik, 1982, s. 5).

Ze względu na swoją działalność oraz wygłaszane treści, był od maja 1946 roku stale inwigilowany przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa. Spisywali oni jego publiczne wystąpienia, jak i mniej oficjalne rozmowy. Warto podać jako przykład dwa wpisy z tego okresu. Pierwszy utworzono 19 stycznia 1947 roku: „Ostrzegł księży przed angażowaniem się w wyborach. Zabronił kategorycznie kandydować do władz. Napiętnował tych księży, którzy współpracują z władzami. Tych, którzy będą wygłaszać kazania prorządowe, zawiesi w czynnościach”. Następny pochodzi z 23 lutego 1947 roku: „Mówił, że dość jest mordów” (Żaryn, 2015, s.6). Kardynał nie był obojętny na szkodliwy wpływ komunizmu na naród oraz na kroki ze strony Moskwy, których celem było podporządkowanie sobie Kościoła.

Komunizm a Kościół w Polsce

Władze komunistyczne dążyły do podporządkowania sobie całego społeczeństwa polskiego. Wymagało to zmniejszenia pozycji lub wręcz pozbycia się konkurencji, którą stanowiły inne instytucje polityczne, społeczne, czy religijne. Dlatego niezmiennie od 1944 roku starano się podporządkować sobie Kościół oraz zmniejszyć jego znaczenie. W społeczeństwie usuwano sferę sacrum, a w jej miejsce wprowadzono elementy ideologiczne. Chciano, by komunizm stał się świecką

religią, która miała przekształcać relacje społeczne i ludzką moralność. Celem komunistów było uzyskanie poparcia społecznego, by stworzyć ludową administrację państwową, zagospodarować kraj, walczyć z opozycją niepodległościową czy przystąpić do reformy rolnej (Noszczak, 2008, s. 38). Radykalne działania, mające na celu zniszczenie Kościoła, mogłyby zaszkodzić temu celowi, dlatego władza podejmowała się działań ukazujących ich pozornie pozytywny stosunek do Kościoła. W ramach tego zezwolili m. in. na reaktywację Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (sierpień 1944 r.), powrót religii do szkół (wrzesień 1944 r.), uwolnienie kościelnych majątków ziemskich z reformy rolnej (6 września 1944 r.), odtworzenie struktur diecezjalnych i parafii czy zezwolenie na wydawanie prasy katolickiej (Noszczak, 2008, s. 40). Jednak władza dążyła tym samym do oddzielenia sfery życia publicznego od religijnego. Władze komunistyczne, bazując na swoich założeniach ideologicznych, ustalały prawo w oparciu o propagandę, cenzurę oraz wbrew tradycji narodu. Uderzało to w większość narodową, którą w Polsce stanowiła katolicka część mieszkańców. Czyniono to w imię osiągnięcia rzekomej równości mniejszości, która według komunistów była przez większość uciskana. Efektem tego było marginalizowanie wpływu katolicyzmu na życie publiczne, pozbawienie Kościoła możliwości zakładania stowarzyszeń, prowadzenia działalności dobroczynnej oraz wydawniczej, ograniczono zaplecze materialne oraz stosowano zachęty do współpracy kapłanów z ateistycznym reżimem (Żaryn, 2005, s. 12). Opór z ich strony wiązał się z długotrwałymi aresztami. Komuniści szczególnie interesowali się „dobrowolną współpracą” z kurialistami, profesorami i dziekanami seminariów, uczelni (zwłaszcza KUL-u), członkami komisji Episkopatu Polski ale też byłymi kapłanami. Chciano przeciwstawiać poddających się propagandzie księży przeciwko biskupom, którzy przyjmowali postawy antykomunistyczne (Żaryn, 2005, s. 13). Miało to na celu usuwanie wpływów Kościoła i jego wewnętrzną dezorganizację. Władze komunistyczne wypowiedziały 12 września 1945 r. konkordat zawarty w lutym 1925 r.

12 listopada 1948 papież Pius XII mianował Stefana Wyszyńskiego arcybiskupem metropolitą warszawsko – gnieźnieńskim, czyli prymasem Polski. W tym czasie polityka wyznaniowa komunistów jeszcze bardziej się zaostrzyła.

PZPR, która powstała w tym czasie, postanowiła nabrać charakteru antykościelnego (Noszczak, 2008, s. 46). Obejmował on m. in. zamysł likwidacji szkół katolickich, wydziałów humanistycznych KUL-u, przygotowania do procesów duchowieństwa oraz zaostrzenie antykościelnej propagandy (Noszczak, 2008, s. 50). Kościół spotykał się z coraz to kolejnymi przeciwnościami, które nakładała na niego władza. Pojawiały się przepisy dotyczące prawa o stowarzyszeniach, przez co niektóre zrzeszenia religijne (niepojmowane w myśli prawa komunistycznego jako stowarzyszenia) musiały zostać przez Episkopat rozwiązane. Były to na przykład trzecie zakony, bractwa kościelne i pobożne związki. Stosunki Kościoła z władzą coraz bardziej się pogarszały. Coraz to kolejne uciski Kościoła wskazywały na silnie rozwinięty proces dążący do pozbawienia go wszelkich praw. Dlatego 14 kwietnia 1950 roku podpisano „Porozumienie” pomiędzy Episkopatem a rządem komunistycznym (Noszczak, 2008, s. 51). Jego głównym inicjatorem i „sprawcą od strony Episkopatu” był kardynał Stefan Wyszyński. W swych więziennych zapiskach wskazuje, że gdyby nie on to do podpisania tego porozumienia by nie doszło. Zrobił to wbrew woli pozostałych biskupów, a w ostatnim momencie, na kilka tygodni przed podpisaniem tego porozumienia, przeciwny temu stał się wcześniejszy zwolennik biskup Klepacz (Wyszyński 1982, s. 20). Jednak nie zraziło to Wyszyńskiego, który 29 listopada 1952 r. został przez papieża Piusa XII podniesiony do rangi kardynalskiej (Rysak, 2011, s. 10). Uważał, że porozumienie to jest konieczne, ponieważ „trzeba za każdą możliwą cenę zatrzymać ten proces duchowego wykrwawiania się, by można było wrócić do normalnego życia, niezbędnego tak do rozwoju Narodu jak i Kościoła, do życia zwyczajnego, o które tak w Polsce ciągle trudno” (Wyszyński 1982, s. 20). Kardynał tłumaczył, że Kościół nigdy nie skreślał możliwości zgody i pokoju tam, gdzie można było do niego dojść. Tekst „Porozumienia” zabezpieczał zachowanie podmiotowości Kościoła oraz „wzajemne bezpieczeństwo” we współżyciu (Wyszyński 1982, s. 22). Dlatego Episkopat nie mógł się na to nie zgodzić. Gdyby do „Porozumienia” nie doszło, pozycja Kościoła mogłaby stać się bardzo zagrożona, ponieważ rząd komunistyczny odrzucił Konkordat, nie akceptował Prawa Kanonicznego ani Konstytucji Kościoła. Prymas przyznawał, że w wielu wypadkach „Porozumienie” nie okazywało się skuteczne, jednak mogli się na nie powoływać i wiązało ono ręce władzy

komunistycznej, hamując postępujący proces niszczenia Kościoła Klepacz (Wyszyński 1982, s. 23). Rządowi zależało na dobrej opinii obywateli, dlatego nie mógł łamać postanowień porozumienia z Episkopatem. W przeciwnym wypadku jawił by się obywatelom jako „gwałciciel” przyjętych postanowień. „Porozumienie” stało się jedynym orężem w dłoni Episkopatu, by walczyć o prawa Kościoła. Jednakże dokument ten w oczach komunistów stanowił jedynie pewną formalność. Odczytać to można w słowach Bolesława Bieruta, który pisał do Józefa Stalina w maju 1950 r.: „Na bazie tego pożytecznego dla nas kompromisu będziemy rozwijać dalsze natarcie w celu ograniczenia wpływu Kościoła katolickiego w naszym kraju” (Noszczak, 2008, s. 52). Władza nie chciała dotrzymywać zawartych postanowień. „Porozumienie” traktowała jako przejściowy kompromis, który nie miał znaczenia i można było mimo niego ograniczać znaczenie Kościoła w kraju.

W czerwcu 1950 roku Episkopat zgłosił swój apel wobec stosowania przez ZSRR broni atomowej – tzw. Apel Sztokholmski (Noszczak, 2008, s. 52). Stało się to nowym powodem dla władzy do jeszcze bardziej restrykcyjnego traktowania Kościoła. Zaczęto usuwać księży z funkcji katechetów, zamykać domy zakonne oraz nasiliły się aresztowania księży (Dudek, 1995, s. 25). Zaczęto również przeprowadzać propagandowe procesy duchowieństwa. W sposób znaczący dotknięto szkolnictwa. Usuwano symbole religijne, lekcje religii, powstawały szkoły bezwyznaniowe oraz wprowadzano i rozwijano antyreligijną i antykościelną akcję wychowawczą (Konopka, 1997, s. 117). Moment, który najbardziej dotknął Episkopat, nastąpił w 1953 roku, kiedy to przeprowadzano procesy przeciwko księżom kurii krakowskiej, którym zarzucano działalność szpiegowską. Efektem tego były niesprawiedliwe wyroki. Znalazły się tam również trzy kary śmierci, które nie doszły do skutku. Do zdecydowanej reakcji biskupów skłonił ich wydany 9 lutego 1953 r. przez Radę Państwa dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych (Noszczak, 2008, s. 55). Gwarantował on władzy prawo do zmian personalnych i organizacyjnych w Kościele, co jednocześnie oznaczało utracenie jego niezależności.

„Non possumus!”

Komunistyczny zamach na niezależność instytucji Kościoła skłonił prymasa Stefana Wyszyńskiego do ostrzejszej i bardziej otwartej konfrontacji z władzą. W swych rozmowach z komunistami wskazywał na niezgodność ich poczynań wobec Kościoła z zasadami prawa kanonicznego, konstytucją oraz „Porozumieniem” z 1950 roku. Starania te jednak nie przyniosły efektu. Kościół wystosował oficjalną odpowiedź na hańbiące działania państwa. Był to memoriał prymasa Wyszyńskiego i sekretarza Episkopatu Polski bp. Zygmunta Choromańskiego do prezesa Rady Ministrów Bolesława Bieruta, napisany 8 maja 1953 roku (Bartoszewski, 2013). Znany jest on pod nazwą „Non possumus”. Episkopat w tym piśmie przedstawiał między innymi opisy prześladowań, którymi uciskano Kościół. Upomniano się w nim o wolność religijną i należne wiernym prawa. Biskupi, na czele z kardynałem Stefanem Wyszyńskim, pisali w nim: „Pójdziemy za głosem apostołskiego naszego powołania i kapłańskiego sumienia, idąc z wewnętrznym spokojem i świadomością, że do prześladowania nie daliśmy najmniejszego powodu, że cierpienie staje się naszym udziałem, nie za co innego, tylko za sprawę Chrystusa i Chrystusowego Kościoła. Rzeczy Bożych na ołtarzu cesarza składać nam nie wolno. Non possumus! (Nie możemy)” (Jarosiński, 2009). Memoriał ten został przekazany dla Bolesława Bieruta 21 maja 1953 r. przez kardynała Stefana Wyszyńskiego. Prymas Wyszyński całkowicie popierał to podejście. Wskazywał na nie podczas swoich homilii. Warto uwagi jest kazanie wygłoszone podczas procesji Bożego Ciała w Warszawie: „Należy oddać co jest Cezara Cezarowi, a co Bożego Bogu. A gdy Cezar siada na ołtarzu, to mówimy krótko: nie wolno!” (Stawarz, 2014, s. 22). Jednak mimo tego, rząd komunistyczny nie ustąpił w uciskach (Marecki, Musiał, Warszawa 2007, s. 11).

Internowanie prymasa

25 września 1953 roku po godz. 21:30, gdy prymas wrócił z kościoła św. Anny, do pałacu arcybiskupów warszawskich przy ul. Miodowej przybyli funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa. W nocy aresztowali prymasa, umieszczając go w Rywałdzie, w klasztorze Ojców Kapucynów (Wyszyński, 1982, s. 14). Miejsce więzienia prymasa zmieniano kilkakrotnie, szukając miejsca stałego internowania.

Kardynał mieszkał w warunkach izolacji, był inwigilowany i podsłuchiwany. Pomimo starań komunistycznego rządu, by prymas Wyszyński się ugiął, on nie zaprzestał walki o wolność narodu i Kościoła. Owocem jego więzienia są jego osobiste, codzienne zapiski, które są dokumentem bogatego życia duchowego i osobistej heroiczności Prymasa Tysiąclecia. Podczas swojej niewoli, w klasztorze sióstr nazaretanek w Komańczy stworzył tekst Jasnogórskich Ślubów Narodu oraz napisał program Wielkiej Nowenny, którą obchodzono przed Millenium Chrztu Polski (Żaczek, 2009, s. 5). Więziony był do 28 października 1956 r., kiedy to nastąpił kres stalinowskiego terroru. Nowe kierownictwo partii szukało porozumienia i nalegało na powrót prymasa do Warszawy. Wyszyński nie odmówił, jednocześnie żądając naprawienia krzywd wyrządzonych Kościołowi. Postawił również warunek, by decyzje o obsadzaniu stanowisk kościelnych miały należeć do biskupów oraz by wszyscy ordynariusze mogli wrócić do swoich diecezji. Prymas zażądał, by władze nie miały prawa kontrolować seminariów duchownych oraz by Kościół miał swobodne prawo do katechizacji i wydawania katolickiej prasy (Żaczek, 2009, s. 5).

Po uwolnieniu

W liście pasterskim prymasa po jego powrocie z więzienia, wskazał wiernym, że droga, którą przeszedł Kościół, podczas internowania Wyszyńskiego, był trudny i bolesny. Jednak naród dzięki swej cierpliwości, przebrnął przez te przeciwności (Wyszyński, 1974, s. 259). Dalej w swym liście prymas wskazywał cechy, dzięki którym możliwe stało się poszukiwanie prawdy i wolności: „Raz jeszcze okazała się wysoka kultura duchowa Narodu, bohaterska miłość prawdy i wolności, łaknienie wyższej sprawiedliwości i chrześcijańskiej czci dla człowieka” (Wyszyński, 1974, s. 259). Stefan Wyszyński ukazał, że ideologia komunistyczna dążyła do zniszczenia kultury duchowej, prawdy, wolności oraz sprawiedliwości. Jednakże uwolnienie prymasa i polepszenie stosunków Kościoła z państwem nie wpłynęły znacząco na poczucie wolności narodu. Konieczne było podejmowanie kolejnych działań. Episkopat reagował na politykę komunistyczną, która opierała się na masowych aresztowaniach i brutalnych pobiciach (Rysak, 2011, s. 13). Kardynał Wyszyński wysłał m.in. list do Edwarda Gierka, w którym w sposób krytyczny oceniał politykę

partii, wskazywał na odpowiedzialność władz i wstawiał się za strajkującymi robotnikami. Wielokrotnie i głośno potępiał działania rządu, np. krytykując bicie przez milicję młodzieży akademickiej w 1968 r., czy ataki na robotników wybrzeża w 1970 roku. W swojej homilii w maju 1977 roku prymas wskazywał na konieczność szanowania przez państwo praw obywatelskich (Rysak, 2011, s. 13). 17 i 26 sierpnia 1980 roku w swych kazaniach odnosił się do strajków na Wybrzeżu. 10 listopada tego roku spotkał się z Lechem Wałęsą i innymi przywódcami NSZZ „Solidarność”. Pomimo słabego stanu zdrowia osobiście zaangażował się utworzenie „Solidarności” Rolników Indywidualnych. 28 maja 1981 roku prymas zmarł po długotrwałej chorobie nowotworowej. Pochowano go w kaplicy archikatedralnej św. Jana na warszawskiej starówce (Rysak, 2011, s. 11).

Wnioski

Osoba Sługi Bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego jest jednym z fundamentów niepodległej Polski. To on swoimi działaniami, poświęceniem, odwagą, cierpliwością i heroizmem, wniósł ogromny wkład w budowanie wolnej Polski. Wolność ta wychodziła daleko poza sferę polityczną. Prymas budował w ludziach tożsamość narodową, nieustannie dając nadzieję i stanowiąc, nawet pomimo swej nieobecności, wsparcie dla narodu, który „w jego intencji szeptał paciorki” (Wyszyński, 1974, s. 259).

W sposób krytyczny oceniał działania władz komunistycznych, nie bojąc się przy tym konsekwencji, które go mogły spotkać i których faktycznie doświadczył. W okresie internowania odnajdywał cel, który umożliwiał wolność narodu. Odczytać to można w jego zapiskach z 25 września 1956 r., w trzecią rocznicę jego aresztowania: „Omnia bene fecisti... Po trzech latach mego więzienia ten wniosek uważam za ostateczny. Nigdy nie wyrzekłbym się trzech lat i takich trzech lat z curriculum mego życia ... jednak lepiej, że upłynęły one w więzieniu, niżby miały upłynąć na Miodowej. Lepiej dla chwały Bożej, dla pozycji Kościoła Powszechnego na świecie – jako stróża prawdy i wolności sumień; lepiej dla Kościoła w Polsce i lepiej dla pozycji mojego Narodu; lepiej dla moich diecezji i dla wzmocnienia postawy duchowieństwa. A już na pewno lepiej dla dobra mej duszy. Ten wniosek zamykam dziś, w godzinie mego aresztowania, swoim Te Deum i Magnificat”

(Wyszyński, 1982, s. 250).

Prymas Tysiąclecia Stefan Wyszyński stanowił ówczesnie i dziś wzór męstwa i walki z systemem komunistycznym. Całe jego życie, słowa, postawy i czyny świadczyły o jego ocenie komunizmu, która była krytyczna. W swej mądrości dążył do zapewnienia jak największej autonomii Kościołowi i zabezpieczenia jego pozycji, czego efektem było „Porozumienie” z 1950 r. Pomimo ówczesnego niezrozumienia wśród duchowieństwa i Stolicy Apostolskiej, niejednokrotnie przyniosło ono Kościołowi stabilność.

Kardynał Wyszyński zajmował się misją walki o wolność Kościoła i narodu do końca swojego życia, nie schodząc „ze sceny” nawet po przekroczeniu wieku 75 lat. Stefan Wyszyński jest dziś wzorem patrioty oraz całkowitego umiłowania ojczyzny. Godną naśladowania postawę Prymasa Tysiąclecia warto streścić jego własnymi słowami: „Ja, jako Prymas Polski, odpowiadam za Kościół, czyli za całe ochrzczone społeczeństwo. Historia obdarzyła mnie rolą interreksa, chociaż nie pragnę takich przywilejów i zaszczytów. Jednak, gdybym wiedział, że dla ratowania narodu polskiego należałoby pójść na kolana do KC, to poszedłbym. Nie jest bowiem istotna moja osoba, a byt i przetrwanie narodu” (Bączek, Kukołowicz, 2011, s. 103). Znamienne jest to, że 19 grudnia 2017 r., papież Franciszek podpisał dekret o heroicznosci cnót Prymasa Tysiąclecia, w którym uwzględnia się jego cnoty teologalne (wiarę, nadzieję i miłość), kardynalne (roztropność, sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie) oraz moralne (czystość, ubóstwo, posłuszeństwo i pokora) (KAI, 2017, s. 12). Nazywany jest od tej pory Czcigodnym Sługą Boży, co wskazuje na to, że do beatyfikowania Stefana Wyszyńskiego potrzebne jest tylko uznanie cudu za jego wstawiennictwem.

Bibliografia

1. Bartnik C., 1982, Chrześcijańska nauka o narodzie według prymasa Stefana Wyszyńskiego, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 5.
2. Bartoszewski G., Zamach na wolność prymasa,(w): Niedziela, Red. , Kuria Metropolitarna w Częstochowie, 38, Częstochowa 2013, s. 14.
3. Bączek P., Kukołowicz R., 2011, W cieniu Prymasa Tysiąclecia: z profesorem

- Romualdem Kukołowiczem rozmawia Piotr Bączek, Warszawa, s. 103.
4. Dudek A., 1995, Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970, Wydawnictwo PiT, Kraków, s. 25.
 5. Jarośniński M., „Non possumus”, <http://dzieje.pl/aktualnosc/non-possumus> [dostęp online 08.02.2018].
 6. Jarra E., 1957, Kardynał Wyszyński. Prymas – socjolog, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas” w Londynie, Londyn, s. 5-6.
 7. Katolicka Agencja Informacyjna, Papież Franciszek ogłosił heroiczną Wyszyńskiego, <http://niedziela.pl/arttykul/134686/nd/Papiez-Franciszek-oglosil-heroicznosc> [dostęp online 08.02.2018].
 8. Katechizm Kościoła Katolickiego, 2015, Pallotinum, nr. 2425.
 9. Konopka H., 1997, Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961), Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku, Białystok, s. 58.
 10. Żaczek T., 2009, Aresztowanie kardynała Stefana Wyszyńskiego – okoliczności i skutki, Łowickie Centrum Kształcenia Ustawicznego Województwa Łódzkiego w Łowiczu, Rzeszów, s. 5.
 11. Marecki J., Musiał F., 2007, Wprowadzenie, w: Niezlomni. Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich, Red. Marecki J., Musiał F., Warszawa-Kraków 2007, s. 5-45.
 12. Noszczak B., 2008, Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego, Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa, s. 38-55.
 13. Pius XI, Encyklika Divini Redemptoris. O bezbożnym komunizmie, http://www.parafiawilanow.pl/biblioteka/pius_xi_divini_redemptoris.pdf [dostęp online 06.02.2018].
 14. Rysak L., 2011, Prymas Tysiąclecia, w: Prymas Wyszyński. Mąż stanu i kardynał, Katowice, Red. Dziurok A., s. 10-13.
 15. Stawarz P., 2014, Relacje państwo – Kościół w czasach stalinizmu (1948-1953) w świetle publikacji „Tygodnika Powszechnego” i „Trybuny Ludu”, (w): Studia i szkice z dziejów Polski i powszechnych od starożytności do końca XX wieku,

- Red. Anusiak Z., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 139-159.
16. Wichrowski L., 2009, Historia Komunizmu w Polsce. Zdrada i zbrodnia. Wierni wrogom przeciwko narodowi państwu Polskiemu, New Jersey, s. 1.
 17. Wyszyński S., 1974, Słowo prymasa do duchowieństwa i ludu Bożego po powrocie z więzienia do stolicy, Editions du Dialogue, Paryż, s. 259-260.
 18. Wyszyński S., 1982, Zapiski więzienne, Editions du Dialogue, Paryż, s. 14-250.
 19. Żaryn J., 2015, Kardynał Stefan Wyszyński, Prymas Tysiąclecia (1901 – 1981), (w): Red. Szuta I., Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Kraków, s. 1-25.
 20. Żaryn J., 2005, Kościół katolicki w PRL: wybrane zagadnienia, hipotezy, prowokacje, (w): Pamięć i Sprawiedliwość 4, 7, Red. Dudek A., Muzeum Historii Polski, s. 11-34.
 21. Żenczykowski T., 1983, Dwa komitety 1920, 1944. Polska w planach Lenina i Stalina. Szkic historyczny, Spotkania, Paryż, s. 9-116.

Streszczenie

Celem pracy jest ukazanie stosunku kardynała Stefana Wyszyńskiego do systemu komunistycznego w Polsce. Praca opiera się na metodzie analitycznej tekstów źródłowych oraz opracowań dotyczących osoby Stefana Wyszyńskiego oraz systemu komunistycznego. Poruszona została tematyka samej ideologii oraz historii wprowadzania komunizmu w Polsce. Ukazane są skutki jego wpływu na społeczeństwo, zwłaszcza zaś wyszczególniona jest relacja systemu do Kościoła. Ukazana jest tu walka, którą toczył Episkopat Polski wraz z kardynałem Stefanem Wyszyńskim na czele i efekty, które udawało się osiągać. Praca ukazuje, jak istotny wpływ miał Stefan Wyszyński, którego słusznie tytułuje się mianem Prymasa Tysiąclecia.

Summary

Aim of this article is to show the relation of Cardinal Stefan Wyszyński to the Communist regime in Poland. This work is based on the analytical methods of source texts and studies about Stefan Wyszyński and the communist system. This

work is raising a subject of the ideology and the history of introducing Communism in Poland. Shown are the effects of its impact on society, especially relationship to the Church. It shows the struggle that the Polish Episcopate, along with Cardinal Stefan Wyszyński, led at the forefront and the effects that he managed to achieve. The work shows how important was the influence of Stefan Wyszyński, who rightly is calling by title of Primate of the Millennium.

Tomasz Kobylak

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława
Markiewicza w Jarosławiu

Koło Naukowe „Polish your English”

Opiekun naukowy: dr Anna Ciechanowska

ON SELECTED METAPHORICAL EXTENSIONS OF THE LEXEME BRASS FROM A COGNITIVE PERSPECTIVE

ANALIZA WYBRANYCH ZMIAN SEMANTYCZNYCH RZECZOWNIKA
BRASS W UJĘCIU KOGNITYWNYM

Introduction

Much ink has been spilled on the difficult task of defining *metaphor*, which is conditioned by the fact that the concept tends to be understood in different ways, depending on an individual analyst. The roots of the first documented research on metaphor date back to antiquity, and they are associated with the classical understanding of the concept which originated in the works of Aristotle (339 BCE, 1995). Hence, it is Aristotle's theory on metaphor which paved the way for further studies on the subject, and his way of understanding the concept dominated the linguistic scene until the beginning of the 20th century. Nevertheless, it was the advent of cognitive linguistics in the 1970s and 1980s, which was not merely the reason why metaphor ceased to be viewed in terms of textual decoration used for artistic and rhetorical purposes, but it also led to the accelerated interest in the study of – *inter alia* – metaphor and metonymy, with Lakoff and Johnson (1980) and Lakoff and Turner (1989) being the authors of one of the first works shedding new light on this concept. In fact, Lakoff and Johnson (1980) assert that: “Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature.” In present-day linguistic practice, among

scholars whose main area of interest is the concept of metaphor perceived from different perspectives, one finds not merely Lakoff and Johnson (1980) and Lakoff and Turner (1989), but also Lewandowska-Tomaszczyk (1992, p. 229-250.), Kleparski (1996, p. 41-91; 1990) and Cameron and Low (1999, p. 77-96).

The decision of choosing lexical items related to the conceptual microcategory **METALS** in the analysis below is conditioned by the fact that, although we realise that it is by no means possible to live without the use of these materials, the majority of people give little attention to the variety and complexity of metals, their significant role in our everyday life and – what is crucial in the following paper – in our language. What is intriguing, as a result of recent scientific research, engineers were able to develop ‘smart’ metals and ‘memory’ alloys that may, for example, change their shape. Even the terminology used with reference to metals seems to point to a certain relationship that exists between human beings and these inanimate objects. Nevertheless, metals are not merely a physical part of our society which is visible in their everyday application, but we may also observe their influence on our language which is visible in a vast number of metaphors which derive from the names of these materials. For example, the noun *golden boy* or *golden girl* are currently used in English in the sense ‘a successful and popular person’, *iron lady* is employed as a nickname often used to describe female heads of government around the world, meaning ‘strong-willed woman’ (Most famously used of the Prime Minister of the United Kingdom (1979 to 1990) Margaret Thatcher) and *steel band* serves to convey the sense ‘a band of people who play music on special metal drums.’

Obviously, the connection that holds between us and the world of metals is less noticeable than the bond that exists between human beings and animals, which is clearly portrayed by means of *The Great Chain of Beings Metaphor (GCB)*, discussed in Krzeszowski (1997), Lakoff and Turner (1989) and Kiełtyka (2005), and illustrated by means of the following figure:

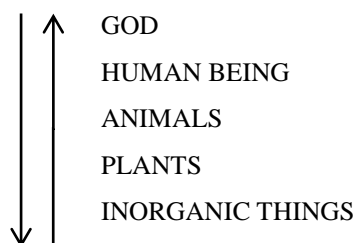

Figure 1. The Great Chain of Beings Metaphor

Below, an attempt will be made to analyse selected meanings of the lexeme *brass* which is primarily linked to the conceptual macrocategory **METALS**. We shall restrict our attention, however, to those lexical items which are used in the senses which have become linked to the conceptual macrocategory **HUMAN BEINGS** as a result of the mechanism of metaphorisation, that is *top brass*, *brass-face* and *brass nail*. The methodological framework used for the analysis in the following paper is based on the theoretical and methodological frameworks of the cognitive approach relying on the achievements of such researchers as, for example, Kleparski (1996, pp. 41-91, 1997), Kiełtyka and Kleparski (2005a, p. 76-87; 2005b, p. 22-41; 2007, p. 88-99) and Lewandowska-Tomaszczyk (1996, 1998).

Method and research procedure

Cognitive linguistics is one of the most productive frameworks which allow linguists to formulate evidence in favour of the view that metaphor is by no means a rhetorical device, but rather a central mechanism in language and language analysis.

The Conceptual Metaphor Theory developed by Lakoff and Johnson (1980) and Lakoff and Turner (1989) holds that metaphor involves systematic directional linking between two conceptual domains (CDs), labelled as the *source* and the *target domains*, and hence the analysis of meanings is formulated in terms of entrenched conceptual relationships. According to Kleparski (1997), CD is understood as: “[...] an open set of attributive values with respect to which semantic structures associated with lexical categories are defined and compared.” The concept of *source domain* is defined by Kövecses (2002) as the one that consists of a set of concrete, more physical, literal entities, attributes, processes and relationships, and it is this domain from which we draw metaphorical expressions to understand the target domain

in terms of the source domain. The *target domain*, on the other hand, is more abstract and subjective, and it is the reason why it takes its structure from the source domain. It must be stressed, however, that the role of systematic cross-domain mappings is not to compare two domains and to identify similarities, but it is rather restricted to highlighting and hiding certain aspects of a given concept, which has come to be labeled as *the principle of metaphorical highlighting and hiding* (Lakoff and Johnson, 1980).

Among the examples of CDs developed by Kleparski (1997) and adopted for the analytical part of the present paper, one finds such domains as, for example, **DOMAIN OF ACTIVITY [...]**, **DOMAIN OF CHARACTER [...]** or **DOMAIN OF PHYSICAL CHARACTERISTICS AND APPEARANCE [...]**. Kleparski (1997) emphasises that CDs display a certain degree of universality and may be applied in the analysis of a number of different categories, such as, for example, **DOMAIN OF CHARACTER [...]**. Nevertheless, there exists a group of CDs which tend to be category-specific, such as, for example, [...], **DOMAIN OF COLOUR [...]** and **DOMAIN OF MILITARY RANK [...]**, which may be considered to be less universal in nature.

The aforementioned concept of cross-domain mapping involves the mechanism of highlighting and hiding of selected attributive values which – as pointed out by Kleparski (1997) and Kiełtyka and Kleparski (2005a, p. 76-87; 2005b, p. 22-41) – fall into two categories, that is those that are conceptually simple, for example, (METAL) or (YELLOW), and those locations that are characterized by internal conceptual complexity, for example, (ONE THAT ‘PERFORMS SEXUAL ACTS’). Attributive values differ from each other in their axiological charge, since among them one finds *negatively charged values*, *positively marked values* and *neutral values* (Kleparski 1997). An illustrative example of a value with clearly felt negative load is (IMMORAL), while (PRECIOUS) is definitely positively tinted. (YELLOW), on the other hand, may be considered to be a neutral value since it is in no way evaluatively loaded.

Another concept which plays a significant role in the framework is *categorization* since the act of categorisation is considered to be one of the basic human cognitive activities, as pointed out by, among others, Croft and Cruse (2004)

and Lakoff (1987). Categorisation is understood here as the process that allows us to recognise and understand various concepts by means of: “[...] apprehension of some individual entity, some particular of experience, as an instance of something conceived more abstractly that also encompasses other actual and potential instantiations. These concepts are classified into categories based on commonalities and usually for certain purpose” (Croft and Cruse, 2004). Among different conceptual categories, one finds, for example, **HUMAN BEINGS** and **INANIMATE OBJECTS**, which are termed *macrocategories*, while **ALLOYS** and **METALS** are labelled as *microcategories* due to their quantitative smaller capacity.

Research results

In the course of the history of the English language, the lexeme *brass* developed a number of senses. To begin with, as pointed out by the editors of the *Oxford English Dictionary* (henceforth: the *OED*), the noun corresponds to Old English *bræs*, and it is also related to Old Swedish *brasa*, Danish *brase* and Old Norse *bras*. According to the dictionary, *brass* entered the English lexicon at the beginning of the 11th century and it was originally used in the sense ‘the general name for all alloys of copper with tin or zinc (and occasionally other base metals)’ (1000>1755) (In the following thesis, we shall use the convention of putting the first and the last documented *OED* date of use of a given sense in brackets). Our account of this historically primary sense involves positing an entrenchment link to the attributive path of **DOMAIN OF OBJECTS [...]**, with the conceptually neutral value (INANIMATE) brought to the fore, as well as the mechanism of foregrounding of the location (ALLOY), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF MATERIAL [...]**, coupled with the actuation of the value (COPPER)^(TIN)^(ZINC). The following quotation taken from the *OED* illustrates the discussed sense of *brass*:

c 1000 Aes, bræs oððe ar.

1623 O, could he but have drawne his Wi in Brasse. (Throughout this work, we adopt the following notational convention: a continuous temporal presence of a given sense is marked with a bidirectional arrow. The earliest recorded printed use of a word,

as shown in the *OED*, provides an index of the date at which the word appeared in the language)

According to the *OED*, in the course of its semantic evolution, the noun *brass* altered its meaning and started to be applied in a different sense defined as ‘a yellow-coloured alloy of copper and zinc, usually containing about a third of its weight of zinc’. The discussed sense is still in use in modern English, as documented by *Merriam Webster* and *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*.

This modern sense of *brass* may be accounted for in terms of an entrenchment link to the attributive path of **DOMAIN OF OBJECTS [...]**, with the value (INANIMATE) brought to the fore, activated by the highlighting of the conceptual element (ALLOY), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF MATERIAL [...]**, coupled with the actuation of the conceptual location (YELLOW), presupposed by the attributive paths of **DOMAIN OF COLOUR [...]**. This novel sense of *brass* emerges from the following quotation taken from the *OED*:
The OE. *bræs* was, usually at least, an alloy of copper and tin (= bronze); in much later times the alloy of copper and zinc came gradually into general use, and became the ordinary ‘brass’ of England; though in reference to ancient times, and esp. to the nations of antiquity, ‘brass’ still meant the older alloy.

In the course of its history, by the process of metaphorical transfer, the noun *brass* developed several figurative senses related to the conceptual categories **FEATURES OF CHARACTER**, **METALS**, **PARTS OF TOOLS**, **VESSELS**, **MUSICAL INSTRUMENTS** and **FORMS OF PAYMENT**. However, the main focus shall be placed here on the possible scope of alterations related to the conceptual macrocategory **HUMAN BEINGS**.

To start with, according to the *OED*, at the outset of the 19th century, the noun *brass* developed the human-specific sense defined as ‘senior officers in the armed forces (in allusion to their brass or gold insignia)’ (1899>1959). Our account of this novel sense of the noun involves positing an entrenchment link to the attributive path of **DOMAIN OF SPECIES [...]** and the actuation of the attributive value (HUMAN BEING), attended by the activation of the attributive location (SOLDIER), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF PROFESSIONS [...]**. At the same time, we may argue for the foregrounding of the attributive value (ONE THAT ‘HOLDS A MILITARY RANK’), presupposed by the attributive path

of **DOMAIN OF CHARACTERISTICS** [...], coupled with the actuation of the element (SENIOR), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF RANKS** [...]. Finally, one may speak of the mechanism of highlighting of the attributive elements (INSIGNIA) and (BRASS)^(GOLD) that may be viewed to form a part of the attributive paths of **DOMAIN OF SYMBOLS** [...] and **DOMAIN OF METALS** [...], respectively. The discussed transferred sense emerges from the following quotations taken from the *OED*:

1899 It was not a big brass general that came; But a man in khaki kit.

1959 The general was unaware of his faux pas. The assembled brass thought for a while.

As far as other historical meanings related to the macrocategory **HUMAN BEINGS** are concerned, the *OED* material informs us that the complex lexical item *brass-face* appeared in the English lexicon in the 17th century and that it started to be applied metaphorically to ‘an impudent person.’ In terms of the analytical apparatus adapted here, the construal of this human-specific novel use of *brass* involves positing entrenchment links to the attributive paths of **DOMAIN OF SPECIES** [...] and **DOMAIN OF FEATURES OF CHARACTER** [...], and the foregrounding of the location (HUMAN BEING) and a negatively loaded value (RUDE)^(NOT SHOWING RESPECT), respectively. This metaphorical, somewhat pejoratively tinted sense of *brass-face* emerges from the following *OED* material:

1647 ‘An impudent fellow, a *Brasse-face, yet of good understanding.’

1922 Seeing as he hung back I up to him bold as brass.

As the *OED* informs us, towards the middle of the 20th century the lexical item *brass nail* entered the English lexicon. However, the editors of the dictionary do not provide a definition of the sense of the lexical item in question, but merely a quotation which documents the use of *brass nail*:

1952 If Mr. Willis thought she was a brass, he had got another think coming. If you looked at those brown eyes you could see she was innocent as a baby.

1958 His old woman who was a brass on the game.

The quotation documented in the *OED* allows us to conjecture that *brass nail* was used in the sense ‘a prostitute’, the sense which is also confirmed

by *The Dictionary of Contemporary Slang (DCS)*, but this particular sense is related to the noun *brass*. What is important is the fact that the editors of the *DCS* emphasise that this novel human-specific sense derived from the form *brass nail*, and they point out that the analysed noun was used by the working class as a rhyming slang for *tail* in its sexual sense. Our cognitively couched account of the rise of the novel human-specific sense involves the highlighting of the conceptually central value (HUMAN BEING), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF SPECIES [...]**, as well as the foregrounding of the location (FEMALE), presupposed by the attributive path of **DOMAIN OF SEX [...]**. At the same time, one may postulate the activation of the value (IMMORAL), presupposed by the attributive path of **DOMAIN OF MORALITY [...]**, attended by the foregrounding of the element (ONE WHO 'PERFORMS SEXUAL ACTS'), presupposed by the attributive path of **DOMAIN OF BEHAVIOUR AND ACTIVITY [...]**, coupled with the actuation of the conceptually peripheral attributive element (FOR MONEY), specifiable for the attributive path of **DOMAIN OF PURPOSE [...]**.

Conclusions

All in all, the mechanism of metaphorical transfer, as a result of which a sense of a noun historically primarily related to the categories **METALS** or **ALLOYS** changes and starts to be used in reference with **HUMAN BEINGS**, is highly productive in English. Among other similar cases of such nouns one finds *nickel nurser* used in the sense 'a miser', *copper* which conveys the sense 'a police officer', as well as *gold-digger*, the meaning of which is 'a woman who marries for the sake of financial gain' and *gold-brick* employed in the sense 'a lazy person or a shirker'. On the basis of the foregoing analysis, it is difficult to formulate any tendencies regarding the nature of semantic changes affecting the vocabulary related to the categories **METALS** and **ALLOYS**, since the material analyzed was highly limited. All the observations outlined in the foregoing notwithstanding, we are fully aware of the fact that our analysis has left many questions unanswered, and it remains to be hoped that the analyses undertaken in the future will provide more answers to more questions and problems.

Bibliography

1. Aristotle. 339 BCE [1995]. *Selections*. Indianapolis: Hackett Publishing.
2. Cameron, L. and G. Low. 1999. "Metaphor." In *Language Teaching* 32, pp. 77-96.
3. Croft, W.A. and D.A. Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Kiełtyka, R. 2005. "The axiological-cognitive analysis of the evaluative developments in the domain of EQUIDAE: A pilot study." In *Studia Anglica Resoviensia* 3(25), pp. 59-75.
5. Kiełtyka, R. and G.A. Kleparski 2007. "On Indo-European nature of non-Indo-European metaphor: The case of Chinese zoosemy." In G.A. Kleparski (ed.) *Studia Anglica Resoviensia* 4, pp. 88-99.
6. Kiełtyka, R. and G.A. Kleparski. 2005a. "The scope of English zoosemy: the case of DOMESTICATED ANIMALS." In *Studia Anglica Resoviensia* 3, pp. 76-87.
7. Kiełtyka, R. and G.A. Kleparski. 2005b. "The ups and downs of the Great Chain of Being: The case of canine zoosemy in the history of English." In *SKASE* 2, pp. 22-41.
8. Kleparski, G.A. 1990. *Semantic Change in English: A Study of Evaluative Developments in the Domain of HUMANS*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
9. Kleparski, G.A. 1996. "Semantic change in onomasiological perspective." In G. Persson M. Ryden (eds.) *Male and Female Terms in English*. Umeå: Acta Universitatis Umensis, pp. 41-91.
10. Kleparski, G.A. 1997. *Theory and Practice of Historical Semantics: The Case of Middle English and Early Modern English Synonyms of GIRL/YOUNG WOMAN*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
11. Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
12. Krzeszowski, T.P. 1997. *Angels and Devils in Hell. Elements of Axiology in Semantics*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.

13. Lakoff, G. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago University Press.
14. Lakoff, G. and M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
15. Lakoff, G. and M. Turner. 1989. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
16. Lewandowska-Tomaszczyk, B. (ed.) 1998. *Lexical Semantics, Cognition and Philosophy*. Łódź: Łódź University Press.
17. Lewandowska-Tomaszczyk, B. 1992. "Cognitive and interactional conditioning of semantic change." In G. Kellermann and M.D. Morissey (eds.) *Diachrony within Synchrony: Language History and Cognition, Papers from the International Symposium at the University of Duisburg, 26-28 March 1990*. Frankfurt, Berlin, New York, Paris, Wien: Peter Lang, pp. 229-250.
18. Lewandowska-Tomaszczyk, B. 1996. *Depth of Negation – A Cognitive-Semantic Study*. Łódź: Łódź University Press.
19. Merriam-Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/>
20. The Oxford English Dictionary (version 4.0.0.2). Oxford University Press. (OED)
21. The Oxford Learner's Dictionaries. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
22. Thorne, T. 2014. *Dictionary of the Contemporary Slang* (3rd edition). London: Bloomsbury Publishing. (DCS)

Summary

The aim of the following article is to analyse the possible scope of sense alterations of the lexical item *brass*. A particular emphasis is put on the analysis of these novel, metaphorical senses of the noun which are related to the conceptual macrocategory **HUMAN BEINGS**. In the conducted study, such theories as *The Cognitive Theory of Metaphor* and *The Great Chain of Beings Metaphor* have been used in order to show which CDs and conceptual elements play the most significant role in the mechanism of semantic change that affect the category **METALS** and **ALLOYS**. In the history of English, the noun *brass* has changed

its meaning and, as a result, started to be used in a number of novel human-specific senses which may be categorised as being either positively loaded, as in the case of *brass* employed in the sense ‘a senior officer’, or negatively tinted, as in the case of the lexical item *brass nail* used in the sense ‘a prostitute’. This paper is an attempt to shed some light on the nature of semantic changes which affect the categories **METALS** and **ALLOYS**, as a result of which various novel, human-specific senses were coined, contributing to the richness of the English lexicon.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza wybranych zmian semantycznych, które zaszły w pewnych momentach w historii rzeczownika *brass*. Analizie poddane zostaną te znaczenia, które wyewoluowały w wyniku mechanizmu metaforyzacji, w rezultacie odnosząc się do makrokategorii **CZŁOWIEK**. Badania wybranych znaczeń będą opierać się na takich teoriach, jak *Kognitywna Teoria Metafory* czy *Wielki Łańcuch Bytu*. W historii języka angielskiego rzeczownik *brass* był i jest używany w odniesieniu do człowieka w aksjologicznie pozytywnym znaczeniu, jak na przykład ‘oficer wyższy rangą’, lub w znaczeniu nacechowanym negatywnie, jak w przypadku jednostki leksykalnej *brass nail*, używanej w znaczeniu ‘ prostytutka’. Jednym z celów tej publikacji jest określenie, jakie domeny i elementy poznawcze odgrywają kluczową rolę w przypadku tychże zmian. Zaproponowana analiza stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań, ponieważ zmiany semantyczne związane z kategoriami **METALE** i **STOPY METALI** są zjawiskiem powszechnym, czego wynikiem są liczne nowopowstałe znaczenia, które związane są z makrokategorią **CZŁOWIEK**.

Adam Piekarowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Filozoficzne

Opiekun naukowy: Ks. dr Zdzisław Kieliszek

AKTUALNOŚĆ KONCEPCJI LUDZKIEJ CIELESNOŚCI W NAUCE JANA PAWŁA II

TOPICALITY OF HUMAN CORPOREALITY CONCEPTION IN TEACHING
OF JOHN PAUL II

Wstęp

Dlaczego Jan Paweł, jeszcze jako Karol Wojtyła, zajął się tematem cielesności człowieka i uczynił to w tak szczególny sposób? Na to pytanie sam odpowiada w książce „Przekroczyć próg nadziei”. Tak w niej pisze: „To powołanie do miłości jest oczywiście najbardziej podstawowym elementem kontaktu z młodzieżą. Zdałem sobie z tego sprawę bardzo szybko jako młody kapłan. Czułem jakby wewnętrzne przynaglenie w tym kierunku. Trzeba młodych przygotować do małżeństwa, trzeba ich uczyć miłości”(*Jan Paweł, 1994, s.119*).

Podczas całego pontyfikatu Jan Paweł II wygłosił ponad 130 katechez dotyczących miłości ludzkiej w „Planie Bożym”(jak sam to nazywał). Ten cykl nauk, rozważań i katechez nazwano „Teologią ciała”. Jan Paweł II poruszał wszelkie aspekty życia człowieka, ludzkiej cielesności i duchowości, seksualności i moralności. Zawsze podkreślał nierozzerwalność, jedność i ważność tego, co widzialne i niewidzialne w człowieku. Podkreślał również często zagrożenia współczesnego świata, wymierzone w życie człowieka, rodzinę, małżeństwo. Wyjaśniał też, dlaczego człowiek jest bytem cielesnym i co to znaczy, że został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Doniosłe znaczenie płci, zróżnicowane przez Stwórcę, który błogosławił mężczyźnie i kobiecie, mówiąc aby się rozmnażali,

zajmuje centralne miejsce w nauce Jana Pawła II. Wzywał ponadto do tego, aby nie deptać fundamentalnego prawa do życia każdego człowieka. Pojęciem „cywilizacji śmierci”, względnie „kultury śmierci”, określał wszystko, co się tyczy niszczenia małżeństwa i rodziny, aborcji, eutanazji, gwałtu, niszczenia i poniżania drugiego człowieka. Wzywał do zaangażowania się po stronie „cywilizacji miłości”, do przeciwstawienia się złu, do przeciwstawienia się „cywilizacji śmierci”.

Jan Paweł II przeżył wojnę i dwa totalitaryzmy: nazizm i komunizm. Papież poznał osobiście, na czym polegała „kultura śmierci” w zbrodniczych systemach politycznych. Tam człowiek był narzędziem, a ludzką cielesność traktowano przedmiotowo. Wszystko, czego Wojtyła doświadczył w życiu, jak też to, co wyniósł z lektury Pisma Świętego oraz z poznania żywotów świętych, dało mu zdolność doskonałego diagnozowania i definiowania „dobra” i „zła”. Zło, które określał jako „cywilizację śmierci”, jest często obecnie bardziej wyrafinowane i ukryte niż zło obu totalitaryzmów. Występuje paradoksalnie także pod pozorami tzw. dobra. Często również nazywa się je tolerancją dla inności lub mniejszości, demokratycznym wyborem. Weszło w struktury demokratycznych państw. To „zło” jako ukryty totalitaryzm również zniewala człowieka poprzez zniewolenie jego ciała i duszy. Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* pisze: „Wszystko, co godzi w samo życie jak wszelkiego rodzaju zabójstwa, ludobójstwa, spędzanie płodu, eutanazja, samobójstwo; wszystko cokolwiek narusza całość osoby ludzkiej [...]co ubliża godności ludzkiej, niewolnictwo, prostytucja, handel kobietami i młodzieżą[...] wszystkie te i podobne sprawy są czymś haniebnym, zakażają cywilizację ludzką.[...] Są najbardziej sprzeczne z czcią należną stwórcy”(Jan Paweł II, 1991). Wg Jana Pawła wszelkie wykorzystywanie ciała ludzkiego nie zgodne z naturą i prawem Bożym jest obrazą w oczach Boga. Papież piętnuje „używanie” drugiego człowieka do zaspakajania własnych pragnień i ukazuje ten stan jako sprzeczny z miłością, szacunkiem i daniem szczęścia drugiemu człowiekowi.

Formowanie „nowego człowieka” w „cywilizacji śmierci”

Wilhelm Reich, uczeń Freuda, pionier rewolucji seksualnej, był zdania, że tylko udane życie seksualne i ono jedynie może dać szczęście ludziom. Uważał, że odrzucenie zasad patriarchalnej rodziny chrześcijańskiej, która blokuje swobodny

dostęp do seksu, pozwoli na nieskrępowane współżycie i w konsekwencji wyzwoli ludzi od mistycyzmu, religii, wojen i da wszelką pomyślność i zdrowie. Pisał o tym w książce „Rewolucja seksualna” (1936). „Istotę szczęścia w życiu stanowi szczęście seksualne”(M.Waldstein ,s.10).

Drugim słynnym teoretykiem rewolucji seksualnej była działaczka feministyczna i założycielka Federacji Planowania Rodzicielstwa-Margaret Sagner. Jej pierwszą inspiracją polityczną był „Kapitał” Marksa. Od 1914r. wydawała miesięcznik „Zbuntowana Kobieta”. Określała małżeństwo jako „zdegenerowana instytucja”, natomiast czystość seksualna wg niej to „obsceniczna pruderia”. Według niej pierwszym krokiem w buncie kobiet jest stosowanie środków antykoncepcyjnych. „Poprzez seks ludzkość może osiągnąć wspaniałe duchowe oświecenie, które przekształci świat, które rozświetli drogę do ziemskiego raj” (por. tamże. s. 11).

Hasła seksualnej rewolucji ożyły w latach 60-tych w USA, a zaraz potem na zachodzie Europy. Poniosły je na sztandarach rewolucji hippisowskiej tzw. dzieci kwiaty w 1967r. Idea buntu przeciw tradycyjnym wartościom, religii, konserwatywnemu społeczeństwu, a więc i instytucji małżeństwa zaowocowała prawdziwą rewolucją seksualną. Wtedy powstał termin „wolna miłość”, która oznaczała „seks bez ograniczeń”, bez zobowiązań, totalną rozwiązłość. Tworzono ówczasie tzw. komuny, w których żyło od kilku osób do kilku setek ludzi we wspólnotach zastępujących rodzinę, tradycyjne związki. Dzieci miały tu wielu potencjalnych ojców, wychowywała je wspólnota. Żyjąc w komunach, poza niezbędną pracą koncentrowano się zasadniczo na seksie, muzyce i narkotykach. Wśród hippisów panował pseudo ideologiczny zamęt. Pretekstem do rewolucji „dzieci kwiatów” był sprzeciw wojnie w Wietnamie. Pseudo-filozofia hippisowska mieszała w sobie różne „izmy”: naturalizm, pacyfizm, egzystencjalizm, komunizm, czy egzotyczne wierzenia np.: hinduizm, voodoo. Powstawało mnóstwo sekt samozwańczych guru. Jedno z głównych haseł zrewoltowanej młodzieży brzmiało: „robić miłość nie wojnę”.

Rewolucja seksualna zmieniła trwale zachodnie społeczeństwo, później przenikając do innych kultur, zmieniła obyczajowość większej części świata. Następowало to z różną intensywnością, w różnym stopniu, jednak poza kulturami

ściśle tradycyjnymi i oddzielonymi przez religię i politykę dotarła prawie wszędzie. Przenikaniu do szerokich mas społeczeństwa wzorców rewolucji seksualnej sprzyjał rozwój technik medialnych, przede wszystkim telewizja. Wielkie koncerny medialne widząc olbrzymie potencjalne zyski zaczęły stawiać na przemysł pornograficzny. Powstawały w tym też czasie tysiące domów publicznych, rozsianych w miastach Europy zachodniej oraz innych częściach świata. Prostytucja stała się legalna i uregulowana prawnie w wielu krajach Europy: Niemcy, Dania, Holandia, Austria i inne. Kolejną branżą bogacącą się na przemianach obyczajowych była i jest branża farmaceutyczna. Ważnym czynnikiem wywierającym wpływ na te przemiany była tzw. pigułka, czyli idea antykoncepcji. Środki antykoncepcyjne, farmakologiczne „wchodzące w życie” milionów ludzi zmieniły ich postrzeganie współżycia seksualnego. Już na początku lat sześćdziesiątych w USA do masowej sprzedaży trafił pierwszy środek antykoncepcyjny - pigułka (ciekawe, że w Polsce mimo tzw. żelaznej kurtyny był on już dostępny w aptekach w 1966r.).

Do następstw rewolucji obyczajowej należy skracający się ciągle czas trwania statystycznego małżeństwa, rosnąca liczba rozwodów, dzieci wychowywane w niepełnych rodzinach, rozwiązłość w życiu seksualnym. W latach 70-tych, 80-tych, i 90-tych nastąpił skokowy wzrost liczby rozwodów w Europie. W połowie krajów naszego kontynentu odsetek małżeństw, które się rozpadły, wyniósł ponad 50%. W USA i Kanadzie trochę poniżej 50%. Najwyższy odsetek rozwiedzionych par na rok 2013 był w Hiszpanii, gdzie wprowadzono tzw. rozwody ekspresowe. W czasie kiedy instytucja małżeńska przeżywa kryzys, dochodzą do głosu w zachodnim społeczeństwie coraz liczniejsze grupy domagające się coraz większych praw dla tzw. związków jednopłciowych. Najpierw pod hasłami walki o tolerancję dla homo-związków wychodziły mniejsze liczebnie organizacje gejów i lesbijek. Potem walczyły już w większej liczbie o zrównanie ich związków w prawie z tradycyjnymi związkami. Następnie grupy LGTB (org. lesbijek, gejów, transwestytów, biseksualistów) domagają się prawa do zawierania małżeństw na wzór ceremonii mężczyzny i kobiety. Kolejnym etapem walki LGTB jest prawo do adopcji dzieci dla homo-związków. W kilku krajach UE to już się stało. Niedawno w tzw. konserwatywnych Niemczech uznano prawa gejowskie do małżeństw cywilnych. W Polsce wciąż funkcjonuje prawny zapis, że małżeństwo to związek

między mężczyzną i kobietą.

Spustoszenie moralne zachodniej cywilizacji, które zaszło w ciągu ostatnich dziesięcioleci, dotyka często niewinne istoty, czyli dzieci będące instrumentalnie traktowane i wykorzystywane przez dorosłych. Dzieci stały się też towarem w rosnącym handlu ludźmi, są porywane, zmuszane do dziecięcej prostytucji i pornografii. Te aspekty życia dzieci w cywilizowanych krajach nie mają teoretycznie prawnego przyzwolenia, lecz wszystkie te formy dewiacji w Europie występują.

Wielkim, tragicznym wręcz problemem dzisiejszego świata jest aborcja i jej skala. WHO podaje, że jest dokonywanych 56 mln aborcji rocznie. Groźnymi zjawiskami dotyczącymi również małych dzieci są obecne trendy wychowania znamienne dla dzisiejszej UE. Trendy te „wprowadzane są tylnymi drzwiami”, ale bardzo szybko stają się czymś „naturalnym”. Ideologia *gender*, bo o niej tu mowa, jest zjawiskiem niebezpiecznym, niszczącym nieodwracalnie psychikę i niewinność małego dziecka. Znawczyni tematu M. Peeters mówi o *gender*: „Odrzucenie biologicznego wymiaru płci i zatarcie różnic między kobietą i mężczyzną, uznanie odmienności seksualnych za normę i zniszczenie rodziny. Takie cele stawiają sobie ideolodzy *gender*”(M.Peeters, 2013,s.27).

Według ideologów *gender* „ trudno zaprzeczyć istnieniu płci biologicznej, lecz nie ma ona znaczenia, gdyż płeć jest uwarunkowana przez kulturę i środowisko” (B. Łoziński, 2014). S.Fireston, główna ideolog *gender*, postuluje unifikację płci i panseksualizm. Zaangażowanie płciowe do każdej płci, także do zwierząt i przedmiotów. Normą staje się więc rozwiązłość seksualna, masturbacja, korzystanie z pornografii, a czystość i wstrzeźliwość traktowane są jako szkodliwe. W ideologii *gender* zrównuje się kobietę i mężczyznę wbrew różnicom biologicznym. Likwiduje się ponadto tożsamość płci, przyczynia się do seksualizacji dzieci.

Współtwórca marksizmu F.Engels pisał: „W historii za pierwszorzędnym antagonizmem należy uznać antagonizm płci, między kobietą i mężczyzną w monogamicznym związku.[...] Tak jak wyeliminowanie klas ekonomicznych wymaga rewolucji proletariatu, [...]tak wyeliminowanie klas płciowych wymaga rewolucji klasy uciśnionej (kobiet)”(por. tamże).Fragment ten nie pozostawia

wątpliwości, że u podstaw gender leży marksizm, a walkę klas zastąpiono walką płci. Neomarksistki, takie jak Sanger czy Firestone, rozwinęły tę ideologię i stworzyły ideologię *gender*.

Jan Paweł II-wizja ludzkiej cielesności

Karol Wojtyła w dziele „Miłość i odpowiedzialność” pisze o człowieku jako o wyjątkowej istocie, której przysługuje szczególna godność. Człowiek jako wyjątkowa istota obdarzona jest życiem wewnętrznym, pragnie prawdy i dobra. Wojtyła zawsze widział człowieka w kontekście „Planu Bożego”. Mówił o prawdziwej miłości kobiety i mężczyzny, tzn. miłości oblubieńczej, w której jedno drugiemu oddaje siebie w darze. Bez tego daru, którego uczy Bóg, nie ma miłości. Papież, jeszcze jako Karol Wojtyła wskazuje na Trójcę Świętą jako wzór miłości i daru z siebie: „Bóg swego Syna umiłowanego oddał za nas”, a ciało cierpiącego Chrystusa było ludzkim ciałem. Według Wojtyły człowiek jest zobowiązany do bezwarunkowego kochania drugiego człowieka i nie chodzi tu tylko o dwie osoby darzące się uczuciem. Karol Wojtyła używa pojęcia „normy personalistycznej”, tzn. wskazuje, że człowieka należy traktować integralnie jako osobę o duchowo-cielesnej naturze, której przysługuje godność.

Natura miłości między kobietą i mężczyzną jest przez Wojtyłę postrzegana w trzech aspektach: metafizycznym, psychologicznym i etycznym. Pełnia miłości jest integracją tych trzech poziomów. Człowiek w ujęciu Wojtyły jest zawsze połączeniem ciała i ducha, osobą integralną. Zdarza się jednak, że dochodzi do wypaczenia postrzegania pojęcia miłości i skoncentrowania się np. tylko na cielesności. Możemy również rozróżnić inne wypaczenia w miłości, to jest egoizm uczuciowy lub zmysłowy. Pierwszy przypadek, to zabawa ludzkim uczuciem, a drugi polega na pozorowaniu uczuć w dążeniu do zaspokojenia tylko swych potrzeb. „Człowiek nie jest tylko podmiotem działania, bywa również jego przedmiotem. Co krok zdarzają się takie czyny, które mają za przedmiot drugiego człowieka”(Jan Paweł II, 2001,s.26).Natomiast inne postrzeżenie w pozytywnym wymiarze miłości to takie, gdzie „można dążyć do tego, ażeby druga osoba chciała tego samego dobra, które ja chcę. Rzecz jasna, że ten cel musi ona poznać i uznać za dobro, musi go uczynić również swoim celem. Wówczas między mną, a tą osobą

rodzi się szczególna więź”.

Wszystko, o czym pisał K. Wojtyła, a później Jan Paweł II, wypływało z wielkiej troski i miłości wobec współczesnego, zagubionego człowieka. Papieskim „natchnieniem” było osobiste doświadczenie i Biblia. W centrum „Teologii ciała” Jana Pawła II jest miłość do człowieka oraz nienaruszalne prawo każdego do życia - od poczęcia aż do naturalnej śmierci. „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (*por. tamże*).

Ważnym aspektem płciowości w nauce Jana Pawła II jest prokreacja wpisana w małżeństwo. Akt małżeński musi zakładać, że może powstać z niego nowe życie. Zakwestionowanie tego ewentualnego następstwa nie daje usprawiedliwienia stosunku płciowego. Papież zawsze jasno opowiadał się przeciw antykoncepcji, gdyż jest ona ingerencją człowieka w „Plan Boży”. Jan Paweł II podkreślał, jak strasznym grzechem jest aborcja, główny znak „cywilizacji śmierci”. Konsekwentnie do końca bronił nierozzerwalności małżeństwa, powołując się na Biblię: „Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem” (*por. tamże*) „Każdy, kto oddał swoją żonę, a bierze inną popełnia cudzołóstwo; i kto oddaloną przez męża bierze za żonę, popełnia cudzołóstwo” (*Biblia, Nowy Testament, Łk;16,18*).

Czystość przedmałżeńska była również istotnym tematem, za którą Jan Paweł II mocno się opowiadał, podobnie jak za celibatem księży.

Podsumowanie - wnioski na dziś

W kwestiach takich, jak prawo do życia, antykoncepcja, aborcja, eutanazja, nierozzerwalność małżeństwa czy czystość przedmałżeńska K.Wojtyła, później również jako papież zawsze bronił i wskazywał wartość doktryny Kościoła katolickiego. Nie dopuszczał moralnego relatywizmu i zakwestionowania prawa naturalnego. Nie godził się na kompromis z „cywilizacją śmierci”.

Koncepcja Jana Pawła II, odnosząca się do płciowości człowieka, jest usystematyzowaną filozofią życia dla każdego chrześcijanina. W prostych, choć niełatwych do realizacji zasadach Wojtyła kreśli propozycję, w jaki sposób powinno zostać ukształtowane ludzkie życie i międzyludzkie relacje, aby były godziwe moralnie. Nauka Jana Pawła II jest również jasnym przekazem - nie tylko dla

wierzących - że warto trzymać się przykazań Bożych i prawa naturalnego, aby żyć w harmonii ze sobą samym, z drugim człowiekiem i być szczęśliwym. Jan Paweł II zauważał, że człowiek współczesny czyni wiele, aby zadać drugiej osobie i sobie samemu ból, cierpienie. Nauki Jana Pawła mogą być „lekarstwem” na choroby współczesnego świata.

Papież podkreślał wielokrotnie, że nie występuje nigdy przeciw człowiekowi, który zbłądził, ale przeciw grzechowi, który zawsze niszczy człowieka. Jan Paweł II był obrońcą słabszych i tych, o których nikt się już nie upomina. Starał się być zawsze tam, gdzie istnieje jakaś wspólna płaszczyzna porozumienia. Propozycje Jana Pawła II są antidotum na zagrożenia „cywilizacji śmierci”. Przyjęcie i wdrożenie nauk papieża może być „balsamem” na zranienia, które spowodowało rozprzestrzenianie się „kultury śmierci”.

Warto podkreślić, że na świecie istnieją grupy, wspólnoty, które realizują naukę Jana Pawła II. Są to m.in. liczne organizacje *pro-life* rozsiane po całym świecie, które bronią życia nienarodzonych. Ponadto wielu ludzi „strzeże” swych domów, parafii, rodzin i dzieci, realizując „Plan Boży” już tu na ziemi. Odpowiedzią na naukę Jana Pawła II może być również nasz własny stosunek do życia i do drugiego człowieka.

Obecnie można zaobserwować konfrontację między „cywilizacją miłości” a „cywilizacją śmierci” i trzeba sobie zadać pytanie, po której stronie tej „walki” my jesteśmy. Dokonując wyboru, warto wsłuchać się we wskazania Jana Pawła II, który powiedział: „Na kryzys cywilizacji trzeba odpowiedzieć *cywilizacją miłości*” (*Jan Paweł II, 1994*). Kiedy zagrożone są podstawy społeczeństwa, narodów, które były oparte od zawsze na tradycyjnej rodzinie, nie możemy mieć złudzeń, że taki model świata będzie dawał bezpieczną przyszłość i harmonijny rozwój człowieka. Dziś atakuje się główne wartości życia takie jak: miłość między ludźmi, szacunek do drugiego człowieka, różnice płci, życie ludzkie od poczęcia aż do naturalnej śmierci, rodzinę i rodzicielstwo. To wszystko prowadzić musi do alienacji, zagubienia i unieszczęśliwienia człowieka, w konsekwencji do chaosu i upadku cywilizacji. Na koniec warto wspomnieć i uwzględnić spostrzeżenie R. Schumana, współzałożyciela Wspólnoty Europejskiej: „Albo Europa będzie chrześcijańska, albo nie będzie jej wcale”.

Bibliografia

1. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, 1991.
2. Jan Paweł II, Encyklika *Ewangelium vitae*, 1995.
3. Jan Paweł II, List Apostolski *Tertio millennio adveniente*, 1994.
4. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Redakcja Wydawnictwa KUL Lublin 1994.
5. Karol Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe KUL Lublin 1960.
6. Łoziński Bogumił, *U źródeł gender*, *Gość Niedzielny* 05/2014
7. Meliny Livia, Grygiel Stanisław, *Miłować ludzką miłość-Dziedzictwo myśli Jana Pawła II o małżeństwie i rodzinie*, Centrum Myśli Jana Pawła II Warszawa 2010.
8. Peteers Marquerite A., *Gender, światowa norma polityki i kultury*, Wydawnictwo sióstr loretanek 2013.
9. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Pallottium Poznań 2000.
10. Waldstein Michael, *Sens ciała-Wokół filozofii seksualności Jana Pawła II*, Centrum Myśli Jana Pawła II Warszawa 2012.

Streszczenie

Praca składa się z czterech części. Pierwszy rozdział wprowadza w problematykę i świat wartości którymi żył, o których nauczał i pisał Jan Paweł II. Jednocześnie w kontraście do nich zaakcentowane są negatywne trendy i zjawiska kulturowe współczesnego świata. Następnie ukazane są korzenie tych zjawisk i pogłębiający się kryzys podstawowych wartości ludzkich naszych czasów, jak określił go Papież „cywilizacją śmierci”. Kolejny rozdział mówi o nauce Jana Pawła II, aktualnej, ponadczasowej, nierozzerwalnie związanej z treścią Biblii, jako alternatywie dla współczesnych. Nauka Wojtyły proponuje „cywilizację miłości” w miejsce zniszczenia ,upadku i chaosu, w miejsce „kultury śmierci”. Jawi się ona tutaj jako antidotum na choroby zbolełego świata. W Podsumowaniu ukazane jest nieuniknione starcie, konfrontacja dwóch cywilizacji, konfrontacja dwóch sił, dobra i zła, oraz pada pytanie o to, po której stronie tego starcia się opowiemy.

Summary

The thesis consists of four parts. The first chapter introduces the issues and values of John Paul II, who taught and wrote about them. At the same time, in contrast to these values, there are trends and negative casuses in today's world. Futhermore, the thesis shows the roots of those casuses and a deepening crisis of fundamental values of mankind. The pope described it as "civilization of death". The next chapter provides information about teaching of John Paul II, which is topical, timeless and indissolubly relevant to the Bible's content, as an alternative for nowadays humanity. The teaching of Wojtylas proposes "civilization of love" in lieu of destruction, collapse and chaos, namely "civilization of death". The "civilization of love" is described as an antidote to diseases of world. In summary, there is a description of confrontation of two forces, of good and evil. There is also a question about which side the mankind will take.

Magdalena Pierzchała

University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland

Aoife Sheehan, Gavin Dunne

Mary Immaculate College Limerick, Ireland

Koło Aktywizacji i Wspierania Animatorów

Opiekun naukowy: dr Izabela Szatrawska

TRAVELING VS CONFIDENCE – REPORT FROM RESEARCH

PODRÓŻOWANIE vs PEWNOŚĆ SIEBIE – DONIESIENIE Z BADAŃ

Introduction

Our research is concerned with the connection between the language barrier that people possess and their confidence levels when practicing these languages. Since language affects almost all aspects of everyday life, researchers need to focus more on communication barriers (Henderson J.K., 2005, p. 66 - 82). We wanted to measure the confidence level in relation to their tendency of travelling abroad, to countries with language different than their mother language. We aim to explore the degree of confidence people have got that may be significant to their inclination to travel abroad and/or learn new languages. Different versions of our psychological assessment were distributed among people of different ages in a questionnaire-style format. The article “Anxiety and predictors of performance in the foreign language classroom” written by Sae Matsuda and Peter Gobel was an inspiration for us to delve further into the issue of enhancing the foreign language and further our interests into confidence level.

Aims

Self-confidence can be related with self-evaluation, it means the generalization or the self-assessment of yourself as a person (Strelau, 2000, p.

573). The study under evaluation denotes confidence levels in adults of various ages. Firstly, we wanted to analyze the different levels of confidence in people from different age groups. We hoped to discover the differences in confidence levels in regards to their foreign languages. Another important aim of the research was highlighting people's confidence when speaking different languages. We wanted to see how comfortable they felt while being surrounded by native speakers in a foreign language different to their own. Finally, we analyzed the importance of travelling with someone that has the knowledge of communicating in the language of the visited country. It showed us how the level of confidence has changed depending on the ability of speaking in this particular language. We attempted to identify people's impulse to travel to different countries at each different stage of their lives. Through this we wanted to denote the inclination from each different age group and if possible find a connection between them. We incorporated the languages that people speak and their nationalities and identified the countries that they have visited. Most importantly, we discovered a correlation between the languages people speak and the countries they visited.

Method

Participants

A total of 87 individuals participated in our questionnaire to determine our results. These questionnaires were distributed to range group of people varying in ages, from 18 years and older, concerning their previous and current experiences abroad. This questionnaire was administered using a snow-ball sampling technique. Although the questionnaire was dispersed randomly, it was evident that many of the participants would have some experience of travelling abroad and bilingualism as many of them were completing the Erasmus programme, that gives students an opportunity to study abroad. Through this, we discovered a greater and more interesting result from our findings. We wanted a wide age range to get more accurate results. In fact, we could compare and contrast confidence levels between younger and older people.

Out of the 87 questionnaires seven were invalid as they were less than 75% completed. We disregarded these questionnaires as they would have impacted on our

final results. Therefore, 80 of them were fully useful to our review. To get the most accurate results, we only used the assessments that were fully completed by participants. The age category that was the most frequent in our results was the group of people between 21 and 25 years old. The least frequent group was the one above the age of 55+ years old. Individual's proficiency in languages ranged from speaking one language alone to five languages. On average, people who spoke more languages were predominantly younger but the higher confidence levels stemmed from older people.

Instruments

Data was collected by using a questionnaire designed and formulated by the members of our group. Surveys are one of the most popular empirical methods of social research, in which a questionnaire is used to collect information from respondents (Ewa Krok, 2015, p. 56). Questions on this survey ranged from themes relating to languages spoken, countries visited, and confidence levels. Some items related to our hypothesis were adapted from previous studies. The beginning of Section 1 in the questionnaire covered general questions such as: age, educational levels, nationality etc. In addition, Section 2 dealt with specific questions regarding previous experiences abroad. Section 3 of the questionnaire focused primarily on people's confidence when speaking a foreign language or while being in a foreign place. Answers for this section were on a Likert scale of 1) Completely agree 2) Agree 3) Don't know 4) Disagree 5) Completely Disagree. All of these sections together created a well-developed and well-administered questionnaire. This was in hope that we would obtain all of the information necessary to complete this psychological review.

Procedure

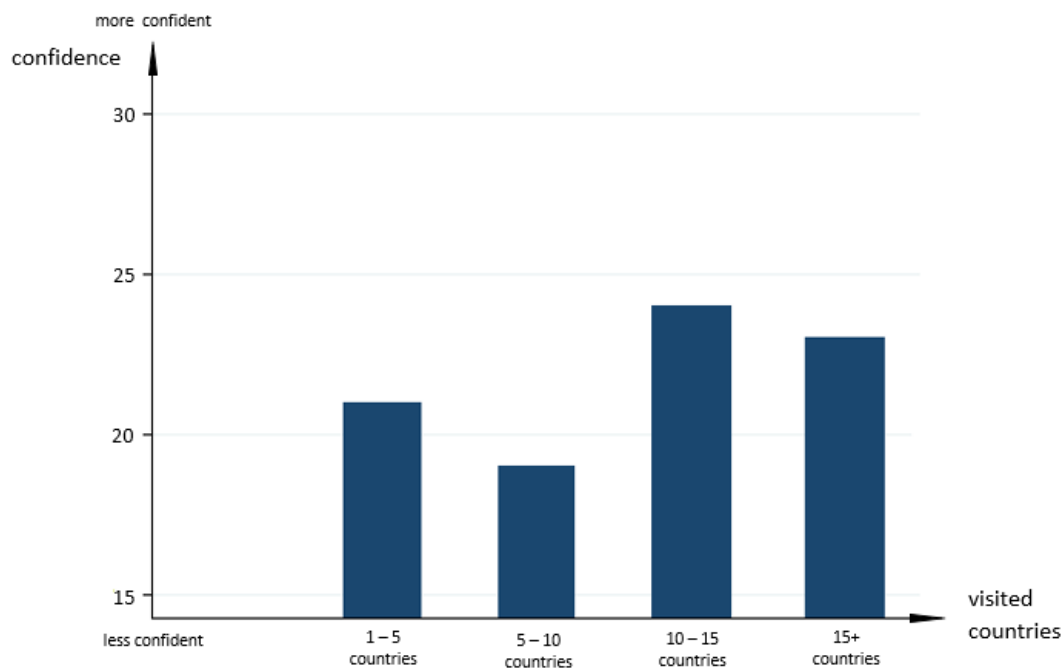
Snow-ball sampling was used for the specific allocation of questionnaires. This method relies on referrals from initially sampled respondents to other persons believed to have the characteristic of interest (Timothy P. Johnson, 2014). The questionnaires were distributed using an online survey. Then they were further dispersed through "word of mouth" and forwarded on from various people through

other means of social media (i.e. email, text, twitter). Along with this, some of the questionnaires were printed out and handed to family members and friends, who also allocated them to other people in addition. Through the questionnaire link, any person that decided to click on it would be taken directly to complete the survey. As each of us have a wide range of friends from numerous countries, the questionnaire produced a final, interesting and varied result. The questionnaire took approximately 5-7 minutes to complete and feedback showed it was a simple and effective method of questionnaire distribution.

Results

Our sample age was discrepant in following ways: individuals who were 20 years old and more made up to 44% of participants; 21-25 years of age 39% of the participants, 25-30 years of age 11% of the participants, 31-40 years of age one percent of the participants, 41-55 years of age two percent of the participants. According to the our statistics on gender, women made up 56% of all the participants and men were 44% of the whole survey. In our research the participants came from various different countries. The main origin of the people taking part in the research was Poland with 24% of the participants, Irish people were close behind with 21,6% of the participants origin. Other participants nationalities were Italian (five participants), German (four participants), Serbian (three participants), Russian (two participants), Slovakian (two participants), American (two participants) and one participant from each of the following countries: Sweden, Japan, France, Azerbaijan, Spain. Most of the participants (97,2%) had traveled abroad in their lifetime. The travelling statistics generated the following results: 19,5% of individuals have travelled to 1-5 countries, 29,6% have travelled to 5-10 countries, around 8% of them have visited 11-15 countries, as well as eight percent of them have visited more than 15 countries. The main reason of their longest time spent abroad were holidays and studying. One of the most popular individual reasons for travelling abroad was taking part in the European Voluntary Service or different kinds of volunteering. In most of our results, there was only slight significance of difference in results between features and variables. The education level had hardly any influence on travelling. The knowledge of foreign languages doesn't influence too much

the tendency to travel but it influences the confidence of our participants. People who know more languages are likely to be slightly more confident during their travels to foreign countries with different language, than people who knew less foreign languages. Results that we found are shown as follows; Polish people travel a little more than Irish, but Irish people are more confident during their travels abroad. Women show significantly higher degrees of confidence when traveling abroad. People in the age of 31-56 years old ultimately feel more confident while traveling abroad without knowing the native language than those in the younger age categories. Those who have travelled to more countries show higher levels of confidence than those who rarely travel (*Graph 1*). It is not accurate to suggest statement that people travel more when they speak more languages than those who speak less languages.

Graph 1. Confidence vs How many countries have you travelled to?

Discussion

Nowadays it is very popular to travel abroad. There's an increasing number of population willing to broaden their horizons, although the level of the confidence during traveling has got an individual approach. Our first main thought was

the statement, that the more languages you know, the more foreign trips you make. Continuing this way of thinking we assumed the greater number of foreign trips you make the higher is your confidence level. It seems that it must be true, but actually we were surprised by the results of our research. The results did not succeed our expectations as we wrote earlier in the analysis. It did however, allow us to obtain information and results that was significantly different from our assumptions. We explored the confidence levels in adults of many ages, hoping to find our assumptions to be true. This, however was not the case as there is very little correlation between confidence levels and tendency to travel abroad.

In our opinion the unexpected results of our research may be caused by the use of snow-ball sampling method. The result of our analysis wasn't very surprising for us as, because the method used in the survey heavily relied on our friends. On this account the result of the survey did not amaze us. Obvious thing is that we don't know their individual answers, but we know what kind of people they are. Because of this fact, we conclude that the main feature that plays role when people travel is their character. That's our feeling, we didn't measure it because that was not our aim. Perhaps this is the aspect which is worth to examine. Sometimes it is not necessary to know the foreign language if the person has charisma or personal charm to understand and be understood by people from different countries despite the language barrier. However, it is easier to travel when you can communicate in the hassle-free oral way. It happened also that people fluent in foreign languages are shy and feel unconfident abroad. This aspect is very individual and that is what makes it difficult to explore. Knowing different foreign languages will definitely encourage people to meet new cultures and extend their ability to communicate in new countries. Currently, knowledge of many languages is prestigious and well perceived by others. People who are considered in the society as someone well educated and smart are more self-confident in everyday life. Being self-assured in your everyday life has a significant impact on how confident you are feeling when being under pressure abroad.

Although we were slightly disappointed after discovering our results, which felt short of our expectations and we ended up with other key in the different conclusions of the study. In the analysis gender played an important role in our study.

We delved further into countries and explored adults tendency to travel depending on their country of origin. Future more in-depth studies should analyse the inclination, motivation and barriers that can encourage people to travel and convince them to learn new languages and discover new places. Further studies should also assess the age groups which have a greater desire to travel or are least likely to experience new countries.

Bibliography

1. Johnson Timothy P., 2014, Snowball Sampling: Introduction, (in:) Wiley StatsRef: Statistics Reference Online, access date: 25.02.2018.
2. Krok Ewa, 2015, Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań, (in:) Zeszyty naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 874, Studia Informatica nr 37, p. 58.
3. Strelau J., 2000, Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom I. Gdańsk: GWP, p. 573.
4. Henderson, J.K., 2005, Language Diversity in International Management Teams, (in:) International Studies of Management and Organization 35(1), p. 66 - 82.

Summary

This study is concerned with possible relationships between general language abilities, tendency to travel, confidence, age of participants and their gender. We wanted to analyse the different levels of confidence during travelling from people with various age groups. We attempted to identify people's impulse to travel to different countries at different stages of their lives. In our research we gathered data using a questionnaire, which we distributed to a total of 87 individual participants from different countries to determine our results. The questionnaires, which we formulated were given to the people taking part in the analysis by using the snow-ball sampling procedure. The results of the analysis demonstrated that the confidence in speaking foreign languages as well as the gender and age does not have a significant impact on people's travelling.

Streszczenie

Niniejszy artykuł prezentuje możliwe związki między ogólną zdolnością językową, tendencją do podróżowania i pewnością siebie w zależności od wieku oraz płci badanych osób z wielu krajów. Przeprowadzając badanie chcieliśmy przeanalizować jak zmienia się poziom pewności siebie podczas podróży u osób z różnych grup wiekowych. Próbowaliśmy zidentyfikować jakie motywy pobudzają ludzi do podróży oraz jakie motywy są charakterystyczne dla konkretnych grup wiekowych. By przeprowadzić badanie i dotrzeć do badanych z różnych zakątków świata poprosiliśmy ich o wypełnienie ankiet internetowych, bądź ankiet w wersji papierowej, które uprzednio przygotowaliśmy. W badaniu udział wzięło 87 osób, a do wyboru badaczy zastosowaliśmy metodę kuli śnieżnej. Wyniki analizy naszych badań wykazały, że znajomość języków obcych, płeć ani wiek nie odgrywa istotnej roli przy wzroście poziomu pewności siebie podczas podróży.

Katarzyna Sierak

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Humanistyczny

Studenckie Koło Naukowe Młodych Germanistów

Opiekun naukowy: dr Tomasz Żurawlew

**UWAGI O TYM, JAK PRZEKŁAD MOŻE ZMIENIAĆ
KRYTERIA WARTOŚCIOWANIA. IRONIA W ORYGINALE
I NIEMIECKIM TŁUMACZENIU WIERSZA WISŁAWY
SZYMBORSKIEJ „*PIERWSZA FOTOGRAFIA HITLERA*”**

REMARKS ON HOW TRANSLATION CAN CHANGE EVALUATION
CRITERIA. IRONY IN A POEM BY WISŁAWA SZYMBORSKA AND ITS
TRANSLATION INTO GERMAN “THE FIRST PHOTOGRAPH OF HITLER”

Wprowadzenie

Ironia to zawiła figura retoryczna, która od wieków sprawia badaczom wiele problemów teoretycznych. Największym z nich jest samo zdefiniowanie tego zjawiska. Istnieje bowiem wiele definicji ironii, ale żadna nie jest wystarczająco trafna. Nie każda obejmuje również wszystkie aspekty z ironią związane. Mam tu na myśli chociażby jej wartość, która może ulec zmianie pod wpływem czynników pozajęzykowych, gdy treści nią zawoalowane zostaną przeniesione w inny obszar kulturowy. Właśnie temu zagadnieniu chcę poświęcić moje rozważania. Postaram się wykazać, że wartość ironii określonego wiersza – bo o przekładzie poezji będzie tu mowa – potrafi zmienić się w momencie, gdy tekst wyjściowy przełożymy na język kultury, której dotyczy przesłanie interesującego nas utworu. Chciałabym przyjrzeć się sile ironicznego przekazu wiersza Wisławy Szymborskiej *Pierwsza Fotografia Hitlera* w relacji do niemieckiego przekładu autorstwa Karla Dedeciusa i odpowiedzieć na pytanie, co się dzieje z ironią we wspomnianym tłumaczeniu. W podjętych badaniach posłużę się więc metodą kontrastywnego

porównania treści oryginału z niemieckojęzycznym przekładem. W ten sposób spróbuję wykazać różnicę między jakością ironiczną antyfrazy tekstu wyjściowego w relacji do jej jakości zastanej w tekście docelowym. Tak zarysowana metoda badawcza skłania mnie do tego, by wziąć pod uwagę sam kontekst wiersza, definiowany w teorii translacji jako „zespół czynników, które mają wpływ na powstawanie i rozumienie dyskursu.” (Dąbbska-Prokop, 2000, s. 117) Tłumacz zwraca bowiem uwagę na dwa konteksty: „ten w którym powstał oryginał i ten, w którym tworzony jest przekład”. (ibid.)

Kilka uwag teoretycznych

Ironia według Kwintyliana „objawia się przez sposób przekazywania, przez charakter mówiącego, bądź przez naturę tematu” (Quintilianus, books VIII 6 – XII, s. 54). To figura retoryczna, za pomocą której nadawca chce w jasny lub ukryty sposób ośmieszyć albo przesadnie wyolbrzymić daną rzeczywistość. Używa do tego różnych środków stylistycznych, odniesień do określonych okoliczności, bądź mowy ciała. Sztandarowym przykładem na użycie ironii jest wypowiedzenie słów: „Jaka piękna pogoda” w trakcie ulewy. Podkreśla się jednak, że ironia nigdy nie jest kłamstwem, lecz może być drogą dochodzenia do prawdy. Celem ironisty jest nierzadko skłonienie odbiorcy do refleksji, a nie fałszowanie rzeczywistości. Co ciekawe, figurę stylistyczną, jaką jest ironia, wyodrębniono właściwie dopiero w wieku XVIII. (por. Muecke, 1986, s. 249) Wcześniej figurze tej nadawano inne miano, traktując ją jako odmienny środek stylistyczny. Jak stwierdza Muecke „nawet dziś można znaleźć przykłady na to, że pisarze przedkładają „tragiczność” nad „ironię”. (Muecke, 1986, s. 250) W ramach egzemplifikacji powołuje się na esej Maxa Schelera, w którym wielki filozof używa słowa „tragisch” zamiast „ironisch”:

„Gdzie bezpośrednio przeżywamy działalność, która realizując wysoką wartość, równocześnie i w tym samym akcie działania podkopuje warunek jej istnienia lub też innej z nią związanej wartości, tam wrażenie tragiczności jest najpełniejsze i najczystsze.

I nie potrzeba do tego specjalnie ludzkich spraw. Galerię obrazów niszczy pożar powstały z urządzenia do ogrzewania, które właśnie miało ustrzec te obrazy od zniszczenia; ten fakt ma już w sobie nieco tragicznego charakteru. „Tragiczny” jest lot Ikara, który w tej samej mierze traci skrzydła woskiem przytwierdzone, w jakiej zbliża się do słońca, roztopiającego wosk.”. (Scheler, 1976, s. 51-52).

Owa figura retoryczna to także nośnik różnych rodzajów wartości. Według Hutcheona

ironia jest jednocześnie strukturą antyfrastyczną i strategią wartościowania, która implikuje pewien stosunek autora-kodującego do samego tekstu, jest ona także postawą umożliwiającą i wymagającą od czytelnika-dekodującego, by ten zinterpretował i ocenił czytany właśnie tekst. (Hutcheon, 1986, s. 335).

Aby zatem prawidłowo zinterpretować tekst ironiczny, należy we właściwy sposób odczytać intencje nadawcy i znaleźć właściwe motywy użycia znaku ironicznego. (por. Sarnowski, 1991 s. 43) Według Sarnowskiego, ironia to specyficzna metoda oceny negatywnej, zależna nie tyle od samej świadomości językowej odbiorcy, a od kontekstu i szerszej sytuacji komunikacyjnej. Jego zdaniem języki słowiańskie legitymują się możliwością sygnalizowania ironii również za pomocą środków słowotwórczych. Za sztandarowy przykład, któremu poświęca swoje badania, podaje deminutiwum. (ibid. s. 41)

Muecke wprowadza natomiast podział ironii na 3 kategorie, tj. na ironię jawną, ukrytą i prywatną. (Muecke, 1986, s. 254-255) Pierwsza z nich odnosi się do sytuacji, w której autor posługuje się nią dosłownie, tak by odbiorca od razu zauważył jej przesłanie i zorientował się, co nadawca miał na myśli. Druga odnosi się do sytuacji odwrotnej, tzn. jest zawarta w wypowiedzi nadawcy przy jednoczesnej nieświadomości odbiorcy. Należy ją samemu wykryć, nie jest ona powiedziana eksplicytnie. Trzeci rodzaj ironii – ironia prywatna – ma być niedostrzegalna tak dla odbiorcy, jak i dla kogokolwiek innego. (ibid.)

Najważniejszą rolę wydaje się tu jednak odgrywać ironia jawna. Mówiąc o niej, nie da się pominąć faktu, że „nie wyłączając sarkazmu, z pewnością zajmuje ona ważne miejsce w literaturze.” (ibid., s. 256) Doświadczamy jej nie tylko w życiu codziennym, lecz również w sztuce. Autor posługuje się ironią świadomie w przypadku, gdy chce poddać coś ośmieszeniu, wyolbrzymieniu, lub ukazać coś w negatywnym kontekście, przeciwstawiając to rzeczywistości. „W zamierzeniu nadawcy wypowiedzi ironicznej ma być ona rozumiana jako przeciwieństwo tego, co powiedziano dosłownie.” (Sperber i Wilson, 1986, s. 266).

Ironia *Pierwszej fotografii Hitlera* w relacji do niemieckojęzycznego przekładu

Od śmierci Wisławy Szymborskiej minęło już kilka lat, ale mimo to autorka pozostaje ciągle popularna – zresztą nie tylko w Polsce. Była zarówno poetką, krytykiem literackim, jak również tłumaczką literatury. Za swoją twórczość otrzymała w roku 1996 Literacką Nagrodę Nobla. W uzasadnieniu przyznania tej nagrody czytamy, że otrzymała ją za „poezję, która z ironiczną precyzją pozwala wydobyć historyczny i biologiczny kontekst fragmentów ludzkiej rzeczywistości” (Zeler, 1996, s. 7). Jej utwory określa głównie nurt egzystencjalizmu, w którego centrum stoi człowiek, jego codzienność, jego życie. Jej wiersze były tłumaczone na wiele języków. Popularyzatorem liryki Noblistki w Niemczech był Karl Dedecius, wybitny tłumacz i piewca literatury polskiej w krajach niemieckiego obszaru językowego.

Wiersz autorki *Pierwsza fotografia Hitlera* pochodzi z tomu „Ludzie na moście” (1986). Utwór jest ironicznym opisem fotografii małego chłopca – późniejszego sprawcy ludobójstwa na niespotykaną skalę. Inspiracją wiersza stało się faktyczne zdjęcie „małego Adolfa”. O samym momencie wykonywania portretu jest też mowa w utworze. Udało mi się dotrzeć do tej fotografii:

Rysunek 1. Adolf Hitler (Alfred Läßle, 2001, s. 83).

Przyjrzyjmy się teraz dokładnie treści utworu Szymborskiej i jego niemieckiemu tłumaczeniu:

„Pierwsza fotografia Hitlera“

A któż to jest ten dzidziuś w kaftaniku?
Toż to mały Adolfelek, syn państwa Hitlerów!
Może wyrośnie na doktora praw
Albo będzie tenorem w operze wiedeńskiej
Czyja to rączka, czyja, uszko, oczko, nosek?
Czyj brzusek pełen mleka, nie wiadomo jeszcze:
drukarza, konsyliarza, kupca, księdza?
Dokąd te śmieszne nóżki zawędrują, dokąd?
Do ogródka, do szkoły, do biura, na ślub
może z córką burmistrza?

Bobo, aniołek, kruszyna, promyczek,
kiedy rok temu przychodził na świat,
nie brakło znaków na niebie i ziemi:
wiosenne słońce, w oknach pelargonie,
muzyka katarynki na podwórku,
pomyślna wróżba w bibułce różowej,
tuż przed porodem proroczy sen matki:
gołąbka we śnie widzieć – radosna nowina,
tegoż schwytać – przybędzie gość długo czekany.
Puk puk, kto tam, to stuka serduszko Adolafka.

Smoczek, pieluska, śliniaczek, grzechotka,
chłopczynka, chwalić Boga i odpukać, zdrów,
podobny do rodziców, do kotka w koszyku,
do dzieci z wszystkich innych rodzinnych
albumów.
No, nie będziemy chyba teraz płakać
pan fotograf pod czarną płachtą robi pstryk.

Atelier Klinger, Grabenstrasse Braunau,
a Braunau to niewielkie ale godne miasto,
solidne firmy, poczciwi sąsiedzi,
woń ciasta drożdżowego i szarego mydła.
Nie słyhać wycia psów i kroków przeznaczenia.
Nauczyciel historii rozluźnia kołnierzyk
i ziewa nad zeszytami (Szyborska 1997, s. 116)

„Das erste Foto“

Wer ist denn der Süße im Strampelanzug ?
Das ist klein Adi, der Sohn der Hitlers.
Vielleicht wird aus ihm ein Doktor der Rechte,
vielleicht ein Tenor an der Wiener Oper?
Wem diese Patschhändchen, Öhrchen, Äuglein, das
Näschen, das Hälschen,
das milchgefüllte Bäuchlein einmal gehören
werden, ist nicht bekannt.
Vielleicht einem Buchdrucker, einem Kaufmann,
Pfarrer, Medizinalrat?
Wo nur die komischen Beinchen einmal
hinwandern werden, wohin?
Ins Gärtchen, zur Schule, ins Amt, zur Trauung
vielleicht mit der Tochter des Bürgermeisters?

Du Bübchen, Engelchen, Sonnenscheinchen,
Krümchen.
Als er geboren wurde vor einem Jahr,
fehlten die Zeichen am Himmel und auf der Erde
nicht;
Aprilsonne, Pelargonien am Fenster,
Leierkastenmusik im Hof,
die günstige Prophezeiung auf Seidenpapier,
kurz vor der Niederkunft der prophetische Traum
der Mutter,
ein Täubchen im Traum zu sehen, bedeutet Gutes,
es fangen dann steht ein lang erwarteter Gast ins
Haus, klopf, klopf, wer ist da, so klopf das
Herzchen von Adi.

Der Schnuller, die Windeln, das Lätzchen, die
Rassel.
Der Bub ist, gottlob und unberufen, gesund.
Er ähnelt den Eltern, dem Kätzchen im Korb,
den Kindern aus anderen Familienalben.
Na na, wer wird denn gleich weinen, gut so,
der Herr Fotograf unterm schwarzen Tuch macht
klick.

Klingersches Atelier an der Grabenstraße,
Braunau.
Braunau ist eine nicht allzu große, ruhige Stadt.
Solide Firmen, biedere Nachbarn,
Geruch von Hefeteig, Kernseife und so fort.
Kein Hundegeheul, keine Schicksalsschritte.
Der Lehrer für Weltgeschichte lockert den Kragen
Und beugt sich gähnend über die Schülerhefte
(Szyborska, 1997, s. 117)

Możemy stwierdzić, że historia opowiedziana jest z perspektywy obserwatora (na przykład kogoś, kto dobrze zna rodzinę Hitlerów). Podmiot liryczny stawia w centrum swojej wypowiedzi „małego Adolfa” i opisuje go z różnych perspektyw, przedstawia jako słodkiego, niewinnego malca. Opowiada o sytuacjach z życia codziennego dziecka, a także uczuciach towarzyszących jego rodzinie.

Utwór Szymborskiej jest napisany prostym językiem. Zawiera wiele środków stylistycznych, które – jakby się mogło wydawać – konstytuują efekt wrażliwości i czułości wobec małego dziecka. Ubarwiają one przedstawiane sytuacje, tworząc kontrast między opisywanymi zdarzeniami a rzeczywistością. W ten sposób powstaje ironia, a jej głównym znakiem w utworze jest deminutivum. W wierszu Noblistki nagromadzone deminutiva można by zakwalifikować jako wartościujące dodatnio, jednak rzeczywistość kontekstualna koryguje ich treść tak, że zostają one ostatecznie przez odbiorcę zdekodowane jako wartościujące ujemnie. „Dzidzius”, „Adolfek”, „Bobo”, „aniołek”, „kruszyna”, „promyczek” – te słowa prowokują odbiorcę. Stan ironicznego napięcia pogłębia się wraz z każdym pojawiającym się zdrobnieniem. Deminutiva wpływają na tempo wiersza i jego dynamikę. Myślę jednak, że przede wszystkim pogłębiają refleksje czytelnika poprzez ironiczne igranie z mitem dziecięcej sielskości w perspektywie dramatu Holocaustu, który wydarzył się po latach. Bo oto z „małego Adolfa” wyrósł tyran...

Kolejną znaczącą figurą są pytania retoryczne. Jedno z nich pojawia się już w pierwszym wersie: *A któż to jest ten dzidzius w kaftaniku?* Ale są również inne: *Czyja to rączka, czyja, uszko, oczko, nosek? Może wyrośnie na doktora praw?* Rolą takiej retoryki jest niewątpliwie przykucie uwagi czytelnika, podtrzymanie kontaktu między odbiorcą a adresatem. Stawiane pytania nie wymagają odpowiedzi, gdyż jest ona znana. Wzmacniają natomiast ironiczną siłę wyrazu, podkreślają ważność poruszanego tematu.

Znaczącą rolę odgrywa jednak sam kontekst socjologiczno-historyczny. Dla interpretacji utworu i odczytania jego znaczenia ma on charakter relewantny. Hitler zapisał się haniebnie w historii świata jako odpowiedzialny za zabójstwa milionów ludzi. Myśląc o nim, od razu wyobrażamy sobie mordercę i tyrana. Nie da się go przedstawiać w innym świetle. Tymczasem pojawia się wiersz, który

ukazuje sielankowy obrazek kochającej się rodziny. Nasz „liryczny bohater” zostaje przedstawiony jako mały, bezbronny, słodki maluch, taki, jakim jest każde inne dziecko na świecie, niczemu niewinne, „czyste”. Za sprawą ironii, która szczególnie w literaturze jest drogą dochodzenia do prawdy, ten piękny obraz zostaje od razu zburzony wiedzą odbiorcy o tym, jak dramatycznie potoczyły się losy Europy i świata, kiedy „Adolfek z Braunen” wyrósł na przywódcę Trzeciej Rzeszy.

Przyjrzyjmy się teraz niemieckiemu przekładowi utworu autorstwa Karla Dedeciusa. Od razu trzeba stwierdzić, że tłumacz właściwie wiernie przełożył wiersz. Występują w nim pojedyncze transformacje, zwłaszcza w czwartej zwrotce, ale nie są one aż tak znaczące i oddają dobrze sens tekstu wyjściowego. Myślę tu m.in. o rozbudowanej przydawce, opisującej nauczyciela historii: *Der Lehrer für Weltgeschichte (nauczyciel historii powszechnej), który pochyla się ziewając nad zeszytami uczniów – beugt sich gähnend über die Schülerhefte*. W oryginale jest to po prostu nauczyciel historii, który ziewa nad zeszytami. Inną transformacją jest zamiana szyku wyrazów *kruszyna* i *promyczek* (*Sonnenscheinchen, Krümchen*.) oraz zastąpienie *godnego miasta* przez *ruhige Stadt* – w retranslacji: *spokojne miasto*. Jak wiadomo, słowa dobrane przez tłumacza muszą być staranne, przemyślane i wierne oryginałowi, co bynajmniej nie oznacza, iż możliwe jest przetłumaczenie tekstu wyjściowego „słowo w słowo”. (Dąbska-Prokop, 2000, s. 196) W procesie recepcji tekst docelowy powinien wywoływać ten sam efekt, co tekst wyjściowy. Najważniejszy jest niewątpliwie efekt końcowy, jaki wywierają na czytelniku odpowiednio dobrane słowa. Chodzi właśnie o detale, które przywołują wspomnienia, pobudzają emocje, działają na nasz świat wewnętrzny. Nie ulega wątpliwości, że między innymi ironia ma duży wpływ na nasze postrzeganie świata i wartościowanie rzeczywistości.

Analizując oryginał wiersza i jego przekład nasuwa się nam stwierdzenie, że wartość ironii w czytelniczym odbiorze obu tekstów zdaje się różna. Nie można oprzeć się wrażeniu, że tropy ironii w tłumaczeniu Dedeciusa nabierają wymiaru aktywnie aksjologicznego. Nie oznacza to bynajmniej, że wymiar ten jest mało aktywny w tekście wyjściowym. Ironia sama w sobie pełni bowiem funkcję wartościującą. Jednak ze względu na oczywiste fakty historyczne w percepcji tekstu

docelowego mamy do czynienia z nasileniem ironii, powstałym dzięki określonym mechanizmom derywacyjnym. Uważam, że poprzez sam fakt istnienia utworu w niemieckiej wersji językowej zmianie ulegają kryteria wartościowania niezależnie od zastosowanych strategii niemieckiego tłumacza. II Wojna Światowa i jej „pomysłodawca” do dziś pozostają dla Niemców tematem bardzo trudnym, którego często unika się w dyskursie publicznym. Tymczasem wiersz, presupozycyjnie odnoszący się do moralnych skutków pamiętnego upodlenia ludzi, został przetłumaczony na język narodu, w którym to upodlenie wzięło swój początek, i na którym spoczywa odpowiedzialność za właściwie kształtowania pamięci historycznej w młodym pokoleniu Niemców.

Jaka jest zatem siła ironicznej antyfrazy tego wiersza przełożonego na język, którym posługiwali się sprawcy wojennego ludobójstwa? Posługując się klasyfikacją ironii według Muecke’go przyjmuję, iż w relacji do tekstu wyjściowego, w którym miała ona charakter jawny, w przekładzie nosi ona znamiona hiperjawności. (ibid., s. 255-257). Uważam, że przybiera ona postać tropu o konotacjach bardziej ideowych, wręcz postulatywnych, niż ma to miejsce w oryginale. Wydaje się, że w percepcji przekładu zmianie może ulec rozumienie komizmu, który z przewrotnego w tekście wyjściowym staje się dla czytelników niemieckich szyderczym. Możemy dojść do wniosku, że w dekodowaniu tłumaczenia wiersza mamy do czynienia z większym niż w oryginale nasileniem sprzeczności między dwoma poziomami semantycznymi: dosłownym i ukrytym.

Wnioski

Podsumowując, ironia stanowi kluczowy punkt w rozumieniu problematyki kontekstu. Potrafi ona w procesie przekładu wpłynąć na odmienny sposób percepcji przesłania utworu. Jej moc illokucyjna może się okazać zmienna, zależnie od sytuacji kontekstowej, tła ideowo-kulturowego, na którym jest kreowana. Wartość ironii, bazująca na doświadczeniach historycznych, jest w tym konkretnym przypadku przekładu utworu Szyborskiej nieproporcjonalna. Dzieje się to za sprawą czynników kulturowych, determinujących dyskurs, które odgrywają istotną rolę w odbiorze samego dzieła literackiego. (Dąbska-Prokop, 2000, s. 118).

Warto jednak pamiętać, że motywacje zastosowania przez poetkę w utworze tropów ironii nie mają swego źródła w pogardzie dla świata, lecz jak sama niegdyś stwierdziła, wynikają ze współczucia dla niego (Halicka, 2005, s. 69). Nieuświadomienie przez niemieckiego czytelnika tej motywacji może spowodować, że w trakcie percepcji utworu ironię poetki uzna za przejaw sarkazmu. Tu należy zaznaczyć, że zdarzają się w twórczości pisarki utwory o takiej perswazyjności, jednak w odniesieniu do jej własnej wypowiedzi na temat powodów ironizowania trzeba by tego rodzaju retorykę uznać za filozoficzny środek postulowania o świat pozbawiony przemocy i wojen.

Bibliografia

1. Dąmbska-Prokop, U., 2000, Mała encyklopedia przekładoznawstwa, Wydanie 1., Częstochowa.
2. Halicka, B., 2005, „Niektórzy lubią poezję”. Wiersze Wisławy Szymborskiej w Niemczech, Wydaw. Universitas, Kraków.
3. Hutcheon, L., 1986, Ironia, satyra, parodia – o ironii w ujęciu pragmatycznym, (w:) „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 77/1, s. 331-350.
4. Läßle, A., 2001, Adolf Hitler. Psychogramm einer katholischen Kindheit, wydaw. Christiana, Stein am Rhein.
5. Muecke, D. S., 1986, Ironia: podstawowe klasyfikacje, (w:) „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 77/1, s. 243-263.
6. Sarnowski, M., 1991, Deminutivum jako znak ironii, "Język a Kultura", tom 3, Wartości w języku i tekście, Red. Puzyńska J., Anusiewicz J., Wrocław, s. 41-50.
7. Quintilianus, M. F., Institutio Oratoria. Books VIII 6 – XII.
8. Scheler, M., 1976, O zjawisku tragiczności. przeł. Ingarden R., (w:) O tragedii i tragiczności, Red. Arystoteles, Hume D., Scheler M., Wybór, przedmowa i opracowanie W. Tatarkiewicza, Wydaw. Literackie, Kraków, s. 49-59.
9. Sperber, D., Wilson D., 1986, Ironia a różnice między użyciem i przywołaniem, (w:) „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce

literatury polskiej” 77/1, s. 265-288.

10. Szymborska, W., 1997, Sto wierszy. Sto pociech / Hundert Gedichte. Hundert Freuden, tłum. K. Dedecius, Kraków.
11. Zeler, Bogdan (1996): O poezji Wisławy Szymborskiej, Wydaw. Książnica, Katowice.

Streszczenie

W moim referacie, którego istotą jest problematyka przekładu, spróbowałam wykazać, w jak różny sposób ironia może zmieniać kryteria wartościowania w procesie recepcji tekstu literackiego w zależności od przestrzeni kulturowo-historycznej, w której on powstaje. Punktem wyjściowym mojej metodologicznej refleksji jest wiersz Wisławy Szymborskiej, pt. „*Pierwsza fotografia Hitlera*” i jego niemieckojęzyczne tłumaczenie. W mojej pracy argumentuję na rzecz tezy, że w percepcji przekładu tego wiersza nasila się wymiar ironicznego napięcia, które w oryginale ma mniejszą, choć niewątpliwie wymowną moc illokucyjną. Jest to, jak sądzę, uwarunkowane kontekstem historycznym.

Summary

In my paper, which deals with the translation of literary texts, I have made an attempt to show the different ways in which irony can change the evaluation criteria in the process of the reception of a literary text depending on the cultural and historical sphere in which it is created. The starting point of my methodological reflection is the poem entitled “*The first photograph of Hitler*” by Wisława Szymborska and its translation into German. In my paper I argue that, when it comes to the perception of a text, the translation of the poem is more ironic than the original, which is already marked by a strong illocutionary force. I think that there is a historical reason for this.

Agata Stendel

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Filozoficzne

Opiekun naukowy: ks. dr Zdzisław Kieliszek

**ZWYCIĘSTO MIŁOŚCI NAD NIENAWIŚCIĄ NA
PRZYKŁADZIE MĘCZEŃSTWA O. MAKSYMILIANA MARI
KOLBEGO I KS. JERZEGO POPIEŁUSZKI**

VICTORY OF LOVE OVER HATRED ON THE EXAMPLE OF MARTYDOM
FATHER MAKSYMILIAN MARIA KOLBE AND PRIEST JERZY
POPIEŁUSZKO

Wstęp

Historia Polski od 1939 roku do późnych lat osiemdziesiątych XX wieku, to czas niosący ze sobą tragiczne wydarzenia, czas walki o honor, ojczyznę, życie, to czas istnego „piekła na ziemi”. Polska zniewolona przez naród niemiecki utraciła swoją autonomię. Grabieże, podstępny, mordowanie, gwałty, zniewolenie, propaganda, egzekucje. Nienawiść nazistów, która prowadziła do zatracenia ludzkiej godności, moralności. Czy w czasach owładniętych nienawiścią, żądzą władzy i chęcią pozbawienia ludzi godności jest miejsce na miłość? W referacie zostanie przedstawiona biografia dwóch wielkich Polaków, o. Maksymiliana Marii Kolbe oraz ks. Jerzego Popiełuszko, w życiu których męczeństwo za wiarę, ojczyznę i miłość wygrywa z nienawiścią, okrucieństwem i agresją, a ich czyny do dziś odgrywają znaczącą rolę dla wielu Polaków.

W referacie przybliży również zwycięstwo obydwu wielkich Polaków, które świadczy o miłości, jaką żyli i dzielili się nią z innymi. Ukażę również aktualny sens ich śmierci męczeńskiej.

Ks. Jerzy Popiełuszko

Jerzy Aleksander Popiełuszko urodził się 14 września 1947 roku we wsi Okopy. Od wczesnych lat życia, matka wychowywała go w duchu zdecydowania, cierpliwości i w głębokiej wierze w Boga. Po zdaniu matury w 1965 roku wstąpił do Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Świecenia kapłańskie przyjął z rąk Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego 28 maja 1972 roku w archikatedrze św. Jana Chrzciciela (*P. Raina, Olsztyn 1990, s.32*). W 1966 roku został on powołany do służby wojskowej. Dla kleryków warunki wojskowe były szczególnie trudne – m.in. stosowano nacisk ideologiczny, poddawano propagandzie ateistycznej, utrudniano życie religijne (*P. Raina, Olsztyn 1990, s 19*). Po powrocie do seminarium musiał przejść operację tarczycy, a pobyt w szpitalu uwrażliwił go na cierpienie innych, przez co stał się bardziej opiekuńczy i gotowy spieszyć z pomocą, szczególnie gdy chodziło o chorych (*P. Raina, Olsztyn 1990, s. 32*). W roku 1984 w Bydgoszczy, gdzie odprawiał mszę świętą w kościele pod wezwaniem Świętych Polskich Braci Męczenników, naukę rozpoczął od przypomnienia słów Jana Pawła II, które wypowiedział na Jasnej Górze: „Dziękuję Ci, Matko, za wszystkich, którzy nie dają się zwyciężyć złu, ale zło zwyciężają dobrem” (*Dwutygodnik Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, 2010, s. 8*). Dalej ksiądz Jerzy mówił: „Życie trzeba godnie przeżyć, bo jest tylko jedno! Zachować godność, by móc powiększać dobro i zwyciężać zło, to pozostać wewnętrznie wolnym, nawet w warunkach zewnętrznego zniewolenia, pozostać sobą w każdej sytuacji życiowej. Zachować godność, by móc powiększać dobro i zwyciężać zło, to kierować się w życiu sprawiedliwością. Sprawiedliwość wypływa z prawa i miłości. Módlmy się, byśmy byli wolni od lęku, zastraszenia, ale przede wszystkim od żądy odwetu i przemocy” (*T. Fredro-Boniecki, Warszawa 1990, s. 9*). Piękne i prawdziwe słowa księdza Jerzego Popiełuszki wskazują na całkowite jego oddanie się wiernym, niosąc im słowa otuchy i nadziei na przezwyciężenie trudów i cierpienia w czasach ogarniętych niewolą, a także napomnienie do nieodwzajemniania nienawiści.

Według dokumentów dotyczących śmierci księdza Jerzego Popiełuszki faktem jest, że został on zamordowany. 19 października 1984 roku we Włocławku

został uprowadzony, wraz ze swoim kierowcą Waldemarem Chrostowskim, przez funkcjonariuszy Samodzielnej Grupy „D” Departamentu IV MSW. Z zeznań sądowych jednego z współodpowiedzialnych za porwanie i spowodowanie śmierci księdza, Grzegorza Piotrowskiego, wynika, iż Jerzy Popiełuszko został najpierw pobity do utraty przytomności pięścią i pałą, a jego zwłoki wrzucono do wody (*J. Turno, Wrocław 1989, s. 18*). Innymi sprawcami byli także Waldemar Chmielewski oraz Leszek Pękala. Mimo że wszystkich oprawców ujęto, osądzono i udowodniono im winę, gdyż sami przyznali się do popełnienia morderstwa, nadal pojawiają się w tych kwestiach kłamstwa. U ich podstaw było przede wszystkim założenie, że wszyscy wykonawcy tej zbrodni, skazani prawomocnymi wyrokami sądu, są niewinni (*K. Daszkiewicz, Poznań 2004, s. 7*).

Ojciec Maksymilian Maria Kolbe

Rajmund Kolbe, późniejszy ojciec Maksymilian, urodził się 8 stycznia 1894 roku w Zduńskiej Woli. Urodził się jako drugi z trzech synów żyjących, ponieważ po nim przyszło na świat jeszcze dwóch, którzy umarli w wieku 1 i 4 lat. Najmłodsze lata upływały mu na licznych przeprowadzkach. Rodzice mieli niewątpliwy wpływ na maryjną orientację religijną Rajmunda (*K. Strzelecka, Kraków 1982, s. 16*). W 1907 roku Rajmund został przyjęty do mniejszego seminarium franciszkańskiego we Lwowie, a w 1910 zaczął tam nowicjat, przyjmując w tym czasie imię Maksymilian. W latach 1913/1914 przebywał w Rzymie na rekolekcjach z innymi klerykami, gdzie przydarzył mu się wypadek, który mógł przekreślić jego marzenie o byciu kapłanem. Infekcja w dużym palcu u ręki spowodowała utworzenie się ropy i uszkodziła kość. Jedynym ratunkiem według lekarzy miała być operacja. Przed operacją Maksymilian postanowił zaaplikować inne lekarstwo – wodę z Lourdes. Ropa po niej zniknęła, a kość zaczęła regenerować się. W końcu rana zabiłżniła się. Maksymilian uznał to za szczególną łaskę Niepokalanej (*K. Strzelecka, Kraków 1982, s. 38*). W 1918 roku przyjął święcenia kapłańskie w Rzymie. Był misjonarzem, twórcą Milicji Niepokalanej, założycielem Niepokalanowa polskiego i japońskiego (*J. Dobraczyński, Warszawa 1973, s. 50*). Założył drukarnię wydającą miesięcznik „Rycerz Niepokalanej”, który

od początku skazany był na niepowodzenie z powodu braku funduszy. Początkowo wydawano małe nakłady miesięcznika, jednak ofiary, jakie o. Maksymilian dostawał, pozwalały na zwiększenie liczby produkcji. Kolbe miał dowód na to, że jego Pani pamięta o swym słudze i gdy wszystko zawodzi, Maryja potrafi swej sprawie pomóc (*A. Wojtczak, Niepokalanów 1982, s. 53*). W latach 1936-1939 życie Maksymiliana otoczyła nienawiść. Nienawidzili go ludzie o przeciwnych kierunkach ideologicznych i światopoglądowych, ludzie, którzy nie poznali go osobiście. Z czasem ludzie z ukrycia zaczęli podburzać działalność wydawnictwa, podstępnie dążyli nawet do likwidacji Niepokalanowa ze względu na jego działalność religijną, jaką prowadził w społeczeństwie (*A. Wojtczak, Niepokalanów 1982, s. 241*).

W roku 1936 o. Maksymilian Kolbe został aresztowany przez Gestapo, a 28 maja 1941 roku trafił do niemieckiego obozu zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Tam niósł innym współwięźniom nadzieję, spokój i pocieszenie. W lipcu 1941 roku była wybiórka dziesięciu spośród więźniów, którzy mieli ponieść śmierć głodową jako karę za ucieczkę więźnia, którego nie udało się złapać. SS-man Fritzsch spośród nich wybrał jednego, który zaczął błagać go o litość, gdyż miał rodzinę. Wtedy o. Kolbe wystąpił z szeregu i powiedział do Fritzscha, że chce umrzeć za tego, który tak bardzo chce żyć. Nigdy nie zostało wyjaśnione, jak to się stało, że SS-man usłuchał więźnia (*K. Kąkolewski, Warszawa 1989, s. 74*). Tak O. Maksymilian Maria Kolbe godzi się umrzeć śmiercią głodową za jednego ze współwięźniów. 14 sierpnia 1941 roku zmarł, dobity zastrzykiem trucizny i spalony w krematorium jako ostatni z więźniów zamkniętych w bunkrze głodowym. Więzień, któremu darowano życie, nazywał się Franciszek Gajowniczek, przeżył okupację i zmarł w roku 1995 w wieku 94 lat (<http://nowahistoria.interia.pl/polska-walczaca/news-franciszek-gajowniczek-skazaniec-za-ktorego-o-kolbe-oddal-zy,nId,1698280> [dostęp: 03.02.2018].).

Męczeństwo – wyraz zwycięstwa miłości nad nienawiścią

Wojna zebrała dramatyczne i wręcz katastrofalne żniwa. Tak wielu ludzi, polskich obywateli, Żydów, przedstawicieli innych nacji za obronę narodu, wiarę w Boga straciło życie z rąk niemieckich żołnierzy, napełnionych nienawiścią,

pełnych agresji i brutalności wobec ludzi.

Ksiądz Jerzy Popiełuszko był dla funkcjonariuszy polskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych niewygodnym duchowym prowadzącym „antypaństwowe działania”. Aby go uciszyć, postanowili potajemnie doprowadzić do zamachu, w wyniku którego miał zostać zamordowany (*P. Raina, Olsztyn 1990, s. 214*). Całe życie, które poświęcił posłudze kapłańskiej, skazane było na prześladowania, niesłuszne oskarżenia. W czasach, w których się wychował i działał, wiedział, jakie skutki mogą przynieść jego nauki w kościele. Mimo tego głosił zakazaną w tamtym czasie prawdę o zniewolonym narodzie, braku sprawiedliwości, nienawiści i przemocy. Niewątpliwie jego działania były możliwe tylko dzięki głębokiej wierze w Boga, który niósł nadzieję na wyzwolenie narodu, siłę do walki o ojczyznę i człowieczeństwo oraz pokorę w znoszeniu cierpienia zadanego przez nieprzyjaciela. Zamordowany został z zimną krwią, torturowany, prawie nieprzytomny, został wrzucony do Wisły z workiem kamieni przyczepionym do nóg. (*Kotański, http://mtrojnar.rzeszow.opoka.org.pl/ksieza_niezlomni/jerzy_popieluszko [dostęp:02.02.2018]*). W kazaniach głosił, że sprawiedliwość wypływa z Prawdy i Miłości (*P. Raina, Olsztyn 1990, s. 216*). To właśnie wniósł, poprzez męczeństwo, w serca wszystkich, którzy go słuchali – Prawdę i Miłość, która miała być wyzwoleniem, przeciwieństwem przemocy i nienawiści. Słowa św. Jana Pawła II, które powtarzał na kazaniach: „Zło dobrem zwyciężaj”, były słowami miłości kierowanymi do wiernych, by nie mścili się na nieprzyjacielu, ale ofiarowali im, niezwykle kosztowną, miłość.

Z kolei, o. Maksymilian Kolbe męczeńską śmierć poniósł z własnego wyboru. Oddał życie za nieznanego współwięźnia, pozwalając mu „znowu” żyć, jak sam uratowany wyznaje w wywiadach (*K. Kąkolewski, Warszawa 1989, s. 75*). W swych myślach i rozważaniach spisywanych za życia o tym, jak stać się podobnym do Boga, nakierowuje swoich czytelników na obraz Chrystusa, który okazał bezgraniczną miłość idąc za nas na śmierć na krzyżu (*A. Szafrńska, Warszawa 1982, s. 18*). Sam tą drogą podążał, idąc za przykładem Jezusa. Tak w obozie, by wypełnić plan Boży z ufnością i miłością, ofiarowuje siebie, ocalając zwykłego, prostego, niczym niewyróżniającego się człowieka. Niezwykle

było to, że przez dwa tygodnie przebywania Kolbego w bunkrze głodowym, strażnicy słyszeli modlitwy i pobożne pieśni. Nie było słyhać, jak wcześniej, krzyków czy łkania. Dziś symbolem życia człowieka, który został ogłoszony błogosławionym, jest przede wszystkim ofiara dla dobra człowieka (*J. Dobraczyński, Warszawa 1973, s. 63*). Ojciec Święty Jan Paweł II, w wygłoszonej homilii podczas Mszy Świętej na terenie byłego obozu zagłady w Oświęcimiu w 1979 roku, opisuje to miejsce jako szczególne, gdzie dokonało się zwycięstwo człowieka przez wiarę, która rodzi miłość Boga i bliźnich: jedyną miłość „największą” – taką, która gotowa jest „życie poświęcić za brata swego”. A więc zwycięstwo przez miłość, która ożywia wiarę aż do granic ostatecznego świadectwa (*I. Maciejewska, Warszawa 1988, s. 415*). Jednym z interesujących faktów jest, że po śmierci Maksymiliana Marii Kolbe nie zastosowano już w oświęcimskim obozie kary śmierci głodowej.

Przykłady pielęgnowania pamięci o ks. Popiełuszce i o. Kolbe

W czasach obecnych pamięć o dwóch wyżej przedstawionych wielkich ludziach jest dalej pielęgnowana a wspomnienia wciąż żywe. Ogłoszenie księdza Jerzego Popiełuszki błogosławionym Kościoła katolickiego nastąpiło 6 czerwca 2010 w Warszawie na placu Piłsudskiego. Jego wspomnienie liturgiczne jest 19 października. W 2014 roku został ogłoszony patronem NSZZ „Solidarność”. Również wiele szkół nosi imię ks. Jerzego Popiełuszki jako swojego patrona, tj.: Szkołą Podstawowa w Piasecznie, Zespół Szkół w Wachach, Katolickie Gimnazjum nr 15 w Warszawie, Szkołą Podstawowa w Złejwsi Wielkiej, Gimnazjum nr 2 w Ząbkach, Publiczne Katolickie Liceum Ogólnokształcące w Magdalence czy Wyższa Szkoła Demokracji w Grudziądzu. Parafie również są pod wezwaniem bł. Jerzego Popiełuszki w Plewiskach, Juszkwie czy w Rzeszowie.

Natomiast, św. Maksymilian Kolbe jest patronem miasta Zduńska Wola, skąd pochodził oraz miasta Pabianice. W 1999 roku ustanowiono go patronem Honorowych Dawców Krwi w Polsce. Od 2016 roku Młodzież Wszechpolska również wybrała go na swojego patrona. Jest on również patronem wielu placówek oświatowych: Katolickiego Liceum Ogólnokształcącego w Szczecinie, Szkoły Podstawowej w Teresinie, Szkoły Podstawowej w Pusznie Godowskim, Publicznej

Szkoły Podstawowej w Karolewie, Szkoły Podstawowej nr 3 w Chmielniku, Szkoły Podstawowej we Wróblowej, Szkoły Podstawowej w Harmężach, Szkoły Podstawowej nr 4 w Błoniu, Szkoły Podstawowej nr 77 z Oddziałami Integracyjnymi w Krakowie, Szkoły Podstawowej w Gnojnicy Dolnej, Polskiej Szkoły Doksztalczącej w Riverhead, Polskiej Szkoły w Chicago oraz Centrum Edukacyjnego w Segerea w Tanzanii. W wielu miastach w kraju nadano nazwy ulicom jego imieniem. Uchwałą z 21 października 2010 Senat RP zdecydował o ustanowieniu roku 2011 Rokiem Świętego Maksymiliana Marii Kolbego. Wiele parafii również jest pod wezwaniem tego właśnie świętego.

Podsumowanie

Niewielu jest polskich świętych, którzy umarli śmiercią męczeńską. Ks. Popiełuszko i o. Kolbe nie tylko powiększyli te grono, ale pamięć o nich jest wciąż żywa. Z pewnością jest to spowodowane faktem, że działali w czasach niezbyt jeszcze odległych od chwili obecnej. Niemniej jednak nie tylko ten fakt jest powodem, który skłania wielu współczesnych, by przyglądać się życiu ks. Popiełuszki i o. Kolbego, a także ich naśladować. Obaj przedstawieni w referacie wielcy Polacy na okrucieństwo systemów totalitarnych odpowiedzieli miłością. Nie tylko nie dali sobie wydrzeć własnej ludzkiej godności, ale także stanęli w obronie godności innych ludzi. Co więcej, śmierć męczeńska o. Kolbe i ks. Popiełuszki może dawać nadzieję innym, którzy – jak chociażby chrześcijanie na Bliskim Wschodzie – dzisiaj znajdują się w niebezpieczeństwie utraty życia z powodu bycia chrześcijaninem czy też domagania się poszanowania ludzkiej godności. I wreszcie, o. Kolbe i ks. Popiełuszko swoją męczeńską śmiercią umacniają wiarę w Boga miłosiernego, pokazując, że miłość jest zawsze silniejsza od nienawiści.

Bibliografia

1. Dobraczyński J. 1973, Jak węgiel jeszcze zielony, Warszawa.
2. Fredro- Boniecki T. 1990, Zwycięstwo księdza Jerzego, Warszawa.
3. <http://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/Dwutygodnik> Ordynariatu Polowego

Wojska Polskiego, Nasza służba, Rok XIX nr 18 (411) 16-31 października 2010r. [dostęp: 08.01.2018].

4. <http://mtrojnar.rzeszow.opoka.org.pl> [dostęp: 1.02.2018]
5. <http://nowahistoria.interia.pl> [dostęp: 14.01.2018]
6. Kąkolewski K. 1989, Wydanie świętego Maksymiliana w ręce oprawców, Warszawa.
7. Maciejewska I. 1988, Męczeństwo i zagłada Żydów. Warszawa.
8. Raina P. 1990, Ks. Jerzy Popiełuszko męczennik za wiarę i ojczyznę. Część I- W służbie Kościoła, Olsztyn.
9. Strzelecka K. 1982, Maksymilian Maria Kolbe, Kraków.
10. Szafrąńska A. 1982, Święty Maksymilian Maria Kolbe. Myśli i rozważania, Warszawa.
11. Turno J. 1989, Wokół procesu o zabójstwo księdza Jerzego Popiełuszki, Wrocław.
12. Wojtczak A. 1982, Ojciec Maksymilian Maria Kolbe, Niepokalanów.

Streszczenie

W referacie zostały przedstawione dwie historie wielkich Polaków – o Maksymiliana Marii Kolbe oraz ks. Jerzego Popiełuszko. Zostali oni męczennikami za wiarę, ojczyznę i miłość, Święty Maksymilian Koba w czasach II wojny światowej a błogosławiony ks. Jerzy Popiełuszko w czasach komunizmu. W wielu źródłach opisana jest ich śmierć tragiczna oraz bohaterstwo ich życia. Po przedstawieniu dwóch biografii i analizie ich męczeństwa pokazane zostało ich zwycięstwo. Zwycięstwo miłości nad nienawiścią, dobra nad złem, człowieczeństwa nad okrucieństwem. Ich wielkie czyny i pamięć o nich do dziś jest podawana jako wzór do naśladowania i bohaterstwo odwagi okazania miłości nawet za cenę własnego życia.

Summary

The paper presents two stories of saints - Father Maksymilian Maria Kolbe and priest Jerzy Popiełuszko. They became martyrs for faith, homeland and love during World War II and soon after. Many sources describe their tragic death and the heroism of their lives. After presenting their biography and analyzing their martyrdom, their victory was shown. Victory of love over hatred. Good over evil. Humanity over cruelty. Their great deeds and the memory of them is remembered today as an example of saints. As role models and heroes who were not afraid to show love even at the cost of their own lives.

Zuzanna Witkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Studenckie Koło Naukowe Młodych Germanistów

Opiekun naukowy: dr Tomasz Żurawlew

UWAGI O POSŁUGIWANIU SIĘ SŁOWEM I OBRAZEM W PERSPEKTYWIE MORALNOŚCI

COMMENTS ON THE USE OF WORDS AND PICTURES IN A MORALITY
PERSPECTIVE

Wstęp

Język, obok wielu ważnych wytworów ludzkiego umysłu, był przedmiotem rozważań wybitnych myślicieli już od czasów starożytności. Jaki jest jego stosunek do rzeczywistości? – pytali Grecy. Czy jest w nim jej wierne odbicie, jej naśladowanie (Heraklit), czy też wiąże się on z nią w sposób dowolny, pozorny, a konwencjonalizujący się (Demokryt)? Jaki jest stosunek kategorii językowych do kategorii logicznych, czy jest to relacja proporcjonalności (analogia), czy też nie (anomalna – stanowisko charakterystyczne dla stoików)? (Por. Puzynina, 2011, s. 35). Wraz z upływem czasu stawiano sobie wciąż nowe pytania, postrzegając język już nie tylko jako zbiór pewnych znaków, którymi rządzą określone reguły, lecz także jako ważne narzędzie komunikacji. O ile wiek XIX fascynowały przede wszystkim problemy rozwoju (czy też rozpadu) języka i jego prehistorii, o tyle wiek XX w swojej pierwszej połowie skupił się głównie na szukaniu zasad budowy języków, ich struktury na różnych poziomach (strukturalizm, później w innej wersji generatywizm). Natomiast w drugiej połowie tego wieku punkt ciężkości zaczął się przesuwac ku problematyce budowy, a także rozumienia tekstu – i ku pragmatyce, a tym samym interpretacji aktów mowy z uwzględnieniem ich kontekstu, intencji

nadawcy i oczekiwania odbiorcy (Por. Puzynina, 2011, s. 35). Cel mojego referatu związany jest właśnie z pragmalingwistyczną teorią aktów mowy, a ściślej z szeroko pojętą kulturą języka, uwzględniającą w swoich analizach aspekty moralności komunikacyjnej. Chciałabym wskazać na relację, jaka istnieje między kulturą języka a etyką komunikacji oraz określić granice tej relacji, poruszając tu jednocześnie problematykę dotyczącą nieetycznego działania słowem i obrazem.

Etyka słowa a kultura języka

O ile o kulturze języka mówiło się w Polsce od dawna, pojęcie etyki słowa pozostawało w cieniu. Kultura języka to najogólniej mówiąc językowo poprawne, świadome i celowe posługiwanie się słowem we wszelkich sytuacjach komunikacyjnych (Markowski, 2002, s. 1650). Andrzej Markowski określa ją bardziej szczegółowo jako:

- umiejętność poprawnego mówienia i pisania,
- działalność kulturalnojęzykową m. in. lingwistów,
- pozytywną postawę osób wobec języka,
- dyscyplinę naukową.

Natomiast etyka słowa (inaczej: etyka komunikacji) to dziedzina nauki lub wiedzy humanistycznej, zajmująca się badaniem, opisem i oceną sposobów posługiwania się językiem w jego relacji do przyjętych przez społeczeństwo wartości oraz ustalaniem norm użycia słowa, które sprzyjają ochronie tych wartości (Cegieła, 2014, s. 9). Na początku lat osiemdziesiątych XX wieku dzięki działalności naukowej i popularno-naukowej Jadwigi Puzyniny zagadnienia z zakresu etyki słowa zyskały na znaczeniu. Puzynina proponowała wprowadzenie tych zagadnień do kultury języka w czasach PRL-u, kiedy Polakom zagrażała tzw. nowomowa, mająca na celu manipulowanie społeczeństwem. Zdawało się wówczas, że w obrębie kultury słowa, a więc w obrębie myśli humanistycznej dotyczącej poprawności językowej, można zawrzeć i przekazywać społeczeństwu treści, o które etyce słowa chodzi, przestrzegać przed zagrażającą manipulacją, przed agresją słowną – i nie tylko słowną (Puzynina i Pajdzińska, 1996, s. 44). To, co pozwala

człowiekowi funkcjonować w danej społeczności, to przyjęte przez nią zasady. Dzięki nim człowiek wie, jak postępować, by nie szkodzić ani sobie, ani innym członkom danej wspólnoty komunikacyjnej. Ułatwiają one życie codzienne, stanowiąc dla ludzi pewnego rodzaju drogowskaz. Aby komunikacja między nimi była skuteczna, a zarazem nie krzywdziła żadnej ze stron, konieczne jest przestrzeganie pewnych reguł posługiwania się słowem. Wieloletnie badania nad językiem wartości pozwoliły Jadwidze Puzyninie sformułować model etycznej komunikacji. Wraz z Anną Pajdzińską, w oparciu o naukę Brown'a i Levinson'a, stworzyła Puzynina podstawowe zasady etyki mowy, dzieląc je dwie grupy: zasady „na nie” oraz „na tak”.

Zasady „na nie”:

1. Jako nadawca:

— nie krzywdzić drugiego człowieka ani też grup społecznych słowem wrogim, poniżającym, raniącym;

— nie okłamywać innych, nie manipulować nimi za pomocą półprawd, pochlebstwa, demagogii, szantażu;

2. Jako odbiorca:

— nie zrywać dialogu, nie zamykać się na słowo innych, nie przyjmować go ze z góry powziętymi uprzedzeniami;

— jednocześnie jednak nie być naiwnym w odbiorze komunikatów, zdawać sobie sprawę z możliwości okłamywania i manipulacji.

Zasady „na tak”:

1. Jako nadawca:

— mówić tak, by partnerzy czuli się bezpiecznie i mieli świadomość akceptacji;

— mówić to, co się uważa za prawdę, chyba że przemilczenie lub nawet kłamstwo są uzasadnione dobrem innych;

— mówić tak, by nie utrudniać partnerowi rozumienia i nie denerwować go brakiem poprawności lub snobizmem językowym;

2. Jako odbiorca:

— wysłuchiwać innych z dobrą wolą (Puzynina i Pajdzińska, 1996, s. 42).

Powyższy kodeks moralności komunikacyjnej stał się punktem odniesienia wielu

analiz z zakresu etyki słowa – m.in. rozważań Anny Cegieli. Badaczka w swojej książce „Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa” formułuje następujące zasady poszanowania godności człowieka w międzyludzkiej komunikacji:

- zasada zachowania osobowego wymiaru człowieka, czyli nieredukowania go za pomocą języka do poziomu funkcji lub rzeczy;
- zasada uwzględniania wielowymiarowości ludzkiej natury w posługiwaniu się słowem;
- zasady poszanowania autonomiczności człowieka (Cegiela, 2014, s. 53).

Analizując powyższe postulaty etycznej komunikacji możemy dojść do wniosku, że mają one na celu nie tylko ochronę ludzkiej godności w procesach działania słowem, ale również ochronę języka jako wartości autotelicznej, który jest przedmiotem opisu zarówno kultury języka, jak i etyki komunikacji. Obie dziedziny wiedzy dążą do tego, aby społeczeństwo posługiwało się językiem w sposób świadomy, celowy i kompetentny w oparciu o wiedzę lingwistyczną. Są to niewątpliwie dwie dyscypliny, które wzajemnie się uzupełniają, razem tworząc całość, dzięki której możliwa jest pełna analiza nie tylko komunikatu, ale także językowej postawy nadawcy w stosunku do odbiorcy i odwrotnie. Normy poprawności językowej nie wystarczają jednak do etycznej oceny działań słowem. Wszyscy znamy wypowiedzi, którym pod względem poprawności, a nawet poziomu estetycznego, niczego nie da się zarzucić, które jednak zawierają kłamstwa, są krzywdzące i sprzyjają pomieszaniu dobrego i złego (Por. Cegiela, 2014, s. 15)

Etyka komunikacji i kultura języka wykazują zatem wiele punktów stykowych, co przemawia za tym, aby teoria dotycząca moralnego posługiwania się językiem była przedmiotem zainteresowania filologów i neofilologów popularyzujących wiedzę o skutecznych możliwościach działania słowem. Jak już wspomniałam, wspólny jest obu dyscyplinom przedmiot opisu i analiz – język. Tym jednak, co je różni, jest fakt, że etyka komunikacji bada działania mowne na poziomie kontaktu z drugim człowiekiem, pyta o normy poprawności pod względem moralnego posługiwania się słowem, językoznawca natomiast, zajmujący się kulturą języka, ogranicza się jedynie do ustalania i popularyzowania norm poprawności

językowej. Należy również podkreślić, że etyka słowa jest pojęciem znacznie szerszym niż kultura języka w tym względzie, że ma ona charakter interdyscyplinarny. Sama Puzynina postrzega ową interdyscyplinarność jako rzecz zupełnie normalną i tym samym odpiera argumenty językoznawców, reprezentujących tradycyjne ujęcie kultury języka. To prawda, że włączając problematykę moralności komunikacyjnej w zakres kulturalnojęzykowej działalności lingwistów, wychodzi się poza obszar językoznawstwa sensu stricto. Jednakże jesteśmy już od dawna w okresie, w którym za rzecz normalną uważa się interdyscyplinarność wielu zainteresowań badawczych.

Kulturę języka i tak, nawet w jej ujęciu funkcjonalnym, trzeba uważać za zastosowanie językoznawstwa, nie zaś za samo językoznawstwo (Puzynina, 2013, s. 51). Mimo tego, co dzieli etykę słowa i kulturę języka, obie dyscypliny są jednakowo ważne i dostarczają nam coraz nowszej wiedzy o człowieku. Choć nie jesteśmy tego świadomi, nierzadko to, co i w jaki sposób mówimy, pozwala innym zweryfikować autentyczność naszego przekazu. Podczas kontaktu z drugim człowiekiem zawsze zwracamy uwagę i na kulturę i na etykę języka, nawet nieświadomie. Dlatego też współpraca tych obu dyscyplin daje nadzieję na jak najlepsze poznanie ludzkiej natury. Czy jednak szeroko rozumiana kultura języka łącząca w swoich badaniach zagadnienia moralności komunikacyjnej jest w stanie poradzić sobie z opisem i oceną nieetycznej komunikacji pozawerbalnej i takiej, która posługuje się obrazem? Czy dysponuje narzędziami opisu zjawisk komunikacyjnych, w których nie język a obraz krzywdzi, dyskryminuje i pozbawia godności innych? Spróbujmy się nad tym zastanowić.

Etyka słowa w perspektywie narracji o tzw. „polskich obozach śmierci”

Mówiąc o posługiwaniu się językiem z perspektywy moralności komunikacyjnej, nie da się zgłębiać tych zagadnień bez odniesień do źródeł informacji i rozrywki oferowanych przez współczesne media. Wydaje się, że to właśnie w nich należy szukać wzorców poprawności językowej oraz przykładów moralnego posługiwania się słowem. Z założenia powinny one w rzetelny sposób informować odbiorcę i przede wszystkim głosić prawdę.

Obserwując jednak liczne portale internetowe łatwo można stwierdzić, że tak nie jest. Ich funkcja informacyjna schodzi nierzadko na boczny tor na rzecz obrazowania intryg politycznych, podawania wiadomości niesprawdzonych, czy forsowania nierzetelnie uzasadnianych tez. Teksty oczerniające innych, godzące w ich dobre imię są tutaj na porządku dziennym. Wszystko po to, by wzbudzić powszechne zainteresowanie i wywołać sensację.

Odnosząc się do tych faktów warto tu przywołać koncepcję aktów mowy Johna Austina. Jak przypomina Marta Andruszkiewicz, koncepcja ta dała początek ujęciu języka, według którego działania mowne mogą mieć swoistą moc sprawczą dokonywania zmian w rzeczywistości pozajęzykowej, jak również mogą być czynnikiem sprawczym odpowiedzialności na poziomie społecznym, a także prawnym (Andruszkiewicz, 2015, s. 27). Doskonałym tego przykładem jest nieetyczne postępowanie z użyciem błędnego pojęcia „polski obóz śmierci”, bądź „polski obóz zagłady” w odniesieniu do niemieckich, nazistowskich obozów koncentracyjnych znajdujących się na terytorium Polski w czasie II Wojny Światowej. Sformułowania takie, stosowane często przez media zachodnie, niosą przecież przekaz, że to Polacy byli twórcami, a nawet za-rządcami tych obozów. Trudno nie zgodzić się z tym, że taka narracja jest celowa i stanowi element pewnego rodzaju medialnej propagandy wymierzonej przeciw państwu polskiemu. Kontrowersje wokół błędnego sformułowania toczą się już stosunkowo długo. Mimo licznych sprostowań ze strony podmiotów odpowiedzialnych sformułowanie „polski obóz śmierci” nadal pojawiało się w zachodnich (m. in. niemieckich) materiałach prasowych. Odpowiedzią państwa polskiego na tego typu działania jest znowelizowana ustawa o IPN uchwalona 26.01.1018r., a przede wszystkim artykuł 55a tej ustawy, który brzmi:

Kto publicznie i wbrew faktom przypisuje Narodowi Polskiemu lub Państwu Polskiemu odpowiedzialność lub współodpowiedzialność za popełnione przez III Rzeszę Niemiecką zbrodnie nazistowskie określone w art. 6 Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego załączonej do Porozumienia międzynarodowego w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisanego w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r.

(Dz. U. z 1947 r. poz. 367), lub za inne przestępstwa stanowiące zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne lub w inny sposób rażąco pomniejsza odpowiedzialność rzeczywistych sprawców tych zbrodni, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok jest podawany do publicznej wiadomości.

Komunikacja obrazkowa jako wyznacznik granic szeroko rozumianej kultury języka

O ile sformułowanie „polskie obozy śmierci” możemy jeszcze analizować na gruncie szeroko rozumianej kultury języka, tzn. włączającej w zakres swoich analiz refleksje z obszaru moralności komunikacyjnej, o tyle komunikacja oparta na posługiwaniu się obrazem nie może być już analizowana w tej perspektywie. Tak pojętej kulturze języka siłą rzeczy brakuje odpowiednich narzędzi do tego rodzaju analiz.

Aby zachować się w sposób nieetyczny i skrzywdzić drugiego człowieka, nie trzeba wcale używać języka. W rzeczywistości nowych mediów, którą cechuje ogromna dynamika zmian, to właśnie obraz jest głównym nośnikiem wszelkiego rodzaju komunikatów. Nieetyczne działanie obrazem najbardziej widoczne jest przede wszystkim w Internecie, na licznych portalach społecznościowych, z których korzysta ogromna ilość odbiorców. Jedną z najpopularniejszych platform umożliwiających komunikację interpersonalną oraz publikowanie grafik wszelkiego rodzaju jest Facebook. Jest to serwis społecznościowy, w ramach którego zarejestrowani użytkownicy mogą tworzyć sieci i grupy, dzielić się wiadomościami i zdjęciami oraz korzystać z aplikacji. W czerwcu 2017 liczba użytkowników na całym świecie wynosiła prawie 2 miliardy, a dziennie aktywnych jest prawie 1,3 mld osób (Wirtualnemedi.pl). Tak liczne grono odbiorców często niestety wiąże się z aktami agresji słownej oraz publikowaniem krzywdzących treści graficznych. Najpowszechniejszą formą przekazu słowno-obrazowego spotykanego na Facebooku są tzw. me-my. Jest to gatunek wypowiedzi internetowej, komunikat obrazkowy zbudowany w oparciu o schemat konstrukcyjny, wykorzystujący skonwencjonalizowane elementy związane z kulturą i historią internetu (Żytkowiak,

2017). Nazwa ta inspirowana była pierwotnym znaczeniem słowa mem pochodzącym od greckiego słowa „mimesis” czyli naśladownictwo. Materiał, który krąży po sieci, możemy uznać za mem tylko wtedy, kiedy zostaje on powielony. Trwałość tej formy przekazu jest zazwyczaj krótka. Jeżeli jednak mem wzbudza powszechne zainteresowanie, utrzymuje się w sieci stosunkowo długo, jest przekazywany różnymi kanałami komunikacji internetowej, dając internautom impuls do jego modyfikacji, jak również dalszego powielania i udostępniania. Z założenia memy mają na celu rozbawienie odbiorcy. Analizując ich nie tylko słowny, ale i obrazowy przekaz niewątpliwie można dojść do wniosku, że wiele z nich ma charakter deprecjonujący i krzywdzący.

Problem łamania zasad etyki komunikacji dotyczy również często obecnej w przestrzeni Internetu sztuki. Wielu twórców jest zdania, że ma ona swoje prawa. To się niewątpliwie zgadza, jednakże nie jest prawem sztuki krzywdzenie odbiorców treściami, które mogą zachwiać ludzką godnością. Zadaniem sztuki jest natomiast oddziaływać na odbiorcę w taki sposób, by skłaniać go do refleksji, ubogacać jego myślenie o świecie, ale nie ranić jego uczuć. Wiele obrazów, czy plakatów jest nośnikami komunikatów godzących w czyjeś uczucia (np. religijne), konstytuujących rzeczywistość, w której ludzie dehumanizują innych, próbując odebrać im godność.

Rozwiązania legislacyjne chroniące wartości, o które opiera się etyka słowa

Można stwierdzić, że etyka słowa to pewien zasób norm, które strzegą nasz język przed agresją, wulgaryzacją, manipulacją, czy też kłamstwem. Jej celem jest dążenie do etycznej normalizacji działań mownych i ochrona wartości, o które te działania powinny się opierać. W tym kontekście trzeba przypomnieć, że istnieją dokumenty prawne strzegące wspomnianych wartości takie jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948r., Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2007 r., Konwencja Praw Człowieka z 1953r. i przede wszystkim Konstytucja RP z 1997 r. Godność człowieka gwarantuje ponadto art. 30 ustawy zasadniczej: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest

obowiązkiem władz publicznych.” (Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.) Równie ważnym zapisem konstytucji jest artykuł 47, który dotyczy ochrony czci i dobrego imienia:

„Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.” (Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.)

Przejawem nieetycznego użycia języka jest znieważenie, zniesławienie jak również pomówienie. Polskie prawo reguluje kwestię tego typu nadużyć w kodeksie karnym (art. 212), jak również w kodeksie cywilnym (art. 23, 445, 448). Jeśli chodzi o Internet, to w myśl uregulowań prawnych zalicza się go do takich środków masowego komunikowania, przy użyciu których sprawcy zniesławienia grozi surowsza odpowiedzialność karna niż przy typie podstawowym tego przestępstwa. Analogiczną odpowiedzialność ponosi sprawca zniewagi w sieci, który obraził lub ośmieszył pokrzywdzonego za pomocą zwrotów powszechnie uznawanych za pogardliwe i naruszające godność pokrzywdzonego. Niemiecki system prawny jest pod tym względem o krok dalej. Sprawy związane z naruszeniami w Internecie reguluje tzw. Netzwerkdurchset-zungsgesetz, który w swoim założeniu ma za zadanie zwalczać mowę nienawiści. Ustawa funkcjonująca od 01.01.2018 r. zakłada, że wpisy, które mogą być dla kogoś obraźliwe, powinny w ciągu 24 godzin zostać przez administrację danego portalu społecznościowego usunięte. W przeciwnym razie kara grzywny może sięgnąć nawet 50 milionów Euro.

Wnioski

Prawna ochrona wartości, o które opiera się etyka komunikacji, uświadamia nam niewątpliwie, jak ważne są one dla człowieka. W mojej pracy starałam się m.in. wykazać, że naruszenie ich poprzez niemoralne działanie słowem lub obrazem może być obwarowane różnymi sankcjami karnymi. Wydaje mi się jednak, że same rozwiązania legislacyjne nie rozwiążą problemu nadużyć w sferze międzyludzkiej komunikacji. O wiele bardziej potrzeba tu ukazywania wzorców komunikacyjnych, przykładów właściwego posługiwania się językiem oraz dobrych skutków społecznych, jakie ono ze sobą przynosi. Myślę, że działalność kulturalnojęzykowa

lingwistów mogłaby obejmować popularyzację wiedzy dotyczącej moralnych postaw komunikacyjnych ludzi, którzy przecież tworzą określoną wspólnotę językową. Jednakże w sytuacjach, w których nie słowo, a obraz jest atakiem na godność ludzką, służąc niszczeniu międzyludzkich relacji, kultura języka nie dostarczy już właściwych narzędzi badawczych do opisu i oceny takich wykroczeń. Dlatego uważam, że skutki niemoralnej komunikacji obrazem powinny być oceniane i opisywane na gruncie etyki normatywnej. To właśnie etyka, jak również prawo chroniące wartości pozwalają nam żyć w świecie, w którym szanuje się ludzką godność. Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi przecież „źródło wolności i jego praw. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. (Zob. Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.)

Bibliografia

1. Andruszkiewicz Marta, Problemy etyki słowa w państwie prawa, Białystok 2015.
2. Cegiela Anna, Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa, Warszawa 2014.
3. Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
4. Markowski Andrzej, Nowy słownik poprawnej polszczyzny, Warszawa 2002.
5. Puzynina Jadwiga, Anna Pajdzińska, Etyka słowa, Wrocław 1996.
6. Puzynina Jadwiga, Kultura słowa. Ważny element kultury narodowej, Łask 2011.
7. Puzynina Jadwiga, Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa, Kraków 2013.
8. Wirtualnemedi.pl, Facebook z dwoma miliardami użytkowników miesięcznie (dostęp 2018-01-25).
9. Żytkowiak Marcin, Definicja memu – Memy polskie, memypolskie.pl, (dostęp 2017-12-11).

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę nieetycznych działań komunikacyjnych, na które składają się zarówno czyny mowne, jak również wpływanie na świadomość człowieka za pomocą obrazu. Tak rozumiane wybrane zdarzenia komunikacyjne analizowane są w świetle teorii etyki słowa. Jednocześnie zwraca się uwagę na to, co łączy tę dziedzinę wiedzy z kulturą języka, a co ją od niej odróżnia. Autorka porusza problem etyki słowa w perspektywie narracji o tzw. „polskich obozach śmierci” oraz omawia prawny stosunek państwa polskiego do takiego przekazu historii. Ponadto analizuje rozwiązania legislacyjne mające na celu ochronę fundamentalnych wartości, o które opiera się etyka słowa (określana także jako etyka komunikacji).

Summary

This article is concerning unethical communication actions, which are composed of speech acts as well as impacting on a human conscious with a picture. This kind of selected speech acts are analyzed in a meaning of theory of ethics. Simultaneously, the attention is attracted to which elements are connecting this knowledge domain with a culture of language and which are making a difference. The author is bringing up a speech ethics problem in a narration about so-called "polish dead camps", she also discuss a privity of polish country to this form of historical message. Furthermore she is analyzing legislative solutions, which are aiming at protection of fundamental values which speech ethics is based on.

Natalia Wronowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Teologii

Naukowe Studenckie Koło Filozoficzne

Opiekun naukowy: Ks. dr. Zdzisław Kieliszek

**SPROWADZANIE CZŁOWIEKA DO STATUSU PRZEDMIOTU
NA PRZYKŁADZIE EKSPERYMENTÓW W AUSCHWITZ
I ZABIEGU „IN VITRO”**

BRINGING A MAN TO THE STATUS OF AN OBJECT ON THE EXAMPLE
OF EXPERIMENTS IN AUSCHWITZ AND “IN VITRO” SURGERY

Wprowadzenie

Dużo mówi się o moralności, o czynach moralnych, o ich znaczeniu. Jednak czym tak naprawdę jest moralność? Definicja słownika opisuje ją w bardzo prosty sposób, jako normy określające zachowania uważane za właściwe (*Popławska i in., s. 384*). W artykule tym zostanie pokazana moralność ludzka na przykładzie eksperymentów przeprowadzanych w obozie koncentracyjnym Auschwitz. Jednak zanim przejdę do konkretnych eksperymentów, przybliżę pokrótce informacje na temat tego właśnie obozu. Niniejsze rozważania na temat moralności odnosić się będą również do „*in vitro*”, czyli zabiegu, który polega na zapłodnieniu komórki jajowej kobiety w celu późniejszego zrodzenia dziecka. W artykule tym, postaram się pokazać przedmiotowe traktowanie człowieka. Moje rozważania oparte będą właśnie na przykładach eksperymentów dokonywanych w Auschwitz, jak i na zabiegu „*in vitro*”.

Co powinniśmy wiedzieć o obozie Auschwitz ?

Zanim przejdziemy do eksperymentów dokonywanych w obozie, myślę że na początek warto przytoczyć parę istotnych informacji o samym Auschwitz. Mianowicie jego początek przypada wiosną 1940 roku. Utworzony został przez Niemców na przedmieściach Oświęcimia (*M. Kucia, 2005, s. 93*). Powodem, dla którego utworzono obóz było przepełnienie istniejących więzień, a także rosnąca liczba aresztowanych masowo Polaków. Obóz ten złożony był z trzech części: Auschwitz I, Auschwitz II- Birkenau oraz Auschwitz III. Każda z części otoczona była drutem kolczastym, a teren kontrolowany zajmował powierzchnię 40 km kwadratowych (*KL Auschwitz-Birkenau, Korzystano dnia 06.12.2017*). Więźniowie obozu byli znęcani nie tylko fizycznie, ale i psychicznie. Bito ich, poniżano i torturowano. Żyli w nieodpowiednich warunkach bytowych oraz sanitarnych. Byli niedożywieni, co wiązało się z częstymi chorobami. Zmuszano ich do niewolniczej pracy ponad siły. Więźniowie podlegali też zagładzie bezpośredniej. Zostali zabijani podczas codziennych czynności czy w egzekucjach poprzez rozstrzelanie, uduszenie w komorze gazowej czy powieszenie i otrucie. Uśmiercano więźniów chorych oraz wyniszczonych fizycznie, aby pozbyć się „elementów nieproduktywnych” (*M. Kucia, 2005, s. 93-94*). Czy to nie jest rzeczowe traktowanie? Traktowanie człowieka jako zbędny element? Niewątpliwie osoby, które to czyniły były moralnie zagubione. Nie poczyły się do odpowiedzialności za to.

Pozbawienie godności człowieka

W obozie w Auschwitz oprócz i tak drastycznego i poniżającego traktowania więźniów, przeprowadzane były również zbrodnicze eksperymenty medyczne, wykonywane przez niemieckich lekarzy. Ludzie traktowani byli jako niskowartościowe obiekty doświadczalne, które można wykorzystać do użytku badań naukowych. Jako usprawiedliwienie tego, podawali powód, iż jest to pożyteczne dla zdrowia następnych generacji (*E. Klee, 2001, s.7*).

Pierwszym eksperymentem, o którym chciałabym przybliżyć informacje są badania nad dziedzicznością. Przeprowadzał je Józef Mengele. Chciał on znaleźć sposób na genetyczne warunkowanie cech aryjskich u dzieci oraz zwiększyć ilość ciąż

mnożących. Obiektami, które uznał za interesujące były bliźnięta (*Mengele- „Anioł śmierci” z Auschwitz, 2015*). Mengele mówiąc o człowieku „obiektem” poniża go. Nadaje mu rangę rzeczy. A czy tak można? Nie. Człowiek to istota żywa, która wszystko czuje. Doktor Mengele dzięki badaniom na bliźniętach, chciał stworzyć w dwukrotnie krótszym czasie, idealne społeczeństwo. Nie tylko pod względem fizycznym, ale również intelektualnym. Bliźnięta przez pewien krótki okres czasu były traktowane lepiej od innych więźniów. Niestety lepsze traktowanie wiązało się jedynie z pragnieniem uzyskania możliwie najbardziej obiektywnych wyników badań (*KL Lublin 1941-1944, Korzystano dnia 09.12.2017*). W Pierwszym etapie doświadczeń dzieci poddawane były wszelkim badaniom lekarskim. Trwały one kilka godzin. Były bez znieczulenia, bolesne i wyczerpujące. Wykonywano zbędne amputacje, zakażano rany czy zarażano ofiary. Ze szczęk oraz zębów bliźniąt sporządzano odlewy gipsowe. Z chwilą zakończenia badań większość bliźniąt zabijano zastrzykami fenolu, aby przystąpić do kolejnego etapu, czyli analizy porównawczej organów wewnętrznych. Przeprowadzana ona była na podstawie sekcji zwłok (*Eksperymenty pseudomedyczne w KL Auschwitz, Korzystano dnia 09.12.2017*). Szczególnie cenne były bliźnięta jednojajowe. Mengele wszczepiał jednemu z nich praktycznie nieuleczalne choroby. A kiedy zmarło, zabijali drugie. Wtedy Mengele przeprowadzał sekcję oraz porównywał ciała rodzeństwa i odnotowywał zniszczenia, jakie wywołała infekcja (*Przeżyłam eksperymenty doktora Mengele. Wspomnienia dziecka z Auschwitz, 2014*). Szacuje się, że doktor ten przeprowadził swoje zbrodnicze eksperymenty na około 1500 bliźniętach, a z liczby tej przeżyło mniej niż 100 (*Psychopaci w kitlach- jak nazistowscy lekarze eksperymentowali na ludziach, 2016*).

Drugim eksperymentem dokonywanym przez niemieckich lekarzy jest sterylizacja. Dokonywał jej między innymi Carl Clauberg. Wstrzykiwał on za substancje chemiczne do jajowodów kobiety. Następnie wykonywane było zdjęcie rentgenowskie, aby sprawdzić skuteczność zabiegu. Wprowadzanie tego płynu powtarzano co kilka tygodni (*Stocker-Sobelman, 2012, s. 76-80*). Sterylizacją zajmował się także dr Horst Szumann, który naświetlał promieniami rentgenowskimi nie tylko jajniki kobiet, ale również jądra mężczyzn. Miało to miejsce

średnio 3-4 razy w tygodniu. Następstwem tych naświetleń, były liczne oparzenia i rany (*KL Lublin 1941-1944, Korzystano dnia 09.12.2017*). Kobiety wymiotowały. Chciałabym tu przytoczyć słowa jednej z „pacjentek” dr. Szumanna: „Dla nich nie byliśmy ludźmi. Byliśmy zwierzętami. Nie możecie tego zrozumieć? Nie byliśmy istotami ludzkimi. Byliśmy tylko numerami i zwierzętami laboratoryjnymi” (*Ress Laurence, 2015*).

Kolejnym eksperymentem dokonywanym w Auschwitz były doświadczenia żywieniowe. Ernst-Günther Schenck, aby zlikwidować niedożywienie i wychudzenie zalecił podawanie więźniom drożdży piwnych. Nie był to jedyny pomysł. Zaczęto eksperymentować z białkiem. W tym celu do diety wprowadzona została kielbasa, która wyglądem przypominała wątrobianki. Produkowana ona była z odpadów powstających przy przetwarzaniu celulozy. U więźniów powodowała ona schorzenia jelit, które bardzo często kończyły się śmiercią. Eksperymenty żywieniowe przeprowadzono po to, aby ludzie zaczęli świadomie pobudzać organizm do wytrzymywania tego wszystkiego, aby ich wola walki stała się silniejsza (*E. Klee, 2001, s. 174-176*). Jest to świadome robienie krzywdy. Jeśli dasz radę przeżyć to dobrze, jeśli nie, płakać nie będziemy. Jest to okrutne myślenie, pozbawione wszelkiej godności.

Prowadzono również eksperymenty nad hipotermią. Wyziębiano więźniów, a następnie opracowywano sposoby przywracania sprawności po wyziębieniu. Prowadził je Rascher. Sprawdzano w jakiej temperaturze oraz jak długo organizm może wytrzymać, a następnie powrócić do równowagi. Szukano sposobu na zapobieganie zamarzaniu, a także metod bezpiecznego ogrzewania wyziębionego człowieka. Więźniów ubierano w kombinezony lotnicze czy kamizelki ratownicze i przetrzymywano w basenach. Temperatura wody wahała się od 2,5 do 12 stopni Celsjusza. Więźniów trzymano w tej wodzie, aż temperatura ciała obniżyła się do 26 stopni Celsjusza. Pobierano następnie krew, mocz oraz płyn mózgowo-rdzeniowy i obserwowano pracę serca. W skutek tego doświadczenia zmarło 74 osoby na 360 biorących udział (*Psychopaci w kitlach- jak nazistowscy lekarze eksperymentowali na ludziach, 2016*).

Kolejnym eksperymentem było testowanie różnych substancji na więźniach.

Hitlerowska polityka zakładała ochronę zdrowia poprzez usunięcie ludzi będących ciężarem czy też zagrożeniem dla rozwoju państwa. Aby tego dokonać ofiarom wstrzykiwano dożylnie bądź dosercowo fenol. Celem wizyty nie było zatem wyleczenie, lecz zabicie pacjenta. Więźniów Oświęcimia sprzedawano nawet firmie Bayer, która wykorzystywała ich do testowania leków (Ryn, 2010, s.29). To co wyprawiali tam lekarze było nieludzkie. To było zbezczeszczenie człowieka. Eksperymentów medycznych w obozie w Auschwitz było naprawdę wiele. „Władze”, które tam rządziły nie zachowywały się jak ludzie i też nie traktowali tak więźniów. Robili z człowiekiem wszystko to, na co mieli ochotę. Nie przejmowali się, że Ci ludzie cierpią, że mają rodziny. Dla nich człowiek to była rzecz, marionetka.

Niemoralność *in vitro*

W dzisiejszych czasach pomimo, iż nie przeprowadza się już takich eksperymentów jak dawniej w obozie Auschwitz, to jednak jest wiele działań, które także sprowadzają człowieka do przedmiotu, pozbawiają go godności. Przykładem takim może być zabieg „*in vitro*”, który od wielu lat wzbudza przeróżne emocje. Niektórzy uważają go za godziwy, ponieważ ma dobre intencje. W ocenie etyki katolickiej natomiast zabieg ten jednoznacznie jest niemoralny oraz pozbawiony wszelkich norm człowieka. (A. Sikora, [brak roku wydania], s.5). Chciałabym przedstawić argumenty za tym, iż „*in vitro*” jest niewłaściwą i niemoralną metodą poczęcia dziecka.

Po pierwsze sam moment poczęcia ma miejsce poza ustrojem kobiety, a przecież dziecko powinno powstać poprzez zjednoczenie cielesne małżonków, w którym otwierają się oni na nowe życie. Zabieg „*in vitro*” uniemożliwia to (Katolo, 2010, s. 179). Dziecko nie przychodzi na świat jako owoc miłości małżeńskiej, ale jako przedmiot zamówienia. Można nazwać je „produktem laboratorium” powstałego na szkle mikroskopu. A przecież dziecko nie jest przedmiotem, ale jest darem. Osoba, która „robi” to dziecko staje się tak jakby panem jego życia. Takie panowanie narusza godność człowieka (Olczyk Arkadiusz, 2015).

Po drugie zapłodnienie „*in vitro*” traktuje embriony w sposób bardzo instrumentalny, a przecież już podczas poczęcia zarodek zyskuje ochronę życia i już wtedy posiada pełnię praw właściwych człowiekowi. Dlatego należy traktować je w sposób podmiotowy. Nie jako środek do osiągnięcia celu (*Wójtowicz Paulina, 2014*). Jest to przecież już małe dziecko, który wymaga bezwarunkowego szacunku. Należy się on każdej istocie ludzkiej. A każda istota już od poczęcia posiada prawo do życia. Nie należy więc niszczyć czy zamrażać embrionów, które nie były odpowiednie do umieszczenia w ustroju kobiety. Nie można pozostawiać ich do dalszej manipulacji (*Radkowska-Walkiewicz, 2013, s. 57-58*). Jest to po prostu uśmiercanie istoty ludzkiej.

Następnym argumentem jest fakt, iż pobranie wielu komórek jajowych od kobiety, może zakończyć się poważnymi powikłaniami. *In vitro* związane jest również ze zwiększonym ryzykiem wad u dzieci, które poczęły się drogą nienaturalną. Ale to nie z powodu konsekwencji medycznych zapłodnienie pozaustrojowe jest niemoralne. Uchodzi ono za niegodziwe, gdyż łamie fundamentalne zasady etyki. Problemy zdrowotne są jedynie tego konsekwencjami (*Dlaczego sztuczne zapłodnienie in vitro jest niemoralne?, Korzystano dnia 10.12.2017*).

Innym zastrzeżeniem moralnym jest możliwość, iż dziecko będzie miało wielu rodziców. Chodzi tu o rodziców, którzy dali komórki rozrodcze oraz rodziców zastępczych np. tzw. Surogatka. Istnieje też możliwość kazirodztwa, pomiędzy dziećmi pochodzącymi od jednego ojca, który był anonimowym dawcą nasienia. „*In vitro*” przypomina więc „supermarket”. Na interesie tym dużo osób czerpie korzyści np. surogatki wynajmując swoje łono. Jest to kameralizacja macierzyństwa oraz ojcostwa. Podczas zapłodnienia „*in vitro*”, dziecko staje się „towarem”. Można sobie je po prostu od kogoś kupić. Tak jak przedmiot (*Olczyk Arkadiusz, 2015*).

Ostatnim już problemem etycznym jest przekonanie, iż cel uświęca środki. Nie należy czynić zła, nawet jeśli ma wynikać z tego dobro (*A. Sikora, s.4*). Myślę, że nie ma potrzeby rozwinięcia tego. Wiadomo, że nawet gdy narodzi się dziecko z „*in vitro*”, ale kosztem śmierci innych zarodków, to nie będzie to etycznie moralne, gdyż pozostałe zarodki potraktowane zostały jak przedmioty. Rzeczy, które jeśli są

zbędne to można je po prostu wyrzucić czy zniszczyć.

Podsumowując wszystkie te argumenty łatwo można zauważyć, iż poczęcie dziecka przy pomocy „*in vitro*” jest niegodziwe i niemoralne. Nie potrzebne embriony, które są już istotami ludzkimi, przy pomocy tej metody zostają zabite. Odbierane jest im człowieczeństwo. A przecież zarodek to już człowiek, który ma prawo do życia, który ma prawo do własnej ochrony.

Podsumowanie

Reasumując rozważania na temat działań, które sprowadzają człowieka do przedmiotu, łatwo można zauważyć, że mimo tego, iż przeprowadzane eksperymenty w Auschwitz i zabieg *in vitro*, to dwa odrębne działania ludzkie, to jednak występują między nimi pewne podobieństwa. Przede wszystkim sprowadzają człowieka do statusu przedmiotu. Pierwszym przemawiającym za tym argumentem jest fakt, iż w obu przypadkach nie przywiązuje się wagi do życia człowieka. W Auschwitz więźniowie byli „królikami doświadczalnymi”. Testowano na ich leki, wyziębiano. Jeśli umierali, a tak zazwyczaj było, nikt się tym nie przejmował, a eksperymenty wykonywano dalej. Tak samo podczas zabiegu „*in vitro*”. Lekarze kiedy łączą komórki, nie mają pewności czy na pewno zarodek się rozwinie. Jeśli się nie rozwinie, automatycznie ginie, a oni próbują dalej, niszcząc kolejne zarodki, które są już przecież istotami ludzkimi. Po drugie zarówno w obozie, jak i podczas zabiegu ważny był cel, a nie środki, poprzez które do tego celu dążono. W Auschwitz celem było stworzenie zdrowego dobrego, silnego społeczeństwa, poprzez uśmiercanie słabych i chorych. W „*in vitro*” celem natomiast jest poczęcie dziecka, poprzez niszczenie wielu embrionów, które są już przecież żywym człowiekiem. Po trzecie tak samo w obozie, jak i w „*in vitro*” lekarze nie kierują się sumieniem. W Auschwitz lekarze wstrzykiwali do organizmu człowieka wszelakie wirusy, aby potem zobaczyć, jak one wpływają na organizm, nie licząc się z powikłaniami. W procedurze „*in vitro*” lekarze być może przywiązują do możliwych powikłań większą rolę. Jednakże poprzez pobranie zbyt dużej ilości komórek od kobiety, mogą pojawić się negatywne konsekwencje. Tak więc, biorąc pod uwagę wyżej wymienione przykłady przedmiotowego traktowania człowieka,

można zauważyć, że pomimo, iż są one odmienne, to jednak występują między nimi pewne podobieństwa. Głównym podobieństwem natomiast jest to, iż obydwie z nich sprowadzają człowieka do statusu przedmiotu.

Bibliografia

1. Katolo A. J., 2010, *Contra in vitro*, Instytut globalizacji, s. 179.
2. Klee E., 2001, *Auschwitz medycyna III Rzeszy i jej ofiary*, s. 7 i 174-176.
3. Kucia M., 2005, *Auschwitz jako fakt społeczny*, s. 93-94.
4. Popławska A., Paprocka E., Burzyński M., *Słownik wyrazów obcych*, s. 384.
5. Radkowska-Walkiewicz M., 2013, *Doświadczenie in vitro*, s. 57-58.
6. Ryn J., 2010, *Medycyna za drutami obozu*, s. 29.
7. Sikora A., *Dylematy w bioetyce - in vitro – rodzina – medycyna – etyka*, s. 4-5.
8. Stocker-Sobelman J., 2012, *Kobiety Holocaustu*, s. 76-80.

Strony internetowe:

1. Cajzer E., KL Auschwitz-Birkenau, Dostęp online: <http://www.auschwitz.org/historia/kl-auschwitz-birkenau/>.
2. Dlaczego sztuczne zapłodnienie in vitro jest niemoralne?, Dostęp online: <http://www.stronaoinvitro.pl/invitro-etyka/niemoralnosc-invitro>.
3. Eksperymenty pseudomedyczne w KL Auschwitz, Dostęp online: http://www.vaterland.pl/eksperymenty_pseudomedyczne_w_kl_auschwitz.html.
4. KL Lublin 1941-1944, Dostęp online: <http://www.majdanek.com.pl/eksperymenty/auschwitz.html>.
5. Mengele- „Anioł śmierci” z Auschwitz, Dostęp online: <https://www.polskieradio.pl/39/248/Artykul/777151,Mengele-Aniol-Smierci-z-Auschwitz>.
6. Olczyk A, (NIE) moralność in vitro, Dostęp online: <http://prasa.wiara.pl/doc/2405899.NIE-moralnosc-in-vitro>.
7. Przeżyłam eksperymenty doktora Mengele. Wspomnienia dziecka z Auschwitz., Dostęp online: <http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/ksiazki/artykuly/450830,eva-mozes-kor-przetrwalam-zycie-ofiary-josefa-mengele-recenzja.html>.

8. Psychopaci w kiltach –jak nazistowscy lekarze eksperymentowali na ludziach, Dostęp online: <http://www.rp.pl/Historia/310279865-Psychopaci-w-kitlach---jak-nazistowscy-lekarze-eksperymentowali-na-ludziach.html>.
9. Ress Laurence, Doktor Mengele przyjmuje Wstrząsająca historia oświęcimskich lekarzy, Dostęp online: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1607075,2,wstrzasajaca-historia-oswiecimskich-lekarzy.read>.
10. Wójtowicz Paulina, Dlaczego in vitro wywołuje tyle kontrowersji?, Dostęp online: <http://staraniowy.pl/in-vitro-wywo-luje-tyle-kontrowersji/>.

Streszczenie

Można zauważyć wiele działań, w których człowiek bywa traktowany przedmiotowo. Za historyczny już przykład można podać tu chociażby traktowanie więźniów w obozie Auschwitz. Przeprowadzano na nich liczne eksperymenty medyczne, testowano leki, głodzono, przeprowadzano sterylizację. Więźniowie byli traktowani, jak rzeczy, nie mające żadnych praw przedmioty. Eksperymenty prowadzone w Auschwitz zgodnie oceniono jako naganne pod względem moralnym. Okazuje się jednak, że obecnie również można wskazać działania, które traktują człowieka przedmiotowo. Jednym z tego typu działań jest procedura zwana „*in vitro*”. Owszem, stwarza ona poszczególnym parom możliwość posiadania potomstwa, ale dzieje się to kosztem przedmiotowego potraktowania człowieka. W zabiegu „*in vitro*” ludzkie zarodki są bowiem traktowane, jak rzeczy.

Summary

Can notice many activities in which a person is treated objectively. A historical example is the treatment of prisoners in Auschwitz. Numerous medical experiments were carried out on them, medicines were tested, starved, and sterilized. Thus, prisoners were treated like things with no rights. The experiments conducted at Auschwitz were judged to be blameworthy in moral terms. It turns out, however, that at present it is also possible to indicate activities which, on a par with

the Auschwitz experiments, treat man objectively. One of such activities is a procedure called "*in vitro*". Yes, it gives individual couples the opportunity to have children, but it happens at the expense of the subject matter of treating them. In an "*in vitro*" procedure, human embryos are treated like things.

ISBN 978-83-949066-0-3

9 788394 906603